

422

LATVIJAS
ŪNIVERSITĀTES RAKSTI
ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS

FILOLOĢIJAS UN FILOSOFIJAS
FAKULTĀTES SERIJA

III. SĒJUMS
TOMUS

№ 5

LATVIJAS ŪNIVERSITĀTE

R Ī G Ā, 1 9 3 6

P. 111
11116

8

LVVJNYJÄTNISKA
BIBLIOTEKA
641.16 - 88

Aizkraukles K. F. Šulcs un viņa sabiedriskā darbība.

M. Stepermanis.

Ievadam.

Aizkraukles brīvkungs Kārlis Frīdrichs Šulcs (Schoultz) mums visiem labi pazīstams. Kurš gan nebūs dzirdējis un lasījis par viņa Aizkraukles muižas zemnieku likumiem? Mostoties latviešiem savai patstāvīgai garīgai dzīvei, Šulca vārds tika daudzkārtīgi cildināts dažādos vēstures apcerējumos, tāpat viņa ģimēne ir vairāk reizes iespiesta latviešu grāmatu pielikumos¹.

Mūsu domās Šulcs tūlīt tēlojas kā liberāls muižnieks, rets izņēmums Vidzemes XVIII gs. dižciltīgo starpā. Mēs viņu uzskatām par pirmo cīnītāju dzimtbūšanā nospiesto latviešu zemnieku labā, par lielu ideālistu, kas neievēroja savu personīgo labumu, bet īstas cilvēkmīlestības un apgaismotāju ideju vārdā mēģināja uzlabot savu dzimtlaužu beztiesisko stāvokli; tikai pārējie muižnieki Šulcu viņa centienos nav atbalstījuši, un tādēļ no Šulca darbības nekas liels nav iznācis, un šis cēlais cilvēks sarūgtināts atteicās no sava landrāta amata un mūža pēdējos gadus pavadīja lauku vientulībā.

Šis uzskats par landrātu K. F. Šulcu kā latviešu zemnieku neviltoto draugu un labvēli ir mūsos tā iesakņojies, ka mēs gandrīz vairs negribam daudz par šo jautājumu debatēt un ar nelabpatīku uzskatām vēsturnieka mēģinājumus noskaidrot objektīvo vēstures patiesību. Tomēr, lai cik tuvs un ierasts arī mums būtu tradicionālais uzskats, vēstures patiesība pētniekam jātur pirmajā vietā, un tādēļ es arī uzdrošinos stāties pie šā, šķietami tik pazīstamā jautājuma noskaidrošanas. Mani uz to pamudināja studijas mūsu Valsts archīvā, kur par Šulcu un viņa sabiedrisko darbību atrodami bagātīgi un līdz šim pavisam maz, vai arī vienpusīgi izlietāti avoti. Nācu pie slēdziena, ka visa Šulca līdzšīnējā slava pamatojas vienīgi uz

divi dokumentiem — jau pieminēto Aizkraukles zemnieku tiesu un Šulca iesniegumu 1765. g. landtāgā „Sentiment des Landrahts Carl Friedrich von Schoultz über die Verbesserung des Zustandes der Liefländischen Bauerschaft“, kas kopā aptver apm. 15—20 lpp. Bet bez šiem diviem, tik daudz citētiem dokumentiem, Šulca spalvai vēl pieder vairāki sējumi citu, ne mazāk vērtīgu un interesantu rok-rakstu un apcerējumu, apm. 2000 lpp. oriģinālteksta. Šis teksts Šulca personības un darbības novērtēšanā ir maz pazīstams, un to it kā apzinīgi atstāj pilnīgi novārtā, koncentrējot visu vērību vienīgi uz augšpieminētiem divi īsajiem tekstiem. Bet jāsaprot, ka Šulca darbība un personība visspilgtāk tomēr parādās nevis Aizkraukles zemnieku tiesas īsajās formulās, vai viņa patosa pilnajās „Domās par zemnieku stāvokļa uzlabošanu“, kurās viņš bija spiests izteikt 1765. g. landtāgā, satrauktā un nemierīgā vidē. Savās daudzajās vēstulēs, piezīmēs, mūža vēlākajā posmā rakstītos apcerējumos Šulcs ir skatāms daudz pilnīgāk un pareizāk nekā pieminētos divos, politisko kaislību savilņojumā ar ātru roku sastādītos dokumentos. Tieši jābrīnās, ka līdz šim vēl neviens pētnieks nav mēģinājis noskaidrot Šulca Aizkraukles zemnieku tiesas izdošanas priekšvēsturi, tāpat tos motīvus, kas pamudināja vai piespieda Šulcu 1765. g. landtāgā iesniegt savu slaveno Sentiment'u. Visi Šulca daudzīnātāji pieņēma bez jebkādas kritikas, ka Šulcs šos dokumentus ir sastādījis vienīgi aiz savas augstsirdības un patiesas dziņas uzlabot latviešu dzimtcilvēku stāvokli, un ka šinīs dokumentos izpaužas to autora dziļākā pārliecība, par kuru tas cīnījies un stāvējis visu savu mūžu. Bet ja mēs iedziļināmies Šulca darbībā un tā laikmeta sarežģītajos politiskajos apstākļos, pamatojoties pie tam uz paša Šulca vēstulēm un ziņojumiem, tāpat pārējiem tā laikmeta oriģināldokumentiem, tad jāsaprot, ka pavisam grūti ir pieņemt Šulca nopelnu vienuspusīgo cildinātāju nepamatoto uztvērumu. Šulca ideju un darbības motīvu pareizai izpratnei un novērtēšanai nepieciešams apskatīt visus Šulca darbus viņu idejiskā un vēsturiskā kopsakarībā, saistot tos ar tā laikmeta lielajiem vēstures notikumiem. Tas līdz šim vēl nav pienācīgi darīts, un tādēļ arī par Aizkraukles Šulcu un viņa sabiedriskajiem uzskatiem mums ir nodibinājies un dziļi ieviesies diezgan maldīgs uzskats. Šinī apcerējumā mēģināsim skatīt Šulcu un viņa sabiedrisko darbību tādā gaismā, kādā mums Šulcu rāda viņa laika vēstures avoti un dokumenti.

Kā jau minēju, par Aizkraukles K. F. Šulcu un viņa darbību ir

uzglabājušies samērā daudz un labi avoti. Pirmajā vietā būtu atzīmējams paša Šulca sastādītais, tā sauc. Delegācijas ziņojums. Uzturēdamies Vidzemes bruņniecības uzdevumā no 1761. g. beigām līdz 1764. g. vidum Pēterburgā, Šulcs par savu darbību, muižnieku privilēģiju aizstāvēšanu pie galma, sastādīja protokolveidīgu piezīmju grāmatu, kurā atzīmēja visas svarīgākās sarunas ar krievu valsts vīriem, savus iesniegumus vienā vai otrā iestādē, savus personīgos ieskatus, dažādos diplomātiskos paņēmienus, u. t. t. Atsakoties no landrāta amata, Šulcs šo savu piezīmju grāmatu 1765. g. 7. febr. nodeva bruņniecības kancelejā, un tagad šis plašais oriģinālraksts, kas aptver 274 lpp. in fol. ar nosaukumu „Relation von der Deputation Landraths Carl Friedrich baron von Schoultz, von Dezember 1761 bis Augusti 1764“, atrodas Latvijas valsts archīvā². Šis ir neatsverams dokuments Šulca sabiedrisko uzskatu, tāpat viņa centienu un simpatiju raksturošanai minētajā laikmetā. Tas sniedz arī noteiktus norādījumus par Šulca 1764. g. rudenī sastādīto Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesību izdošanas motīviem.

Otrs, ne mazāk svarīgs avots, kas daudz vietās papildina „Delegācijas ziņojumu“, — ir Šulca vēstules Vidzemes bruņniecībai, kuras viņš rakstīja minētajā laikā no Pēterburgas. Šīs vēstules, līdz ar Vidzemes bruņniecības atbilžu uzmetumiem, ir rūpīgi uzglabātas un arī atrodas archīvā³. Šī plašā sarakstīšanās par daudziem toreizējās politikas un sadzīves svarīgiem jautājumiem arī līdz šim ir atstāta pavisam novārtā. Nelielu izvilkumu, kas raksturo Šulca cīņu par Vidzemes bruņniecības privilēģiju apstiprināšanu, sniedz Fr. Bīnemans „Aus der Korrespondenz des Landraths Karl Friedrich Freiherrn von Schoultz-Ascheraden 1761—1763“⁴. Bīnemana Šulca vēstuļu izvilkumi aptver tikai laikmetu līdz 1763. g. 14. oktōbrim, tā tad ne visu Šulca Pēterburgas darbības laikmetu, bez tam tur ir izlaists viss, kas neattiecas uz privilēģiju apstiprināšanas jautājumu. Tādēļ arī šis izvilkums ir palicis maz pazīstams un nav ietekmējis vēsturinieku spriedumus par Šulca darbību.

Dzīvodams sava mūža pēdējā posmā lauku klusībā, Šulcs sarakstīja plašāku darbu — Versuch über die Geschichte von Liefland nebst einer kurzgefaßten Abbildung des Liefländischen Staatsrechtes⁵. Uz šo plašo Šulca sacerējumu lasītāju uzmanību vērta prof. R. Vipers sacerējumā — Vidzemes apgaismotāji XVIII. gs.⁶. Iepazīšanās ar šo Šulca darbu deva pamatu prof. R. Viperam nākt pie citādiem uzskatiem par Šulcu. Šulca uzskatu raksturošanai šim darbam

tiešām ir diezgan liela nozīme; sevišķi sacerējuma pēdējā daļā — kurzgefaßte Abbildung des Liefländischen Staatsrechts, kurā spilgti tiek izteikts Šulca valsts iekārtas ideāls, — ir šinī ziņā visai noderīga.

Pavisam neievērots ir palicis kāds Šulca apcerējums — „Versuch den Adelstand zu entwickeln“, koļu pēc Šulca nāves publicēja H. Vejmarns (Weymarn)⁷. Šis nelielais apcerējums Šulca sabiedrisko uzskatu raksturošanai ir visai svarīgs, jo nepārprotami liecina par Šulca simpatijām pret muižniekiem un aristokrātisko iekārtu.

Šulcs sacerējis arī vēl plašāku autobiografisku darbu — „Geschichte der Freyherrlichen Familien von Schoultz zu Schloß Ascheraden“. Šā apcerējuma atrašanās vieta, diemžēl, nav mums zināma. Izvilkums, attiecībā uz pašu autoru, atrodams kādā XVIII. gs. no-rakstā Rīgas pilsētas bibliotēkā ar nosaukumu „Extract aus der von dem wohlsehligen zuletzt im Jahr 1782 verstorbenen Landrath Karl Friedrich baron Schoultz von Ascheraden verfaßten und von ihm hinterlassenen Familien-Geschichte der Freyherrlichen Familien von Schoultz zu Schloß Ascheraden“. — Arī krājumā „Mittheilungen a. d. livl. Geschichte“, Bd. X, 1865. g. iespiests līdzīgs teksts ar virs-rakstu — „Des Landraths Karl Friedrich Schoultz von Ascheraden Selbstbiographie, wörtlich aus seinen Familiennachrichten“⁸. Kāds rokraksts šeit ir ticis izlietāts, nav tieši norādīts. Jāatzīmē, ka starp „Mittheilungen“ tekstu un rokrakstu Rīgas pilsētas bibliotēkā ir ne-liela atšķirība: iespiestajā tekstā izlaistas vairākas vietas, kas attēlo Šulca lauksaimniecības darbību; tāpat tur 37. lpp. minētais par zem-nieku likumu izdošanu nepareizi ievietots priekš 1747. g., jo pēc rok-raksta redzams, ka šeit ir runa par Šulca 1764. g. izdotajiem zem-nieku likumiem.

Par Šulca sastādītajiem Aizkraukles un Rīmaņu muižas zem-nieku likumiem, tāpat par viņa 1765. g. landtāgā iesniegto Sentiment'u un tā nozīmi Šulca sabiedriskās darbības vērtēšanā, šeit plašāk nerunāsim, jo pie tiem būs turpmāk vēl atsevišķi jāpakavējas. No pārējiem avotiem, kas noderētu attiecīgā laikmeta un Šulca dar-bības raksturošanai, jāpiemin 1759. g. Vidzemes muižu revīzijas aktis, kas tagad atrodas Latvijas valsts archīvā⁹, tāpat Vidzemes muižu aktis, Vidz. bruņ. gada aktis, u. c. Tie tad arī būtu tie gal-venie avoti, uz kuriem pamatosimies šā apcerējuma turpmākajā gaitā.

K. F. Šulcs līdzšinējā vēsturnieku apgaismojumā.

Ja salīdzinām Aizkraukles baronu K. F. Šulcu ar viņa laika biedru mācītāju Eizenu, tad redzam, cik ātri un viegli Šulcs ir iemantojis vēlāko vēsturnieku atzinību, un cik grūti tas ir nācies Eizenam. Eizens — pirmais un patiesais cīnītājs par dzimtbūšanas atcelšanu, tika pilnīgi aizmirsts, un bija jāpaiet gandrīz simts gadiem, lai vēsturnieki sāktu par viņu interesēties un celt dienas gaismā viņa idejas. Šulcs, turpretim, ieguva atzinību un cienītājus jau tūlīt pēc savas nāves, un arī visi vēlākie vēsturnieki veltīja viņam sevišķu ievērību. Nevar teikt, ka Šulca atstātais literārais mantojums ideju ziņā būtu oriģinālāks par Eizena darbiem: zemnieku jautājumā Eizens bija nesalīdzināmi dziļāks un īpatnējāks nekā Šulcs. Un tomēr visi vēlākie vēsturnieki par īsto zemnieku draugu un reformātoru izvirzīja Šulcu un nevis Eizenu. Tas izskaidrojams, pa daļai, ar to, ka Eizena darbība jau pašā sākumā tika nesaudzīgi apkarota, izplatot par viņu visādas nepamatotas ziņas. Šulcs, turpretim, izdeva savus zemnieku likumus valdības reformu priekšvakarā, iemantojot tādēji liberāla muižnieka un reformatora slavu. Jau pats zemnieku tiesību izdošanas fakts pamudināja XVIII gs. publicistus uzskatīt Šulcu par zemnieku labvēli un aizstāvi; šāda uzskata pareizību apstiprināja arī visu pārējo muižnieku noraidīgā izturēšanās pret Šulca izdotajiem likumiem 1765. g. landtāgā un Šulca atkāpšanās no landrāta amata. Šulca slava uz ilgu laiku galīgi nomāca un aizēnoja Eizenu.

Jannavs (Jannau) bija pirmais, kas īsi pēc Šulca nāves savā darbā „Geschichte der Slaverei und Charakter der Bauern in Lief und Ehistland“, 1786. g. veltīja Šulcam izcilu vērību, iespējot viņa izdoto „Zemnieku tiesību“ un „Sentiment'a“ pilnīgus tekstus. Aprakstot zemnieku neapskaužamo stāvokli XVIII gs. vidū, Jannavs atzīmēja, ka Vidzemē bijuši arī labi dzimtkungi, un par tāda cilvēkdrauga paraugu viņš citēja „nesen mirušo landrātu fon Šulca kungu“, kas esot publiski sevi parādījis, iestājoties par zemnieku tiesībām. Ja arī pēc Jannava domām Šulca 1764. g. izdotie zemnieku noteikumi dažos punktos jau esot zaudējuši savu nozīmi, tad izdošanas laikā tie bijuši „vērtīgs dārgums, ko cilvēkdraugs dāvinājis saviem dzimtļaudīm¹⁰“.

Kaut arī savās prasībās visai mērens, Jannavs tomēr bija nenoliedzams zemnieku reformu piekritējs, — lai tik atceramies viņa labvēlīgo iestāšanos par Zviedrijas ķēniņu Kārli XI un tā ierosinātām

Vidzemes zemnieku reformām. Tādēļ arī Jannava spriedums par Šulcu izlikās vēlākajiem liberālā virziena publicistiem pilnīgi pareizs un neapšaubāms. Arī avotu ziņā vēlākie vēsturnieki neizvirzīja par Šulcu neko jaunu, bet cītīgi turējās pie Jannava publicētiem tekstiem. Saprotams, Jannavs nebija pazīstams ar pārējiem Šulca rakstiem, citādi viņam būtu bijis nopietni jāpadomā, kā piem. saskaņot Šulca zemnieku reformatora slavu ar viņa ārkārtīgi naidīgo viedokli pret zviedru reformām un Kārli XI, kuŗu Jannavs tā cildināja¹¹. Jāsaka tomēr, ka salīdzinot ar vēlākiem Šulca panēgirstiem, Jannavs ir diezgan atturīgs: viņš Šulca zemnieku likumos neredzēja kādu sevišķi tālu ejošu reformu, bet vienīgi zemnieku stāvokļa uzlabošanas mēģinājumu. Jannavs pilnīgi piekrita Vidzemes bruņniecības viedoklim, ka zemniekiem nevar piešķirt brīvību vārda pilnā nozīmē, jo neizglītotie zemnieki brīvības tiesības izmantošot ļaunprātīgi un tāda pēkšņa pārmaiņa atnestu arī viņiem pašiem vienīgi nelaimi¹². Zemnieku stāvokli vajadzētu vienīgi uzlabot tik daudz, lai zemnieki, paliekot dzimtbūšanā, tomēr justos laimīgi un piekertos tam zemes stūrītim, kuŗā tie dzimuši. Šulca likumos Jannavs saskata tieši tādu dzimtbūšanas stāvokļa uzlabošanas mēģinājumu, kas samierinātu zemniekus ar viņu likteni un apkārtni. Ja tomēr Šulca likumi 1765. g. landtāgā esot radījuši lielas domstarpības, tad tādēļ, ka „lēnprātība un lēnība toreiz vēl nebija raksturu noteicošā dzimtkungu īpašība“¹³. Tas, pēc Jannava domām, arī bijis par cēloni Šulca ierosinājuma noraidīšanai landtāgā. Pašu Šulcu Jannavs dēvē par „sapratīgu patriotu un cilvēkmīlestības pilnu lielas muižas dzimtkungu“, kas 1765. g. aizstāvējis cilvēka tiesības ar tādu dedzību, kas darot godu viņa jūtām¹⁴.

Jannavs tā tad uzsver ne tik daudz Šulca darbības praktisko nozīmi un rezultātus, cik izvirza Šulca uzstāšanās morālisko svaru, jo ir pārliecināts, ka Šules rīkojās nevis kādu politisku motīvu vai aprēķinu, bet gan vienīgi patiesas cilvēkmīlestības pamudināts. Cik šāds Jannava uzskats bija pareizs, redzēsīm šā apcerējuma turpmākaajā gaitā.

Pēc Jannava grāmatas iznākšanas pagāja 10 gadi, kad Vidzemes zemnieki ieguva sev temperāmenta pilnu aizstāvi apdāvinātā publicista un dzejnieka Garlība Merķeļa personā. Savā darbā „Die Letten, vorzüglich in Livland am Ende des philosophischen Jahrhunderts“, kas iznāca Leipciģā 1796. g., Merķelis visā spilgtumā parādīja dzimtbūšanas atbaidošo izskatu. Nodalā — Mēģinājumi uz-

labot zemnieku stāvokli — Merķelis plašāk apstājas arī pie Šulca. Visumā Merķelis savu spriedumu pamato uz Jannavu, taisot arī pats dažus jaunus slēdzienus, kuriem gan patiesībā trūkst īsta pamata avotos. Piemēram, Merķelis apgalvo, ka Šulca izdotie zemnieku likumi būtu it kā sekmējuši 1765. g. landtāga lēmumu pieņemšanu¹⁵. Pilnīgi maldīgs ir arī Merķeļa apgalvojums, ka Šulcs „jau sen, kad valdība vēl nebija savu pārmetumu izteikusi, atzina, ka zemniekiem notiek netaisnība un ka viņu posta cēlonis ir vienīgi dzimtkungu neaprobežotā patvalība“. Nav īsti pareizs arī Merķeļa aizrādījums, ka Šulcs 1765. g. landtāgā būtu pūlējies vismaz saviem zemniekiem izdabūt izdoto likumu apstiprināšanu¹⁶. Landtāgā, kā tas ir zināms, Šulcs, galvenā kārtā, aizstāvējās pret pārmetumiem, ka viņa zemnieku tiesības ir stipri vispārīgas un līdz ar to nelaikā izdots un bīstams precedents, ko valdība savā reformu tieksmē vajadzības gadījumā varētu attiecināt uz Vidzemi. Tādēļ arī landtāgs pieprasīja Šulca izdoto noteikumu atsaukšanu, ko viņš arī darīja. Tā tad, landtāgs uzstājās pret šo noteikumu *polītisko* tendenci, bet nevis pret atsevišķa dzimtkunga tiesībām izdot savā muižā vietējus saistīgus noteikumus dzimtļaudīm.

Nav mums arī nekādu liecību, ka Šulca dzīves laikā viņa muižas zemnieki būtu atradušies kādā izcilā, labā stāvoklī, kas izbeidzies pēc „laužu labdara“ Šulca nāves, kā to domā Merķelis¹⁷. 1757. g. Vidzemes muižu revīzijas aktis sniedz mums labu pārskatu arī par Šulca Aizkraukles muižas zemnieku stāvokli: vērojot šos sarakstus un skaitļus nevar teikt, ka Šulca zemnieki atrastos kādā sevišķi labā stāvoklī, drīzāk otrādi — Šulca zemnieki ir apkrauti ar smagām kļaušu nastām. Ne par velti Rīmaņu muižas zemnieki 1758. g. sūdzas, ka viņiem ir jādod daudz lielākas nodevas nekā visiem kaimiņu zemniekiem¹⁸. Nav arī jāaizmirst, ka Šulca izdotie Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku likumi faktiski nemaz nestājās spēkā, jo dažus mēnešus pēc to izdošanas tos atkal atsauc. Par šo likumu labyēlīgu iedarbību Šulca zemnieku stāvokļa uzlabošanā, mēs attiecīgās aktis nevaram atrast nekādu pēdu.

Merķelis, ar viņam piemītošo dedzību, Šulca cildināšanā iet nesalīdzināmi tālāk par atturīgo Jannavu, un tā vēlākās paaudzes, kas augstu vērtēja Merķeļa rakstus, ieguva par Šulcu ne visai pareizu priekšstatu. Tādi spārnoti Merķeļa izteicieni, kā: „... mēs jutīsim sirsnīgu godbijību pret vīru, kuram pirmajam no muižniekiem bija tik daudz nesamaitātu jūtu un gaiša prāta, lai atzītu, ka

samīdītie radījumi ir viņam līdzīgas būtnes... nekāda sprieduma nebēdādams, šis cēlais gāja to ceļu, pa kuŗu viņa augstsirdība viņu vadīja, un neaicināts, pat ne atzinības necerēdams, ziedoja cilvēcei tiesības, kas ikdienišķiem ļaudīm ir tik glaimojošas...¹⁹ — tādi izteicieni dziļi iespaidās lasītāju atmiņā. Tomēr jāsaprot, ka šiem daiļrunības pilnajiem Merķeļa vārdiem vēstures īstenībā nebija īsta pamata. Ja Jannavs uzmanīgi pieturējās pie viņa rīcībā esošiem dokumentiem un, uz tiem balstoties, izteica savu spriedumu vai hipotēzes par Šulca raksturu, tad Merķeļa aprakstā par Šulcu daudzi cildinoši teicieni jāuzskata par vienkāršu apgaismotāju gadsimteņa sajūsmas un rētorikas ziedu.

Jāsaka tomēr, ka Merķeļa rētorika nepalika bez ietekmes arī uz vēlākajiem vēsturniekiem. Merķeļa cienītājs Samsons fon Himmelšerna arī veltī lielu ievērību Šulcam: „Priecāsimies atrast šeit vienu vīru, kuŗa pārliecība un darbi augstu paceļas pār savu laikmetu un kas sev uzcēlis skaistāko godīgas cilvēkmīlestības pieminekli starp vēlākām paaudzēm... Barons Šulcs pats no sava laba prāta jau 1764. g., t. i. pirms vēl landtāgs apsprieda zemnieku stāvokļa uzlabošanu, sastādīja zemnieku tiesības²⁰“. Samsons tāpat kā Jannavs iespieda Šulca zemnieku tiesību un Sentiment'a nesaīsinātu tekstu, nekādus jaunus avotus par Šulcu arī Samsons neuzrāda. Šulca zemnieku tiesības viņš uzskatīja par pirmo saucienu zemnieku labā. Interesanti atzīmēt, ka Samsons pazina arī Eizena „Beschreibung der Leibeigenschaft“ (1764) un uzskatīja to par īstenībai atbilstošu un patiesu. Bet tā kā Šulcs par šo Eizena darbu izteicās ļoti negatīvi, atzīmējot, ka tur dzimtbūšana attēlota visriebigākā kārtā un visatbaidošāk pārspīlētas dzimtbūšanas nepareizības un ēnas puses, — tad Samsons šo dīvaino pretrunu mēģina izskaidrot ar toreizējiem apstākļiem: „Ja landrāts barons Šulcs dēvē attēlojumu par riebigu un uzskata dzimtbūšanas nepareizību atstāstījumu par visatbaidošākiem pārspīlējumiem, tad šis uzmanīgais un mierīgi apdomīgais cilvēks gribēja pieminētos apstākļos lietot šādu izteicienu vienīgi kā captatio benevolentiae²¹“.

Tagad mums ir zināms, ka šāds Samsona uzskats ir nepareizs: Šulcs tieši bija tas, kas apzinīgi centās traucēt Eizena darbību Pēterburgā un cīnījās pret to ar visiem līdzekļiem. Samsons nepārzināja Šulca pārējos rakstus, sevišķi viņa vēstules, kur „šis mierīgais apdomīgais cilvēks“ ar lielu asumu uzbrūk Eizenam, un pat centās nepatiesi nomelnot un iznīcināt viņu. Samsons nevarēja

saprast, kādēļ divi zemnieku draugi — Šulcs un Eizens — nostājas viens pret otru nelabyvēlīgā pozīcijā un tādēļ arī mākslīgi konstruēja augšminēto dīvaino izskaidrojumu²².

Arī J. Ekarta darbos, kur tas runā par Šulcu, diezgan jūtami izteicas Jannava un Merķeļa ievadītais uztvērums. Ekarts jau tieši dēvē Šulcu par „Aizkraukles filantropu“ (Der Philantrop von Ascheraden) un sniedz attiecīgi pieskaņotu Šulca biogrāfiju²³. Bez tam vēl Ekarts sniedz arī plašākus citātus no Šulca „Delegācijas ziņojuma“, kuru izvilkumos bija cēlis dienas gaismā fon Boks²⁴. Boks piederēja pie apoloģētiskā virziena publicistiem, rakstīja par muižnieku privilēģijām un arī savos izvilkumos centās parādīt Šulca sekmīgo darbību muižnieku privilēģiju aizstāvēšanā. Tādā kārtā Ekartam radās diezgan grūts uzdevums: apvienot Šulcu — zemnieku labdari un draugu ar Šulcu — muižnieku privilēģiju un brīvību dedzīgāko aizstāvi. Jāsaka, ka Ekarts tiešām meistarīgi arī veica šo ne visai pateicīgo uzdevumu, apvienojot Šulcā valstsvīru un filantropu: „Ar dzimuša valstsvīra instinktu un — mēs vēl tam pievienosim — ar īsta cilvēka sirdi, Aizkraukles un Rīmaņu muižas dzimtkungs jūta, ka tālos rietumos nojaušāmām idejām par visu mirstīgo dabiskās vienlīdzības atjaunošanu piemīt patiess saturs, kam ir nolemts reiz gūt atzišanu arī Ņevas, Daugavas, Volgas un Vislas krastos²⁵“. Šo slēdzienu Ekarts pamatoja ar Šulca Sentiment'a atrodamo izteicienu: „Nekad vairs mums par patikšanu neiznīcinās reiz atjaunotās cilvēces tiesības un, tā sakot, nepadarīs cilvēku atkal par lopu.“ Šeit jāatzīmē, ka ne Ekarts, ne viņa priekšgājēji nav mēģinājuši noskaidrot Sentiment'a izcelšanās priekšvēsturi, nedz arī kritiski pārbaudījuši, vai šis dokuments nav radies kādu īpatnēju politisku apstākļu rezultātā, un vai tas izteic Šulca patiesos uzskatus.

Tāpat kā Merķelis, arī Ekarts plaši runā par Šulca zemniekiem svētīgo darbu jau laikmetā no 1744. līdz 1747. gadam, kad pēc neizdevušās militārās karjēras Šulcs uzņēmās savu muižu pārvaldīšanu: „Lauku klusībā, kas šeit viņu apņēma, jaunais, tikko 25 gadus vecais lauksaimnieks, nodevās savas trūcīgās izglītības robu papildināšanai; tanī pašā laikā viņš pievērsa enerģisku vērību savu dzimtlaužu stāvoklim... Ar īsta valstsvīra skatu viņš tūlīt saprata, ka apgabala nabadzības īstais pamats meklējams zemnieku iedzīvotāju nebrīvībā un mežonīgā, patvarīgi pēc iedomas vadītā lauksaimniecībā, un ka uzskats par zemnieku saistīšanas nepieciešamību

muižnieku labklājības varas labā balstās uz novecojušu aizspriedumu²⁶.

Uz ko Ekarts balsta šādu savu slēdzienu par Šulca zemniekiem draudzīgo viedokli jau 1744. gadā, nav zināms. Domājams, ka Ekarts iegūst to, paturot acīs atkal Šulca 1764. g. izdotās zemnieku tiesības un 1765. g. sastādīto Sentiment'u; šie divi dokumenti pilnīgi apžilbināja ne tikai Jannavu un Merķeli, bet arī Ekartu, tā ka, balstoties uz šiem dokumentiem, tika taisīti atpakaļ ejoši slēdzieni. No Šulca pašbiografijas zinām, ka zemkopība un lauku dzīve Šulcu nekad nav īsti interesējusi. Un par kādu zemnieku reformu priekš 1764. g. — nevar būt ne runas. Tādēļ Ekarta izteiktais slēdziens skan kā vienpusīga un nepamatota panēgirika.

Arī H. Bruiningks pieņem uzskatu par Šulcu kā zemnieku draugu un aizstāvi. Bruiningks Šulcu nostāda pretstatā Eizenam, kurū tas irōniski dēvē par „reālpolitiķi“, „sapnotāju“, „patriotu“, „karjēristu“, u. t. t., turpretim Šulcs Bruiningkam ir īstā, neviltotā liberālisma iemiesojums, kas gribējis pašu mājā un pats uz sava rēķina pavērt ceļu progresam²⁷. Ja Jannavs mēģināja izskaidrot Šulca zemnieku tiesību noraidīšanu 1765. g. landtāgā ar muižnieku savtīgā un rupjā rakstura īpašībām, tad Bruiningks tam dod jaunu muižniekiem labvēlīgu izskaidrojumu: „Ne jau viņa reformu saturs varēja būt par cēloni, kas izsauca vētru landtāgā un piespieda atteikties augsti godāto landrātu. Cik krietns bija viņa darbs pats par sevi, tik nelaimīgs bija tas ceļš, ko tas ievadāja. Latviski sastādītas zemnieku likumgrāmatas promulgācija bez bruņniecības ziņas un piekrišanas... katrā ziņā bija neatļauta veida ietekmēšana.“ Bruiningks domā, ka citādos apstākļos Šulca reformai būtu bijis daudz piekritēju, kaut arī vairākumu viņš nebūtu ieguvis. Šulcam par jaunu nācis arī tas, ka īsi priekš zemnieku tiesību izdošanas viņš pats Pēterburgā apkaņojis Eizena mēģinājumu samazināt dzimtkungu varu par viņu zemniekiem un tā tad atzinis tādus ierobežojumus par nevēlamiem un kaitīgiem. Un beigās Bruiningks piemetina: „Par kādu priekšā aizsteigšanās politiku viņš nav nekur izteicies, nerunājot jau par nepieciešamību to steidzināt²⁸“.

Šī pēdējā Bruiningka piezīme skan ka apslēpta polemika pret kādu neredzamu pretinieku. Bruiningka grāmatas iznākšanas laikā vēl neviens nedomāja apšaubīt Šulca nolūku nesavtību un tādēļ Bruiningka apgalvojums var izlikties nevajadzīgs. Varbūt nemaldīsimies, ja teiksim, ka Bruiningks šinī teikumā polemizē pats ar

sevi, ar savu pētnieka sirdsapziņu. Lieta tāda, ka Bruiningks labi pazina Vidzemes bruņniecības archīvu un Šulca atstāto literārisko mantojumu — Delegācijas ziņojumu un vēstules. Rakstot „Livländische Rückschau“ Bruiningkam Šulca darbības īstie nolūki ir bijuši jau pilnīgi skaidri; Bruiningks, acīm redzot, zināja to vietu Delegācijas ziņojumā, kur Šulcs pats rakstīja par priekšā aizsteigšanās politiku. Bet to Bruiningks negribēja atklāt, jo tad būtu sabrukusi nodibinātā leģenda par Šulca ideālismu un cilvēkmīlestību. Tādēļ arī Bruiningks polemizē ar neredzamo pretinieku.

Bruiningkam, acīm redzot, ir bijuši zināmi arī vēl citi dokumenti par 1765. g. izdotiem zemnieku noteikumiem: kādā, it kā garāmejojot izteiktā piezīmē, Bruiningks šo reformu nosauc par „Šulca-Brauna agrārreformu“²⁰. Ar to Bruiningks izteica Šulca izdoto zemnieku noteikumu tuvo saistību un sakarību ar valdības ierosinājumu 1765. g. landtāgā. Viens no šiem dokumentiem, kas Bruiningkam varēja dot pamatu izteikt tamlīdzīgu apzīmējumu, ir neilgi atpakaļ nācis arī mūsu rokās²⁰, un mēs redzam, ka Bruiningka piezīme ir diezgan pareiza; Šulcs 1764. g. bija, neapšaubāmi, valdības resp. ģen.-gub. Brauna zemnieku politikas ierocis. Arī Bruiningka dotais Šulca darbības izskaidrojums ietver sevī apslēptā veidā šo pašu motīvu. Bruiningks domā, ka ar savu steidzīgi izdoto zemnieku likumu Šulcs gribējis izņemt mācītājam Eizenam un padomniekam Linkam no rokām ieročus. Bet Eizens, tāpat Links minētā laikā bija neapšaubāmi valdības iedvesmotas personas, ne par velti tas pats Bruiningks veltī Eizenam un Linkam tik daudz ironisku un nicinošu piezīmju. Bet ja Šulcs 1764. g. grib aizsteigties priekšā valdības aģentiem, tad būs grūti runāt par lielā ideālista Šulca nesavtīgiem nolūkiem un lielo cilvēkmīlestību. Bruiningks saprata to visu un tādēļ mēģināja dot Šulcam mazliet citu, ne vairs tik naīvi cildinošu atsauksmi Merķeļa un Ekarta garā.

No latviešu vēsturniekiem pie Šulca plašāk pakavējas Jānis Krodznieks — Krügers²¹. Krodznieks savos vērtējumos par Šulcu pieturas pie Merķeļa un Ekarta spriedumiem un latviešu zemnieku emancipācijas sākumu tieši saista ar Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku likumiem. Arī Krodznieks visu savu vērību pievērš Šulca zemnieku tiesas un Sentiment'a satura iztīrīšanai, nejaudājot par šo dokumentu izcelšanās priekšvēsturi, nedz arī tos saista ar pārējiem Šulca sacerējumiem. Šādas nepilnīgas avotu lietāšanas sekas bija tas, ka arī Krodznieks par Šulcu un viņa darbību

visumā pieturējās pie tradicionālā uzskata; ar Krodznieka starpniecību šāds Šulca attēlojums pārgāja arī mūsu mācības grāmatās.

Jaunus, uz avotiem pamatotus uzskatus par Šulcu un viņa darbību nesenā pagātnē izteica prof. R. Vipers savā apcerējumā „Vidzemes apgaismotāji XVIII gs.“³². Prof. Vipers sniedz mums jaunu, no iepriekšējiem vēsturniekiem neatkarīgu Šulca darbības vērtējumu: „Pamatojoties uz šo faktu (zemnieku tiesību izdošanu) ziņāma Baltijas vēsturnieku daļa izvērza Šulcu 60. gadu sabiedriskās kustības priekšgalā... Vai mums ir pamats saukt Šulcu par Vidzemes liberālisma ciltstēvu? Bauerrecht'u nevar uzskatīt par Šulca oriģinālo ideju izpausmi... Tas iznāca valdības priekšlikumu priekšvakarā... 1765. g. reformas ietvēra visas tās reformas, kādas Šulcs bija tikko pasludinājis savā muižā. Vēl Pēterburgā Šulcs sajuta tuvojamies muižniekiem draudīgo negaisu un — cerēja novērst briesmas... Attēlot Šulcu kā cilvēku, kas aiz paša cēlas ierosmes, vienīgi humānu jūtu skubināts uzsāka reformas, būtu nepareizi³³.“

Pie tāda uzskata par Šulcu prof. R. Vipers nācis, iepazīstoties tuvāk ar plašo Šulca rokrakstā palikušos apcerējumu — „Versuch über die Geschichte von Livland“ etc. — „Diemžēl, neviens no Šulca panēgīrikiem nav ieskatījies viņa manuskriptā „Versuch über die Geschichte von Livland“, lai gan šai sacerējumā, kas nebija domāts iespiešanai, mēs drīkstētu meklēt Šulca intimākos uzskatus.“ Tālāk prof. Vipers sniedz vairākus raksturīgus citātus, no kuriem nepārprotami redzams, ka citētā rokraksta sarakstīšanas laikā Šulcs nebūt nav stāvējis par zemnieku stāvokļa tūlītējas uzlabošanas nepieciešamību, tāpat viņam nav lielas simpatijas pret zemniekiem, kurus viņš dēvē par nesaimnieciskiem un nolaidīgiem.

Tas ir pilnīgi jauns viedoklis par Šulcu, kādu nesastopam visā iepriekšējā vēstures literātūrā. Šis jaunais uztvērums radies tādēļ, ka prof. Vipers izpētījis arī pieminēto plašo Šulca apcerējumu un mēģina iegūtās atziņas objektīvi saistīt ar Šulca darbību 1764.—65. gadā. Prof. Vipers novēroja lielo atšķirību starp 1765. g. iesniegto Šulca Sentiment'u un viņa vēlākiem uzskatiem zemnieku jautājumā. Nezinādams vēl Sentiment'a izcelšanās vēsturi prof. R. Vipers mēģina izskaidrot Sentiment'u ar Šulca iekšējo svārstīšanos un nemierīgo raksturu. Šāds izskaidrojums ir pareizs tikai pa daļai; Sentiment'a, tāpat Šulca Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesības izskaidrojamas un izprotamas vienīgi, noskaidrojot Šulca dar-

bības patiesos motīvus 1764. un 1765. gadā. Tas tad arī būs viens no mūsu turpmākajiem uzdevumiem.

K. F. Šulca dzīves gājums.

Lai labāk izprastu Šulca raksturu un darbību, nedaudz jāpaka-vējas pie viņa biografijas. Neskatoties uz Šulca lielo populāritāti, vēl neviens vēsturnieks nav ķēries pie viņa dzīves gājuma uzrakstīšanas. Līdz šim plašāko Aizkraukles Šulca personas attēlojumu ir sniedzis Ekarts³⁴, tomēr šis attēlojums ir iznācis visai vienpusīgs.

Par Šulca dzīvi ir diezgan maz avotu: viņa paša sarakstītā Šulcu ģimenes vēsture, par kuŗu jau runājām ievadā, domājams, atrodas kādās privātās rokās, ja nav pavisam nozudusi. Pašreiz pieejami ir tikai divi saīsināti izvilkumi: jau atzīmētais rokraksts Rīgas pilsētas bibliotēkā un kāds izvilkums „Mitteilungen“ X sējumā; abi šie izvilkumi, acīm redzot, ir ar diezgan ievērojamiem izlaidumiem. Pat ja papildina un izlabo tos vienu ar otru — arī tad nevar galvot, ka būtu panākts pilnīgs oriģinālteksta saturs. Bet tā kā citu labāku avotu par Šulca biografiju mums pagaidām vēl nav, tad jāpieturas pie pieminētajiem izvilkumiem³⁵.

Kārlis Frīdrichs Šulcs nepieder pie senās Vidzemes muižniecības. Šulcu ģimene Vidzemē parādās tikai zviedru laikmetā un ir cēlusies no Zviedrijas virsnieku un administrātoru aprindām. Aizkraukles muižu Gustava Adolfa devīgā roka piešķīra 1630. g. virsleitenantam Sīmanim Šulcam lietāšanā uz nenoteiktu laiku, kamēr viņš baudīs ķēniņa labvēlību. Pēc Sīmaņa Šulca nāves šis lietāšanas tiesības ķēniņienes Kristīnes vārdā 1636. g. tika piešķirtas viņa atraitnei tik ilgi, kamēr valsts atmaksās, kas viņai pienākas par nelaiķa vīra nopelniem. Tādā ziņā mēs te redzam diezgan tipisku sākumu valsts muižas pārejai privātpersonu rokās Kristīnes mazgadības laikā. 1650. g. majoram Šulcam jau izdodas iegūt no ķēniņienes šo muižu par dzimtu savai ģimenei, atsakoties tai pašā laikā no civīlprasības pret valdību. Pēc Kārļa X isās, bet daudz stingrākas valsts muižu pārraudzības laikmeta Kārļa XI mazgadības laikā bij. Vismaras ģenerālgubernātors Martens fon Šulcs tika iecelts muižnieku kārtā, ieguva 1664. g. brīvkunga titulu līdz ar Aizkraukles „baroniju“ Vidzemē. Šo Aizkraukles muižu Martens Šulcs 1666. g. pārņēma uz Norčepingas saeimas noteikumu pamata.

Muižu redukcija tomēr nepagāja garām arī Šulca muižai, un 1685. gadā Aizkraukles muižu pārņēma valdība, izdodot to 1687. g. Šulcu ģimenei uz terciāltiesībām mūžīgā rentē. Maldās Ekarts, domādams, ka Šulca vectēvs un tēvs piederējuši pie tā mazā, sevišķi izredzēto skaita, kuŗu dzimto īpašumu neskāra redukcijas komisija. 1712. g. ar krievu valdības rezolūciju landrāts Kārlis Šulcs, mūsu Šulca vectēvs, tika savās dzimtiesībās restitūets. Kārlis Frīdrihs Šulcs ir dzimis 1720. g., kara beigu cēlienā. Tā kā Vidzeme bija ļoti izpostīta, tad arī Aizkraukles muižas ienākumi nebija visai lieli. Pēc diezgan paviršas mājas izglītības vecāki nodeva 12 gadus veco Šulcu 1732. g. kadetu korpusā Pēterburgā. Šeit Šulcam trūka nopietnas uzraudzības, zēns ātri izputināja līdzpaņemto naudu un drēbes, nemācījās, nodevās dažādām palaidnībām un galīgi paklīda. Apšaubāmu draugu sabiedrībā viņam draudēja garīga un fiziska pagrimšana. Citu biedru nicināšana un apziņa, ka viņam nav izredzes beigt kadetu korpusu, pamodināja Šulcā godkārību, un pēc 2 gadu palaidnīgas dzīves viņš pēkšņi atmeta agrākos paradumus, sāka izlietāt vecāku sūtīto naudu privāttundū ņemšanai, piedalījās mācībās un, beidzot, pēc 6 kadetu korpusā pavadītiem gadiem, ieguva virsnieka pakāpi.

Jaunais virsnieks 1739. g. iestājās Braunšveigas kirasieŗu pulkā, tad pārgāja uz dragūniem un 1741. g. ieguva kapteiņa pakāpi. Kara dienestam Šulcs nodevās ar lielu aizrautību un gribēja, kā viņš pats raksta — „šini virzienā sasniegt savas karjēras augstāko iespējamo pakāpi“. Interesi pret militārdienestu Šulcs bija mantojis no saviem senčiem — zviedru virsniekiem, un tā Šulcu nepameta visu viņa mūžu: „Un patiesībā viņam uz kara lietām bija neviltots entūziasms, kas nepameta viņu līdz pašam vecumam³⁶.“ Tā bija godkārība, kas Šulcam lika censties pēc virsnieka karjēras augstākajiem sasniegumiem, un tādēļ saprotama ir tā lielā vilšanās, kādū Šulcs sajuta, kad viņa pulku pārcēla uz pastāvīgu mītni Sibīrijā, aizliedzot virsniekiem pāriet uz citiem pulkiem. Pats Šulcs par to atzīmēja: „Kāda svītra pāri par viņa nodomiem! Viņam, vēl jaunam cilvēkam... jāļaujas ieslēgties tik atstatā vietā.“ Tālajā Sibīrijā vienmuļā miera laika dienestā nebija nekādas izredzes uz ātru izvīrzišanos amatos; tādēļ Šulcs nolēma izstāties no Krievijas dienesta un izmēģināt savu laimi citu zemju armijās. Ar Prūsijas Pēterburgas sūtņa ieteikšanas rakstu kabatā Šulcs devās uz Berlīni meklēt labāku laimi Prūsijas armijā. Bet šeit viņš uzzināja no

prūšu virsniekiem dažas nelabvēlīgas ziņas par dienesta iespējām prūšu armijā un tādēļ nolēma meklēt savu laimi Francijas militār-dienestā. Priekš brauciena uz Franciju Šulcs iegriezās kādā Bohemijas kūrortā, jo kadetu korpusā un krievu dienestā pavadītā dzīve bija atstājusi nevēlamas sekas uz jaunā virsnieka veselību, bet šī apstāšanās jautrajā, bagātiem viesiem pilnajā kūrortā bija Šulca nelaime, kas atkal pārvilka svītru viņa godkārīgajiem nodomiem. Lieta tāda, ka Šulcam, kā viņš pats to atzinās — „vienmēr ir bijusi spēcīga kaislība uz azarta spēlēm, kaut arī tanis nav laimējies, un viņš bieži nonācis grūtībās⁸⁷“. Un tā bija arī šoreiz: Šulcs uzsāka kāršu spēli un īsā laikā paspēlēja 1500 valsts dālderus, kas bija visa viņa ceļa nauda. Lai tiktu tālāk uz Franciju, Šulcs griezās pie mātes, kas pēc tēva nāves pārvaldīja atstāto mantojumu. Māte, uztraukta par dēla nelabojamo vieglprātību, atteicās izsniegt viņam jebkādu naudas pabalstu, tā ka Šulcam ar patapinātu naudu bija jāatgriežas tieši mājās un jāaprok sapņi par spožo karjēru un militāriem sasniegumiem. Māte, baidoties, ka dēls ar vienmēr jauniem naudas pieprasījumiem galīgi neizputina viņu, nodeva viņam pienākošos mantojuma daļu — Aizkraukles muižu, paturot sev par pašas naudu pirktu Rīmaņu muižu. Un tā Šulcam bija jāpaliek par lauksaimnieku.

Tāds ir mūsu Aizkraukles „patriarcha“ dzīves pirmais posms, stingri pieturoties pie viņa paša sastādītā apraksta. Kā redzam, nav tur nekā sevišķa; tas ir parastais Vidzemes muižnieku dzīves stāsts — trūcīga izglītība, neizdevusies militārkarjēra, pazaudētas kāršu partijas, sabojāta veselība un atgriešanās ar tukšām kabatām lauku dzīvē. Viens no virzītājiem dzīves spēkiem Šulcam šinī laikā bija godkāriba: tā viņu pamudināja nobeigt kadetu korpusu, nelāva nogrimt aizmirstas nomales pulka virsnieka dzīvē, bet lika tiekties pēc augstāka stāvokļa un sasniegumiem, ja ne iekšzemē, tad ārzemēs; nelaimīgā azarta spēles kaislība, ko Šulcs uz ārzemēm dodamies bija apņēmis galīgi atmest, noveda viņu atkal atpakaļ Aizkraukles muižā.

Pēc apprecēšanās 1745. g. jaunajam virsniekam bija jāuzsāk parastā Vidzemes lauku muižnieka dzīve. Ka lauksaimniecība būtu Šulcu interesējusi, to nevar teikt: „Bet lauksaimniecībā viņš nevarēja atrast nekādu patiku. Vienmuļīgais un mēchaniskais, kas valdīja lauksaimniecībā, nedeva viņa garam nekādu ierosmi un bija

par cēloni, ka viņa darbos bija pārāk lieli robi³⁸.⁴¹ Lai aizpildītu tukšās dienas, Šulcs sāka cītīgi lasīt tās nedaudzās grāmatas, kādas viņam bija pie rokas, tādā ceļā papildinot savas iepriekšējās nepilnīgās izglītības trūkumus. Pamazām Šulcs ieinteresējās par racionālu lauksaimniecību. Kopā ar savu brālēnu, Skrīveru, Salabas un Veibenes muižas dzimtkungu, Šulcs ataicināja no Stokholmas kādu mērnieku un lika uzņemt un izmērīt savu muižu robežas, noapaļot tās savstarpējas izmaiņas ceļā un iezīmēt muižu robežas ar robežstabiem; tāpat lika izmērīt muižas un zemnieku laukus un izgatavot attiecīgus plānus. Muižas ienesīguma pacelšanai Šulcs uzsāka degvīna dedzināšanu, ierīkojot degvīna tecinātavas. Tas savukārt deva iespēju uzsākt vēršu barošanu un vispārīgi uzlabot un pievērst vērību savu liellopu stāvoklim. Bet ne tikai lopkopībai, arī zemkopībai Šulcs sāka pievērst arvien lielāku vērību, paplašinot muižas laukus un uzlabojot lauku kultūru. Tādā ceļā beidzot bija panākts Šulca lielais mērķis — divkāršot savu muižu ienesīgumu³⁹.

Tādā darbā — rūpēs par muižas ienesīguma pacelšanu, degvīna un alus tecināšanā, lopkopības un zemkopības racionalizēšanā — pagāja daudzi gadi. Tomēr šī darbība nevarēja apmierināt Šulca spožāku panākumu alkstošo raksturu, un tādēļ viņš uzsāka interesēties arī par Vidzemes bruņniecības sabiedriskajām lietām, un 1747. g. tika ievēlēts par kases deputātu. Šis visumā nelielais amats ar laiku varēja pavērt ceļu arī uz augstākiem bruņniecības amatiem. Bet lai to sasniegtu, bija nepieciešama laba izglītība un vietējās vēstures un bruņniecības tiesību un dažādo privilēģiju pārzināšana. Šis zināšanas varēja iegūt bruņniecības bibliotēkā un arhīvā, kur Šulcs arī uzsāka attiecīgās studijas, nododamies tām ar lielu dedzību, tāpat kā savā laikā kadetu korpusā, kad viņš gribēja parādīt saviem biedriem, ka ir ko vērts un spēj nobeigt mācības kursu. Ar laiku muižnieku sanāksmēs, kur tika apspriesti dažādi bruņniecību interesējoši tiesību jautājumi, Šulcs ar savām zināšanām vērsa uz sevi vispārēju uzmanību. Tomēr pagāja 12 gaŗi gadi, līdz beidzot 1759. g. landtāgā, kad bija atbrīvojušies 3 landrātu posteņi, ievēlēja arī Aizkraukles Šulcu landrāta amatā⁴⁰. Beidzot Šulcs bija sasniedzis ievērojamu sabiedrisku stāvokli, trūka tikai vēl ģenerālgubernatora firsta Dolgorukija piekrišana. Vai no šās puses bija sagaidāmi kādi iebildumi pret Šulca kandidātūru? — maz ticams. Jāsaka tomēr, ka Šulcs jau nākošās dienās pēc savas ievē-

lēšanas vērta uz sevi vispārēju uzmanību, aizstāvot ģenerālgubernatora autoritāti, par ko sanāca konfliktā ar landtāga vairākumu.

Lieta bija tāda, ka bruņniecības Mazā komisija (der Engere Ausschuß) bija sagatavojusi un iesniegusi landtāga pilnsapulcei 24. jūlijā jaunu projektu par zemnieku bēgšanas ierobežošanu: „Da dem beständigen Lauffen der Bauren bishero auf keine Weise Einhalt zu thun gewesen, so ist von dem Engern Ausschluß folgender Projekt entworffen worden⁴¹.“ Šai projektā bija paredzēts griezties pie ģenerālgubernatora ar lūgumu, izdot jaunu patentu par bēgļiem. Šini patentā būtu jāuzdod visiem draudzes mācītājiem, piedraudot ar 50 dālderu soda, sīki noskaidrot, katēchizācijā, vai ciematā neuzturas kāds bēglis, un ja tāds tur atrastos, tad nekavējoties paziņot par to attiecīgajam dzimtkungam. (Es sollte nemlich jeder Prediger des Kirchspiels, bey 50 Rth. Strafe, bey der Catechisation sich genau erkundigen, ob sich ein Läufling im Dorfe aufhielte, da dann, wann ein Läufling zu finden währe, solches dem Herren des Guthes sogleich bekannt gemacht werden müßte.) Dzimtkungs tad noskaidro bēgļa dzimšanas vietu un paziņo par to attiecīgajam īpašniekam, vai tā neatrašanas gadījumā — guberņas kancelejai, kas tad izsludina bēgļa vārdu speciālā patentā. Ja kāds dzimtkungs neievērotu šos noteikumus, tad viņš sodāms ar 100 dālderiem, bet zemnieks, kas bēgli pietur, tāpat kā pats bēglis sodāmi publiski pie baznīcas ar visbargāko sodu — 10 pāriem rikšu. — Tāds ir Mazās komisijas patenta projekts, kas tika iesniegts 1759. g. landtāgā.

Jāpiezīmē, ka bēgļu jautājums visu dzimtbūšanas laikmetu daudz nodarbināja muižniekus, un viņi apsprieda to gandrīz vai katrā landtāga sanāksmē, pastāvīgi sūdzējās ģenerālgubernatoram, pieprasot arvien jaunu un bargāku patentu izdošanu. Un cik par to nav izdoti patenti! Lai atzīmējām tikai 1730. g. 12. aug. patentu, kas paredzēja bēgļu pieturētājam 100 dālderu lielu sodu un zemniekiem — bēgļu slēpējiem 15 pāru rikšu; tāpat 1750. g. 31. janvāra, 1752. g. 11. febr., 1755. g. 4. sept. u. c. patentus, visos ir runa par aizbēgušo zemnieku izdošanu, pieturētāju un slēpēju sodīšanu u. t. t. Jaunprojektētais patents neietvēra nekā sevišķi jauna, kas jau nebūtu izteikts iepriekšējos patentos, izņemot jaunus pienākumus mācītājiem. Tādēļ arī jaunievēlētais landrāts, Aizkraukles Šulcs, kas labi pārzināja guberņas valdes līdz tam izdotos patentus, cēla iebildumus pret jauna patenta izdošanas vajadzību, kas varētu tikai veltīgi apgrūtināt un apvainot augsto priekšniecību:

„... da die Höchste Obrigkeit des Läuflings wegen schon vollkommene und zureichende Gesetze genug gegeben, man ohne deren Beleidigung keine neue Verfügungen machen könnte.“

Vai Šulcs ar šo protestu, līdz ar vispārējas uzmanības pievēršanu savām zināšanām, gribēja iegūt arī ģenerālgubernatora labvēlību priekšā stāvošai apstiprināšanai, to noteikti nevar pateikt. Savā ģimenes vēsturē, runājot par savu ievēlšanu par landrātu 1759. g. landtāgā, Šulcs noteikti pasvītro arī apstiprināšanas faktu: „Auf dem Landtage Ao 1759 aber wurde er auch zum Landrath bestellt und von General-Gouverneur in dieser Würde auch bestätigt⁴².“ Tāpat viņš minētā landtāga sēdē sūdzējās, ka viņa iesniegums par šo lietu nav pietiekoši ievērots un protokolēts: „Er könnte nicht einsehen, warum E. Engerer Ausschuß sich am Sonnabend geweigert hätte seine schriftlich eingereichte Protestation wieder das Project der Läuflinge betreffend, Ew. Sämtlichen Ritterschaft vorzutragen. Es wäre denen Verordnungen gemäß, daß die Vota dissentientia jeder Zeit bekannt gemacht, und recessiret würde⁴³.“ Šulca personīgās un politiskās ambīcijas šeit savijas cieši kopā, tā ka diezgan grūti izprast, kas šeit ir vadmotīvs.

Bez Šulca pret šo patentu protestēja arī asesors Fišers, majors Blūms u. c. Neskatoties uz šiem iebildumiem, landtāga vairākums tomēr nolēma projektu pieņemt par „ciešu landtāga lēmumu“ (feste Landtagschluß).

Tā bija jaunā landrāta pirmā neveiksme, un kad vēl sāka runāt, ka Šulcs uzstājies pret šā patenta izdošanu tādēļ, ka viņam muižā ir daudzi bēgli, tad Šulca pacietības mērs bija pilns, viņš jutās apvainots savos labākajos nodomos, un daudz nedomādams, lika uz vienu kārti visus savus līdzšinējos sabiedriskos sasniegumus. Nākošās sēdes dienā, pirmdien 26. jūlijā, Šulcs izlūdās no landmaršala vārdu personīgā lietā. Šulcs landtāgam aizrādīja, ka neesot nekāda pamata aizdomām, it kā viņš savā protestā sekojis vienīgi pašlabumam, lai nebūtu jāzaudē Aizkraukles muižā atrodošies zemnieki (es hätte ferner wahrgenommen, daß man in der Meinung stände, als ob er bloß aus Eigennutz, um nicht die auf seinem Guthe Ascheraden etwa habende Läuflinge zu verlieren, diesem Project widersprochen hätte). Lai nokratītu šo apvainojumu, Šulcs pieprasīja bruņniecības komisijas iecelšanu, kas noskaidrotu, vai Aizkraukles muižā bēgli uzturas; un ja tādi tur atastos, tad Šulcs izteica gatavību maksāt nevis 100, bet 1000 dāl-

deņu soda par katru bēgli. Sulca lielākā cenšanās vienmēr bijusi paturēt goda vīra raksturu un iegūt savu kārtasbrāļu mīlestību un uzticību (sein größtes Bestreben währe jederzeit dahin gegangen, den Charakter eines ehrlichen Mannes zu behaupten, und sich das Vertrauen und die Liebe seiner Mitbrüder zu erworben). Un ja viņš vairs nebūtu šā nenovērtējamā dārguma cienīgs, tad būtu gatavs ar tādu pašu padevību, ar kādu viņš pieņēmis šo amatu, pēc pieprasījuma atkal nolikt to (sollte er aber dieses unschätzbare Kleinod nicht mehr würdig seyn, so wäre Er bereit, dass ihm aufgetragene Amt, mit eben der Gelassenheit, als Er selbiges angenommen, auch auf Verlangen wieder zu legen).

Ši Sulca uzstāšanās 1759. g. landtāgā ir zīmīga Šulca personības un viņa politiskās darbības raksturošanai. Nenoliedzama godkāriba, vēlēšanās izvirzīties pirmajā vietā, ātra apvainošanās un visas lietas likšana uz galveno kārti — līdz šim ir vienmēr bijušas Sulca darbības galvenās pazīmes. Apgalvodams, ka viņa Aizkraukles muižā nav bēgļu, Šulcs spēlēja azarta spēli: pēc 1757. g. Vidzemes muižu revīzijas aktim, mēs redzam, ka Šulca Aizkraukles muižā uzturas vairāk kā 10 bēgļu — vīrieši, sievietes un bērni⁴⁴. Ka pa diviem gadiem stāvoklis būtu daudz grozījies, maz ticams. Un tomēr 1759. g. landtāgā Šulcs piedāvāja 1000 dālderu par katru viņa muižā atrastu bēgli. Tā bija tiešām augsta spēle par landrāta amatu un goda vīra vārdu. Šoreiz Šulcs ir ieguvējs: landtāgs izteica savu nožēlošanu par pārpratumu, un pilnīgi uzticēdamies Šulca vārdiem, noraidīja komisijas iecelšanu. Ar to šis konflikts bija likvidēts. Landrāts Šulcs deklarēja: tā kā viņš ir mierā ar visu, kā bruņniecība rīkojusies viņa personas dēļ, tad viņš arī attiecībā uz bēgļiem tāpat pieslejas landtāga lēmumam (der Landraht Schoultz declarirte, wie Er mit allem, so E. Ritterschafft seiner Person wegen verfügte, zufrieden währe, auch in Ansehung der Läuflinge, bey dem Landtagschluß gleichfalls acquiescirte).

Pagāja divi gadi, kad Šulcs beidzot ieguva svarīgu uzdevumu, kurā tas varēja parādīt visas savas spējas un veiklību: 1761. gada ziemā Vidzemes bruņniecība sūtīja viņu uz Pēterburgu aizstāvēt pie galma muižnieku apdraudētās privilēģijas. Tas bija plašs un atbildības pilns uzdevums, kuram sekmējoties, Šulcs varēja sagaidīt visa landtāga nedalītu atzinību un godināšanu. Tādēļ Šulcs pie šā sava jaunā uzdevuma stājas ar lielu aizrautību, centību un veiklību. To pierāda viņa daudzās vēstules no Pēterburgas un Maskavas. Tā-

pat šinī laikā sastādītais. Delegācijas ziņojums, kurā Šulcs lielākas slepenības labā bija atzīmējis daudzas pie galma ietekmīgas personas ar dažādu planētu zīmēm, u. t. t. Šulcs uzturējās pie galma no 1761. g. decembra līdz 1764. g. augustam, piedaloties kopā ar landmaršalu Budbergu un landrātu Taubi ķeizarienes Katrīnes II kronēšanas svinībās 1762. g. Maskavā. Bruņniecība ar Šulca darbību un panākumiem pie galma bija pilnīgi apmierināta, vienīgi pārnesot uz Rīgu privilēģiju revīzijas lietas — tas notika pēc ķeizarienes speciālas vēlēšanās — bruņniecībai arī Šulcs bija steidzīgi jāatsauc uz mājām. Pēc atgriešanās Rīgā Šulcs tūlīt turpināja muižnieku interešu aizstāvēšanu pie ģenerālgubernatora Brauna, kam šīs lietas bija nodotas^{44a}.

Šinī laikā Šulcs izdeva arī tik populāru kļuvošo „Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesu“, tikai dažus mēnešus priekš 1765. g. landtāga sanākšanas, kurā ģenerālgubernators Brauns ierosināja Vidzemes zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Šis 1765. g. landtāgs Šulca sabiedriskai karjērai izrādījās liktenīgs. Muižnieki bija uztraukti par valdības nodomu ierobežot dzimtkungu tiesības par viņu dzimtļaudīm. Viņu delegāts Pēterburgā ne tikai nebija paspējis šo lietu novērst, bet pārbraukdamš mājās un izdodams savas zemnieku tiesības, tikai atbalstījis valdības viedokli. Tādēļ landtāgā Šulcs gaidītās uzslavas vietā piedzīvoja vilšanos. Šulcs pats to apzīmēja par savu „skaugu intrigām“. Viņi vispirms sāka apšaubīt Šulca godīgumu un izteica šaubas par Šulca ziņojumu, ka viņš savas trīsgadīgās sūtniecības laikā iztērējis arī daļu no savas personīgās naudas. Tas bija Šulcam liels apvainojums, un kad tam vēl pievienojās muižnieku nemiers ar Šulca nelaikā izdoto Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesu, tad Šulcs pēc veca paraduma nolēma riskēt ar visu: iesniedza patosa pilnu paskaidrojumu, un kad tas tika noraidīts — atlūgumos no landrāta amata. Tā kā Šulca rokās atradās visi galvenie pavedieni un sarakstīšanās ar Krievijas valstsvīriem daudzās muižniekiem svarīgās lietās, tad Šulcs varēja cerēt, ka tāpat kā 1759. g. landtāgā arī šoreiz muižnieki viņam izteiks uzticību un lūgs palikt amatā. Bet iznāca otrādi: Šulca atteikšanos landtāgs pieņēma, izsakot tai pašā laikā Šulcam atzinību par viņa sekmīgo darbību Pēterburgā muižnieku tiesību labā. Šulcam nekas neatlika, kā aiziet, apsolot vēl kādu laiku turpināt sarakstīšanos ar Pēterburgu. Tā izbeidzās Šulca sabiedriskā darbība.

Šulcs atgriezās atkal uz dzīvi savā Aizkraukles muižā, kur nodzīvoja veselus 17 gadus līdz pat nāvei. „Nu viņš uz reizi atradās no stiprākās darba drūzmas atkal vientulībā, kas viņam jau agrāk nebija patikusi...“ Tomēr šis miers nāca Šulcam par labu — viņš uzlaboja savu Pēterburgā sabojāto veselību. Tad sāka atkal nodarboties vairāk kā agrāk ar lauksaimniecību, tāpat ar savas muižas izdaiļošanu. Viņš visu muižu pārcēla no Daugavas malas uz kādu augstu pakalnu, arī netālu no upes. Šis darbs atkal netika darīts bez zināmiem godkārīgiem centieniem: „Viņš bija viens no pirmajiem Vidzemē, kas nāca uz domām masīvi izbūvēt savu mantoto ģimenes dzimtmuižu Aizkraukli pēc jaunākās architektūras, uzcelot jaunajā, skaistā izskata dēļ izvēlētajā vietā 20 asis gaŗu un 10 asis platu mūra dzīvojamo ēku, līdz ar diviem flīģeļiem, stalli un klēti⁴⁵.“ Kad Šulcs bija pabeidzis šo plašo būvēšanās programmu un tā kā lauksaimniecība nespēja apmierināt viņa pierasto darbīgumu (seine Landwirtschaft doch nicht hinreichte sein gewohnte Geschäftigkeit einzunehmen), tad viņam bija jādomā par citu laika kavēkli (so mußte Er schon auch auf einen ander Zeitvertreib bedacht seyn). Šulcs uzsāka rakstīt savu plašo darbu „Versuch über die Geschichte von Liefland und dessen Staatsrecht“, kuŗa sējumu viņš dāvināja bruņniecības kancelejai, lai tādā kārtā „saviem kārtas brāļiem atstātu piemiņu“.

Šulcs mira 1782. gada 21. janvārī. Aizkraukles draudzes mācītājs J. F. Timrots (Tiemroth) savā Šulca piemiņas runā cildināja nelaiķi par „taisnīgu vīru, priekšzīmīgu pasaules pilsoni, istu cilvēkdraugu“⁴⁶.

Šulca darbība pie galma muižnieku brīvību aizstāvēšanā.

Vēl līdz šim neviens vēsturnieks, pamatojoties uz dokumentiem, nav mēģinājis noskaidrot Šulca zemnieku tiesību izdošanas patiesos motīvus. Kā jau redzējām, Jannavs, Merķelis, tāpat Samsons, Ekarts, Krodznieks u. c. domāja, ka Šulcs savas zemnieku tiesības izdevis vienīgi humānu jūtu un īstas cilvēkmīlestības paskubināts. Vienīgi prof. R. Vipers izteica par to šaubas, jo Šulca likumi iznāca valdības reformu priekšvakarā. Tomēr arī prof. R. Viperam neizdevās par to citēt tuvākus pierādījumus, jo viņa rīcībā nebija attiecīgu dokumentu. Tādēļ dabiski varēja rasties jautājums, kuŗš no šiem abiem viedokļiem ir pareizākais? Jeb, varbūt, abi šie uz-

skati atmetami un meklējams kāds jauns Šulca darbības izskaidrojums? Uz to jāatbild, ka atbilde meklējama tanīs politiskajos notikumos, kādos Šulcs darbojās īsi priekš zemnieku tiesību izdošanas un kurus viņš pats attēlo savā Delegācijas ziņojumā un vēstulēs no Pēterburgas, kas līdz šim Šulca uzskatu un darbības raksturošanā ir atstātas diezgan novārtā.

Kā jau zinām, priekš Aizkraukles un Rīmaņu muižu zemnieku tiesību izdošanas Šulcs atradās trīs gadus Vidzemes bruņniecības uzdevumā svarīgā misijā pie galma Pēterburgā. Ķeizarienes Elizabetes pēdējos valdīšanas gados arvien vairāk sāka runāt par Vidzemes provinces tuvināšanu Krievijai un šejienes muižnieku izņēmuma tiesību un priekšrocību ierobežošanu⁴⁷. Jau 1757. g. Vidzemes muižnieki sūtīja uz Pēterburgu pilstiesas asesoru Lēvenvoldi, kas arī panāca Vidzemei uzlikto cietokšņu būves klaušu samazināšanu. No 1759. līdz 61. g. Pēterburgā pie galma uzturējās landrāts Zīverss, kas visiem spēkiem cīnījās pret dažādu pārmaiņu un jauninājumu ieviešanas projektiem Vidzemē. 1761. g. septembrī bruņniecība nolēma Zīversa vietā sūtīt uz Pēterburgu landrātu K. F. Šulcu⁴⁸. Šulcs nonāca Pēterburgā 10. decembrī un stāvokli attēloja šādi: „Vidzemes brīvību un satversmi apdraudēja lielas briesmas. Zemes privilēģijas uzskatīja par priekšrocībām, kas uzurpētas par kaunu valdošai nācijai un ticēja, ka pašreiz pienākusi labvēlīga situācija atmaksāt šai ienīstai lietai...⁴⁹”.

Ķeizariene Elizabete vispārīgi nebija labvēlīga Vidzemes muižniekiem: tas redzams arī no tā, ka kroņa muižas Vidzemē viņa sāka piešķirt krievu magnātiem. 1744. g. Burtņieku pili līdz ar veselu rindu tur piederošu muižu, kā Zeku m., Rūtes m., Pučurgas m., Vilzenes m., Čālīšu m. u. c. piešķīra ģenerālim, vēlākajam feldmaršalam grāfam Pēterim Rumjancevam⁵⁰. 1760. g. ķeizariene dāvināja ģenerālfeldmaršalam, senātoram un īstenaļam kambarkungam grāfam Aleksandram Buturļinam Cesvaines pili līdz ar Aizkujes, Bučauskas, Kraukļu, Kārdes, Lodes, Biržu u. c. muižām⁵¹. Šāda krievu galminieku iespīšanās Vidzemē, sevišķi kroņa muižās, kurū rentēšanu Vidzemes muižnieki uzskatīja par vienu no savām priekšrocībām, vidzemniekiem bija ļoti nepatīkama. Bez tam tas deva galmam tuvām aprindām iespēju ieskatīties Vidzemes iekšējā dzīvē, sevišķi zemnieku jautājumā, kas, kā turpmāk redzēsīm, nepalika bez savas ietekmes uz vēlāko zemnieku reformas gaitu Vidzemē.

Šulcs ieradās Pēterburgā ķeizarienes Elizabetes valdīšanas

pēdējā mēnesī; dažas nedēļas vēlāk, 1762. g. sākumā Krievijā uz troņa nāca ķeizars Pēteris III. Jaunais ķeizars Vidzemes muižniekiem bija labvēlīgs. Bet ja tomēr viņa isās valdīšanas laikā pie galma tika cilāti dažādi Vidzemes iekārtas reformu projekti — tad tas pa daļai ir viņa galminieku nopelns. Šinī laikā tika uzaicināts uz Pēterburgu pie galma arī mācītājs Eizens, kas jau labi sen Igaunijā un Vidzemē bija kļuvis pazīstams ar saviem dažādajiem plaša vērīena projektiem. Viens no viņa galvenajiem plāniem bija dzimtbūšanas atcelšana, par ko Eizens uzsāka pārrunas jau sākot ar 1751. g.⁵². Eizens Pēterburgā ieradās 1762. g. pavasarī. Bakmeisters, kas tanī laikā uzturējās Pēterburgā, par to ziņoja Gadebušam šādi: „Vous savez sans doute, Monsieur, que le Pasteur Eisen est ici, logé chez Mr. le prof. Müller. C'est le Duc Georg [von Holstein] qui l'a fait venir aux ordres expres de l'Empereur⁵³.“

Arī Šulcs pamanīja Eizena ierašanos un par to naidīgi atzīmēja: „Der Pastor Eisen, in der Hoffnung, daß jetzt die günstige Zeit wäre, sein schon längst ausgehecktes Project, die Aufhebung der Leibeigenschaft derer liefländischen Bauern betreffend, durchzusetzen, war damit nach Petersbourg gekommen⁵⁴.“ Šinīs Šulca vārdos nevaram saskatīt ne mazākās simpatijas pret mācītāja Eizena vēlēšanos panākt dzimtbūšanas reformēšanu Vidzemē; tur drīzāk izskan muižnieka — dzimtkunga sašutums pret šādas reformas ierosinātāju.

Eizens tomēr sākumā guva panākumus: „On lui demandoit des plans que l'Empereur ne manquera pas d'avoir déjà lû ou de lire bientôt; et son Altesse lui en parloit assez favorablement de sorte que son affaire alloit fort bien au commencement⁵⁵.“ Šādus panākumus Eizens ieguva galvenā kārtā tādēļ, ka paredzēja līdz ar zemnieku atbrīvošanu palielināt armijai dodamo rekrūšu skaitu; galma militārajām aprindām šī projekta daļa bija sevišķi pa prātam.

Eizena panākumi pie galma un ķeizara ļoti uztrauca Šulcu: „Ich ließ er gern nicht merken, daß ich durch diese Bewegung allarmiert wäre, sondern wollte erst in der Stille absehen, wie weit es gehen könnte, um nicht zu zeitig und ohne Noth das Land in neue Obligations zu setzen⁵⁶.“ Jautājums tomēr bija pārāk svarīgs, lai Šulcs atstātu to galīgi bez kādas pretdarbības: drīz Eizens sāka sajūst, ka ķeizars un galma aprindas kļuva vēsākas pret viņa projektu. Bakmeisters, ar kuŗu Eizens satikās, par šo pārmaiņu atzīmēja: „Mais en fin il commence à s'inquiéter extrêmmement et de se

plāindre hautement de cabales et d'intrigues qu'il pretend avoir découvertes de la part d'ennemis puissants." Redzot apstājamies savus reformu projektus, Eizens vēlējās tūlīt aiziet: „A tout moment il veut s'en aller." Kas bija šie spēcīgie ienaidnieki, par kuriem Eizens stāstīja Bakmeisteram, — nav īsti zināms. Bet ja mēs vērojam Šulca darbību Pēterburgā, viņa taktiku un vēlāko intrigu pilno cīņu pret Eizenu, tad jāpieņem, ka Šulca slepenā pretestība bija viens no cēloņiem, kas spieda Eizenu pamest Pēterburgu un savu projektu. Šulcs jau bija tieši sūtīts uz Pēterburgu aizstāvēt Vidzemes muižnieku privilēģijas. Un ka dzimtbūšanas iekārta bija viena no muižnieku lielākajām privilēģijām, par to nav šaubu. Šulca rīcībā bija arī plaši naudas līdzekļi, jo Šulcs atzina veco metodi: „Ohne Kosten wird wohl schwerlich etwas auszurichten sein⁵⁷." Šulcs ar saviem līdzstrādniekiem drīz noskaņoja ķeizaru tā par labu muižniekiem, ka viņš izsaucās: „Ich weiß, daß sie meine Lief-länder haben unterdrücken wollen; aber laß sie nur kommen, der Teufel soll sie holen⁵⁸." Līdz ar to arī kļūst saprotama Eizena neveiksme pie galma.

Kad Eizens sarūgtināts gribēja atstāt Pēterburgu, tad Bakmeisters gan izteica domas, ka tas būtu pāragri, tomēr arī viņš bija spiests atzīt, ka Eizenam, ja viņš negrib kļūt savās prasībās pārāk kūtrs, nav citas izejas, kā gaidīt līdz to aicina atpakaļ: „Cependant il est vrai que s'il ne veut pas mettre plus de phlegme dans ses demarches, il feroit mieux de partir et d'attendre qu'on le fasse revenir⁵⁹."

Bakmeisters tā tad redz Eizena neveiksmju iemeslus viņa pārāk lielā centībā un nepiekāpībā reformu prasībās. Šulcs, turpretim, Eizena nomelnošanas nolūkos izlaida par viņu vislaunākās baumas: „Allein zu seinem Unglücke entdeckte er (Eisen) gar zu bald seine wahre Absicht. Er bath, daß man ihm zum Handgelde auf seine noch nicht erwiesene Verdienste ein in seinem Kirchspiel belegen Gütchen geben möchte. Und so wurde er denn als ein Schwärmer verlacht und zur Abwartung seiner Berufsarbeit verwiesen⁶⁰." Tas bija ļaunprātīgs Eizena apvainojums, kuram patiesībā nebija nekāda pamata, bet kas vēlākiem Vidzemes muižnieku vēsturniekiem noderēja par vērtīgu argumentu cīņā pret Eizenu⁶¹.

Tā izturējās Aizkraukles Šulcs Pēterburgā pret Eizenu un viņa ierosināto Vidzemes dzimtbūšanas reformu 1762. g. pavasarī. Tā ir kalpošana Vidzemes muižniekiem un viņu interesēm, kas vada

Šulcu šinī viņa darbībā: „Ich bin schuldig dem Lande nach äußerstem Vermögen zu dienen“, rakstīja Šulcs no Pēterburgas bruņniecības kancelejai 1761. g. decembra beigās⁶². Šī kalpošana bruņniecībai neatslāba arī visus turpmākos gadus: Šulcs lika darbā visas savas spējas un Vidzemes bruņniecības naudas līdzekļus, lai tik panāktu vēlamo rezultātu. Līdzekļu ziņā Šulcs nebija izvēlīgs un attiecīgu personu uzbekšanu un piekukuļošanu uzskatīja par normālu parādību: „Das sind Hunde, — rakstīja Šulcs par dažām personām, — die wir füttern müssen, so lange wir im Streite liegen⁶³.“ Saprotais, ka panākumi arī bija, un Šulca viedoklis parasti guva virsroku.

Galma revolūcija un Pēteris III gāšana ļoti satrieca Šulcu, jo visi viņa panākumi, kuŗu dēļ bija nesti tādi lieli materiāli upuri, šķita vējā: „In dem ich mich also recht auf dem Gipfel des mit so sauren tritten erstiegenen Berges glaubte und so zu sagen, schon mit der Hand den zu erringenden Preiss berührte, so verändert sich das Theatrum und ich fand mich auf ein Mahl in die äußerste précipice zurück getrieben, ohne die geringste Hoffnung jemahls wiederumb auf zu kommen⁶⁴.“ Šulcs tomēr nenolaida rokas, bet meklēja arī jaunajos apstākļos sev draugus un labvēļus. Izrādījās arī, ka ķeizariene Katrīna II nemaz nebija tik nelabvēlīga Vidzemes muižniekiem. Tāpat kā Pēteris III, tā arī Katrīna II dažreiz bija Vidzemes muižniekiem ievērojams atbalsts, pie kā viņi griezās izšķirošos brīžos. Šulcam šinī ziņā palīdzēja vidzemnieks, grāfs Villebuā, kam pie ķeizarienes bija brīva pieeja: „Gr. Villebois — ein würdiger Patriot bei der Kaiserin in großen Gnaden stand und einen freyen Zutritt hatte⁶⁵.“ Galvenais, ko Šulcs šinī laikā mēģināja panākt, bija Vidzemes muižnieku privilēģiju ģenerālkonfirmācija. Pret to bija liela opozīcija senātā, tā ka vienīgais glābiņš bija griezties tieši pie ķeizarienes: „Daß die Monarchin uns wohl will, davon sind wir gar sehr überzeugt...⁶⁶“ — „In dessen wird in allen Falle die Gnade der Monarchin eine sichere Zuflucht vor uns sein, indem I. Mt. unsere Privilegien nicht allein confirmiret, sondern auch so confirmiret haben wollen, daß wir damit zufrieden sein können⁶⁷.“

Šulca pūles, beidzot, vainagojās panākumiem: neskatoties uz ilgstošo senāta pretestību, Šulcam ar ķeizarienes speciālu rezolūciju, beidzot, izdevās panākt 1763. g. decembrī Vidzemes muižnieku privilēģiju ģenerālkonfirmāciju muižniekiem vēlamajā redakcijā. Tas bija ārkārtīgs panākums, par ko Šulcs visiem spēkiem un

līdzekļiem bija cīņijies vairāk kā pusotra gada. Beidzot Katrīna II ar savu parakstu apliecināja, ka viņa negrib atņemt Vidzemes muižniekiem nekā no tā, ko viņiem „mūsu senči dāvinājuši⁶⁸“. Līdz ar šādu rezolūciju viens no Šulca misijas galvenajiem uzdevumiem bija sasniegts. Bez grāfa Villebuā Šulcam šinī grūtajā laikā daudz izpalīdzēja arī grāfs Orlovs, kuŗa labvēlību Šulcs ieguva 1763. g. augustā, kad privilēģiju apstiprināšanas lieta bija nonākusi kritiskā stāvoklī: „Die Confirmationssache ist jetzt in der gefährlichsten Stellung... Der H. Gen.-Feldzeugmeister (Villebois) ist von hier abgereist und so bin ich jetzt ohn allen Appuis. Um nun nichts unversucht zu lassen, so trat ich heute den H. Gf. Orloff an und bat ihn auf das beweglichste, das er sich doch des von allen Seiten bedrängten Lieflands erbarmen und uns seine Protection verleihen möchte⁶⁹.“ Grāfs Orlovs uzņēmās „apspiestos vidzemniekus“ atbalstīt pie ķeizarienes, iesniedzot tai Šulca sastādītos paskaidrojumus. Grāfa Orlova labvēlība Šulcam labi noderēja arī vēlākā laikā. Par savu līdzdarbību Vidzemes muižnieku privilēģiju ģenerālkonfirmācijas lietā Orlovs saņēma no Vidzemes bruņniecības plašu atzinības rakstu⁷⁰. Pārējie Vidzemes muižnieku labvēļi Pēterburgā arī netika aizmirsti: grāfi Pēteris un Zachars Čerņišovi, grāfs Voroncovs, ģenerālis Korfs, vicekanclers Goljicins un vēl daudzi citi saņēma Vidzemes muižnieku pateicības dāvanas — kastes ar austerēm, citroniem un vīnu. Šulcs sadalot šīs dāvanas piezīmēja: „Gute Freunde muß man in diesen schweren Zeiten in Werth halten⁷¹.“ Un jāsap, ka Šulcs bija tiešām tālredzīgs: drīzumā viņam atkal vajadzēja visu savu vareno labvēļu atbalstu jaunās cīņās par Vidzemes muižnieku priekšrocību uzturēšanu.

Drīz pēc privilēģiju ģenerālkonfirmācijas Šulcam Pēterburgā radās jauns rūpju un nemiera avots — Vidzemes zemnieku jautājums. Interesanta šinī ziņā bija ķeizarienes Katrīnas II politika: apstiprinājusi, beidzot, pēc ilgas vilcināšanās Vidzemes muižnieku privilēģijas, viņa tūlīt ierosināja citu, muižniekiem ne mazāk nepatīkamu lietu — Vidzemes zemnieku stāvokļa uzlabošanas jautājumu. Ķeizariene ar vienu roku deva, bet ar otru — atkal draudēja; bet tāds jau bija Katrīnas II visvairāk iemīļotais politikas paņēmieni. Bez tam daļai krievu aristokratu, kas ne visai ieredzēja Vidzemes muižniekus un bija pretojušies vidzemnieku privilēģiju apstiprināšanai, bija jādod savs gandarījums. Tādēļ arī ķeizariene vēl tai

pašā 1763. g. rudenī ierosināja ļoti nopietni jautājumu par zemnieku stāvokļa uzlabošanu Vidzemē.

Katrīnu II uz domām par zemnieku stāvokļa reformēšanu vispārīgi pamudināja apgaismotāju filosofija, kā arī piemēri kaimiņu zemēs. Katrīnas II lielais skolotājs Monteskjē, kā zināms, nosodīja verdzību, atzīdams to par kaitīgu netik vien vergiem, bet arī pašiem kungiem. Verdzība pastāvēt tikai despotiskajā iekārtā, bet nevis monarchijā, aristokrātijā vai dēmonkrātijā. Brīvlaišanu tomēr nedrīkstot izdarīt vienā reizē, bet lēnām un pakāpeniski⁷². Būdamā uzticīga Monteskjē mācekle, Katrīna II gribēja ko darīt zemnieku stāvokļa uzlabošanai arī Krievijā. Bez tam Krievijas kaimiņzemē — Polijā daži aristokrāti jau bija paši uzsākuši savu dzimtļaužu stāvokļa reformēšanu, piem. kanclers Zamoiskis 1760. g. atbrīvoja 6 savus ciematus Masovijā; viņa paraugam sekoja Lietuvas vicekanclers Hrebtovics, abats Brisovskis u. c.; pat Polijas ķēniņa radnieks, princis Staņislavs, pēc atgriešanās no Anglijas atbrīvoja Varšavas tuvumā 4 ciematus zemnieku. Visi šie lielie magnāti bija pārliecināti, ka tādā veidā viņi izdarīs netik vien humānu darbu, bet arī iegūs savās muižās daudz lielākus ienākumus. Viss tas nevarēja neatstāt arī savu ietekmi uz lielajiem krievu zemes īpašniekiem, kas grupējās ap Katrīnas II troni; arī pati ķeizariene labprāt gribēja iegūt reformātores slavu un tādēļ jau savas valdīšanas pašā sākumā bija sastādījusi speciālu instrukciju padomniekiem A. Šestakovam par ķeizarienei piederošā Bobrikas ciema zemniekiem⁷³. Ja pēc Vidzemes muižnieku privilēģiju apstiprināšanas ķeizarienei radās doma uzsākt plašāku zemnieku reformu tieši Vidzemē, tad tam bija vairāki iemesli. Vispirms tas samazinātu pašu privilēģiju apstiprināšanas fakta nozīmi; bez tam notikumi Vidzemē vērsa ķeizarienes uzmanību uz šo patālo provinci.

Lieta tāda, ka Vidzemes muižnieku pretiniekam senātā, senātoram un ģenerālfeldmaršalam grāfam A. Buturļinam, kā jau redzējām, Vidzemē piederēja vairākas muižas. Šo muižu rentnieks zemniekus bija pārāk apspiedis un apkrāvis smagām kļaušām un nodevām. 1763. g. pavasarī Buturļina muižu zemnieki bija pratuši ar savām sūdzībām vērst sava augstā kunga uzmanību uz savu neciešamo stāvokli. Lielais krievu magnāts un galminieks tūlīt sūtīja uz Vidzemi stāvokli noskaidrot un sūdzības izmeklēt savu flīģeladjutantu, kas tur nonāca 1763. g. vasarā. Līdz ar to Buturļins griezās pie Vidzemes ģenerālgubernatora, grāfa Brauna, prasot

padomu un palīdzību lietā par viņa zemnieku izpostīšanu⁷⁴. Kad 1763. g. septembrī Pēterburgā ieradās ar ziņojumu ķeizarienei Vidzemes ģenerālgubernātors Brauns, tad Buturlīns jau bija saņēmis no sava flīģeladjutanta ziņojumu par minēto zemnieku lietu, un līdz ar to jautājums tika Pēterburgā pārrunāts. Šo pārrunu rezultātā ķeizariene nolēma uzsākt priekšdarbus zemnieku stāvokļa uzlabošanas jautājumam Vidzemē.

Vispiemērotākais šādam uzdevumam bija Tormas mācītājs Johans Georgs Eizens, kas jau 1762. g. vasarā bija iesniedzis priekšlikumu par Vidzemes dzimtbūšanas ierobežošanu un īpašumu tiesību piešķiršanu zemniekiem. Šulca un viņa vareno labvēļu intrigu dēļ nekā nepanācis, Eizens tomēr bija dziļi pārliecināts, ka viņa darbība bija devusi gadījumu visiem domājošiem krieviem un vidzemniekiem ieskatīties dziļāk bēdīgajā patiesībā par dzimtbūšanas stāvokli un daudz draudzīgāk uztvert domu par īpašuma tiesību piešķiršanu zemniekiem⁷⁵. Eizens bija pārliecināts, ka viņu kādreiz vēl aicinās atpakaļ, un tā arī notika. Eizens, kas pēc savas pirmās neveiksmes 1762. g. ziemā un 1763. g. pavasarī joprojām strādāja gar savu plašo plānu par dzimtbūšanas atcelšanu, 1763. gada septembra otrā pusē saņēma no grāfa Orlova rīkojumu nekavējoties ierasties Pēterburgā. Orlovs šinī gadījumā rīkojās ķeizarienes uzdevumā, un tādēļ Eizens bija labu cerību apspārnots, un savā lielā palāvībā par uzsāktās lietas izdošanos — pats griezās pie Vidzemes bruņniecības ar uzaicinājumu darboties kopā projektējamās reformas lietā: „Da ich in einem Schreiben von des Herrn Grafen Gregori Orloff Erl. Befehl erhalten habe, abermal nach St. Petersburg hinzugehen, so habe, weil meine Kammeralbeschäftigungen auch auf Liefland applicirt werden können, für billig erachtet, E. Hochwohlgeb. als Patriot des Landes so gleich mit Theil davon zu geben.“ Reformas praktiskā realizācijā, pēc Eizena domām, būtu vēlama Vidzemes bruņniecības līdzdarbība: „Noch bestehen meine Aufsätze aus lauten Generalioribus. Sollten aber allenfalls auch Liefländische Umstände unter meine Hände gerathen, so wird mir um so angenehmer sein, wenn die Herrn Deputirten erlauben werden mit ihnen darüber conferiren zu dürfen.“ Lai nomierinātu Vidzemes muižnieku varbūtējās aizdomas, Eizens steidzās apgalvot, ka savos projektos viņš rīkosies vienīgi kā Vidzemes patriots, kas negribētu sāpināt nevienu citu cilvēku: „...Die Liebe zu dem Lande... wird der Beweis sein, daß ich durchgängig als Patriot

gedacht habe... Ich dann auch lieber sterben, als daß ich ein Sistem behaupten sollte, so irgend einen von meinen Mitmenschen kränken muß⁷⁶.“

Eizena sirsnīgie vārdi tomēr nepārlicina Vidzemes landrātus, un viņi tūlīt steidzas ziņot par draudīgām briesmām savam pārstāvim Pēterburgā, Aizkraukles Šulcam⁷⁷. Eizens pa to laiku jau ir nonācis Pēterburgā, un Šulcs viņa ierašanos pats pamanījis — ziņoja uz Rīgu: „Den Pastor Eisen habe ich noch nicht erfragen können. Ich höre, daß er hier seyn soll⁷⁸.“ Šulcs Eizena labos nodomus dēvē par „üble Insinuatione“, sagaida no Eizena darbības tikai vislaunāko un, pat nezinot viņa īstos nodomus, cenšas jau nodrošināties pret tiem: „Nach dem ich aber wieder seine etwanige üble Insinuatione einige precautions genommen, so habe ich mich nicht weiter um ihn bekümmert gehabt⁷⁹.“

Šāds Šulca ziņojums, kā arī norādījums: „Man hier auf alle mögliche Fälle gefaßt seyn muß“, padara rezidējošo landrātu Rīgā diezgan domīgu, un viņš tūlīt atbild Šulcam: „Was von dem Pastor Eisen zu denken habe, muß sich mit der Zeit hervorthun.“ Ja tiešām būtu kas nopietns un svarīgs, tad landrāts lūdz Šulcu nekavējoties ziņot par to uz Rīgu: „Wenn inzwischen Ew. Hw. seinet halben etwas bedeutendes in Erfahrung bringen können, so wird man denenselben verbunden seyn, wenn sie die Residirung davon zu benachrichtigen belieben wollen⁸⁰.“

Drīz arī Rīgā pienāca svarīga ziņa, gan ne no Šulca, bet no paša Eizena, kas vēl arvien centās izstāstīt bruņniecībai savus pānākumus un nodomus. Eizens rakstīja, ka viņš ir bijis audiencē pie ķeizarienes: „An 30-te des vorigen Monats habe ich die Gnade gehabt Ihre Kaiserl. Majestät vorgestellt zu werden und mich als Patriot zu legitimiren.“ No šiem vārdiem var spriest, ka runa ir bijusi par Vidzemi un Eizens ķeizarienei iesniedzis attiecīgu projektu. Kādas tam būs turpmākās sekas, to pats Eizens nezināja: „Das übrige steht nun bei Gott und Ihre Majestät⁸¹.“

Šulcs Pēterburgā drīz noskaidroja Eizena nodomus: „Das Project des Pastor Eisen erfuhr ich bald. Es ging dahin aus, daß die Gewalt derer Liefländischen possessorum über ihre Bauern und die nützung von selbigen Bauern eingeschränkt werden sollte⁸².“ Tā bija pavisam nopietna lieta, un, lai novērstu tādas briesmas, tad Šulcs iesniedza grāfam Orlovam, ar kuŗu viņam bija labas attiecības un

kas, kā redzējām, daudz Šulcam palīdzēja pie privilēģiju ģenerālkonfirmācijas, attiecīgu insinuāciju: „Hiewieder ließ ich durch G. bei dem Grafen Orloff die gehörigen Insinuations machen, welche auch wie ich's fand, gute Wirkung gethan hatten⁸³.“ Kāds īsti bija Šulcā iesnieguma saturs — nav zināms, tomēr nav šaubu, ka tas bija vērstis pret dzimtbūšanas ierobežošanas nodomiem. To var vērot arī no tiem nicinošiem izteicieniem, ar kādiem Šulcs apbalvoja Eizenu: „Unter dem Schwarm von projecteurs, die sich täglich hervor thaten, waren einige die auch Liefland wieder Dank und Willen zu verbessern pretendiret. Der Pastor Eisen hat an Grafen Orloff adressiret...⁸⁴.“ Šulcs it kā pavisam aizmirst, ka Eizens abas reizes bija speciāli uzaicināts ierasties Pēterburgā un pats nav galma aprindām savus projektus piedāvājis. Vēl vairāk, savās dusmās par Eizenu Šulcs ir gatavs izplatīt par viņu dažādas, pa ausu galam sadzirdētas tenkas: „Das ist ebenwohl gewiß, daß er ein von dem Grafen Orloff geschenkt erhaltenes couleurttes Kleid träge...⁸⁵“

Šulca iesniegumi pret Eizena Vidzemes dzimtbūšanas atcelšanas plānu guva panākumus. Grāfs Orlovs, kas bija uzaicinājis Eizenu un pie kā tas uzturējās, kļuva pret Eizena nodomu arvien aturīgāks, un līdz ar to visa Eizena darbība palika nenoteiktāka: „Das Schicksahl des Pastors Eisen, ob er nehmlich hier bleiben oder nach seine Pfarre zurückkehren soll, ist noch nicht entschieden,“ apmierināts ziņoja 1763. g. 5. dec. Šulcs uz Rīgu. Šulca ietekmēts, Orlovs centās novērst Eizena darbību no Vidzemes un uzdeva viņam sastādīt dažādus jaunus projektus: „Er (Eisen) sagt: „Daß er vors erste nur über die Einrichtung der neuen colonien in Rußland und über die Verbesserung der Stadt Petersbourg, vorschläge gemacht hätte.“ Attiecoties uz Vidzemi un dzimtbūšanas atcelšanu, Eizenam gribot negribot bija jāatzīst, ka Šulca un Orlova viedoklis ir vispareizākais un pagaidām vēl nedrīkst sapņot par tamlīdzīgu reformu: „Sollte künftig hin auch Liefland in erwekung kommen, so versichert er zum voraus, daß seine Vorschläge allzeit die Vorschläge eines wahren redlichen Patrioten sein würden; die Aufhebung der Leibeigenschaft fände er nunmehr selbst in so lang inpracticable, als nicht Menschen genug da wären.“ Un vēl tālāk Eizens esot izteicies: „Er glaube auch, daß bey den deliberations über die Verbesserung des Landes hauptsächlich der Adel selbst concourir müßte.“ Un pie šā teikuma Šulcs no sevis pie-

metina: „Diese letztere Reflexion mag ihm wohl von höherer Hand eingegeben seyn⁸⁶.“

Tas bija grāfs Orlovs, uz ko Šulcs šeit norādīja un kas bija ierosinājis Eizenā šāda veida pārdomas. Eizens pats, kā zinām, nevienā no saviem rakstiem nav izteicis domu, ka dzimtbūšanu Vidzemē nevarētu atcelt iedzīvotāju trūkuma dēļ un ka pašiem muižniekiem būtu jāuzņemas galvenā loma šinī reformā. Patiesībā tas ir tipisks Aizkraukles Šulca viedoklis, ka zemniekus nevar ātrāk atbrīvot, kamēr zeme nebūs pietiekoši apdzīvota: „Sobald das Land mit Menschen genugsam besetzt seyn wird... so wird die Ritterschaft ihren Bauern auch die völlige Freyheit... schenken⁸⁷.“ Šis pats uzskats ir izpaudies arī Šulca iesniegumā grāfam Orlovam un tādā veidā uzspiests arī Eizenam, kas visumā bija no grāfa Orlova atkarīga persona.

Tādā ziņā Šulcs 1763. g. beigās atkal ieguva ievērojamu uzvaru par vienu no saviem idejiskajiem pretiniekiem — Tormas mācītāju Eizenu. Šī uzvara Šulcam nācās diezgan viegli, jo grāfs Orlovs bija Šulcam un Vidzemes muižniekiem ļoti labvēlīgs. Interesanti, ka Šulcs šeit pirmo reizi izteica domu, ka Vidzemes reformu lietās galvenā līdzdarbība un līdzrunāšana pienākas pašiem Vidzemes muižniekiem. Šo domu Šulcs, kā redzēsīm, atkārtu līdzīgos vēlākos gadījumos.

Tie bija tiešām Vidzemes muižnieku privilēģijām nemierīgi gadi, kuŗos Šulcam nācās Pēterburgā darboties. Tikko bija laimīgi novērsts no Vidzemes Eizena dzimtbūšanas reformas projekts, kad parādījās atkal kāds cits, jauns reformu mēģinājums. Šo jauno uzbrukumu Vidzemes muižnieku neierobežotās dzimtbūšanas tiesībām ierosināja finanču pārvaldes padomnieks Pēterburgā Links. Links bija oficiāla amatpersona un strādāja gar Vidzemes 1757.—59. gada muižu revīzijas materiāliem. Kas viņu pamudināja sastādīt savus Vidzemes reformu projektus, nav skaidri zināms; iespējams, ka tā bija Vidzemes muižniekiem nelabvēlīgi noskaņotā krievu aristokrātu grupa ar Šiškovu un Buturļinu priekšgalā. Links savus projektus sastādīja kā ierēdnis, un viņu nevar salīdzināt ar ideālistu Eizenu. Arī Vidzemes muižnieki Linku augsti nevērtēja: „Sollte der Cämmerer Lincke, welcher man doch auf keine Weise als etwas bedeutend ansehen kan, etwas bedenkliches unternehmen, so werden Ew. Hochwgb. hoffentlich bald davon unterrichtet seyn, und auch die Residirung einige Nachricht davon ertheilen die Güte haben“, rak-

stija rezidējošais landrāts Taube 1763. g. 20. dec. Šulcam uz Pēterburgu⁸⁸. Piedzīvojumi ar Eizenu Šulcu bija mācījuši, ka jābūt ļoti uzmanīgam, un tādēļ Šulcs mēģināja izdibināt Linka nodomus: „Den Cämmerer Linck habe ich nur bey Hofe gesehen. Er ist in seiner Äußerung sehr reservirt⁸⁹.“ Linka atturība Šulcu vēl vairāk ieinteresēja. Šī interese vēl pieauga, kad valdība sastādīja speciālu komisiju Linka projekta caurskatīšanai. Komisijā ietilpa grāfs Zachars Černišovs un valsts padomnieki Emme un Teplovs. Tā kā grāfs Černišovs bija Šulcam labi pazīstams, tad Šulcs, beidzot, ieguva iespēju iepazīties ar šo projektu: „Die Projecte des Raths Linck, die mir bisher ein Geheimniss gewesen waren, wurde mir auf einmahl gantz entdekt... der Graf ließ mich zu essen bitten und gab mir gedachtes Project extraction zu lesen⁹⁰.“

Linka projekta saturs Šulca atstāstījumā bija šāds: Links vēlējās pacelt Vidzemes ienākumus, bet ne tādā ceļā, kā to savā laikā gribēja panākt zviedri, izdarot jaunu zemes kadastrāciju un pieliekot zemniekiem kļaušas un nodevas. Zviedri, pēc Linka domām, bija pārvērtējuši zemnieku spēkus un ieģrūduši viņus postā, ko vēl pavairoja 1695. un 1697. g. bads, tā ka zemniekiem bija jāmeklē glābiņš bēgšanā. Ja gribot pavairot ienākumus no Vidzemes, tad jāpacelot apgabala ražošanas spējas. Lai to panāktu, Vidzemē jānometinot apmēram 200.000 ārzemnieku, jo tur trūkstot darba roku, bet esot neapstrādāti lauki un atmatas. Šos kolonistus varētu ievest no Lietuvas un Prūsijas, tikai tādā gadījumā vajadzētu ievērot šādus noteikumus:

1) Nedrīkstētu prasīt nedz no kroņa, nedz privātiem zemniekiem vairāk kļaušu un nodevu, nekā tas minēts kroņa muižu vaku grāmatās. Ja no zemniekiem prasītu vairāk, tad viņi varētu par to sūdzēties oikonomijas pārvaldei un iegūt taisnību.

2) Nedrīkstētu vairs uz priekšu izdarīt muižu arklu skaita revīzijas, bet visus turpmākos pieaugumus atstāt muižu īpašnieka neierobežotā lietošanā.

3) Nedrīkstētu noturēt Vidzemē nekādus citus karaspēka manevrus, kā vienīgi Senāta ukazā paredzētos.

4) Zemnieki jānometina ciematos, lai viņiem vienkopus dzīvojot, labāk varētu rūpēties par viņu labklājību.

5) Iedzīvotāju skaita pacelšanai nebūtu tik stingri kā līdz šim apkaļojama netiklība; oikonomijas pārvalde par to uzliktu vieglākus naudas sodus.

6) Jūrmalā un pie Daugavas būtu uzceļamas kazarmas un noliktavas. Kazarmās varētu kārtīgi nometināt kareivjus un tad tos apprecināt. Kareivju sievas ierīkotu dārzus un pelnītos dažādiem darbiem.

Šie un vēl daži citi panti ir ietilpuši, pēc Šulca atstāstījuma, Linka projektā⁹¹. Šā projekta svarīgākā daļa ir atgriešanās pie zviedru laikmeta zemnieku aizsardzības noteikumiem: zemniekiem piešķiramas sūdzēšanās tiesības un klaušu un nodevu ziņā par pamatu ņemamas kroņa muižu vaku grāmatas. Kā zināma kompensācija muižniekiem, turpretim, jāuzskata atteikšanās no arklu skaita revīzijas. Ar to tiek it kā līdzsvaroti un izlīdzināti tie zaudējumi, kādus muižniekiem varētu nest pirmajā punktā minēto prasību pieņemšana. Linka projekts tādā ziņā ir *kompromisa* projekts, kuŗā mēģināts saskaņot valdības prasības ar muižnieku interesēm.

Vidzemes muižniekiem un viņu pārstāvim Pēterburgā Šulcam arī šā visai mērenā projekta pirmā daļa nebija pieņemama, un tādēļ Šulcs laida darbā visu savu diplomāta veiklību un plašos sakarus, lai padarītu Linka projektu nekaitīgu, aplauztu tā dzeloņus un atstātu vienīgi šai projektā paredzētos muižniekiem labvēlīgos noteikumus. Izmantojot šo gadījumu, Šulcs vispirms gribēja panākt svarīgu principiālu lietu: panākt ķeizarienes rezolūciju, lai uz priekšu visus tamlīdzīgus projektus nodotu pārspriešanā pašiem Vidzemes muižniekiem. Par to grāfam Černišovam būtu jārunā ar ķeizarieni: „Des folgenden Tages ging ich wiederumb zu den Grafen, bedankte mich auf das verbindlichste für das besondere Merkmahl seines Wohlwollens gegen uns, und bath ihn daß er I. M. dahin zubewegen suchen möchte, daß alle solche zur Verbesserungen des Landes abzielende Projecte erst unserer communauté communiciret wurden, und daß wir unser unterthäniges Gutacht darüber, I. M. zu Füßen legen dürften⁹².“

Tas ir drošs diplomātisks gājiens, kuŗu šeit uzsāk Šulcs: inspīrēt pašu ķeizarieni, lai viņa bez Vidzemes muižnieku ziņas un atsauksmes neuzsāktu nevienu svarīgāku reformu Vidzemē. Gan tad muižnieki zinās un pratīs atrast ceļus un līdzekļus viņiem nelabvēlīgo noteikumu novēršanai. Šinī ziņā spilgts piemērs bija pati Šulca uzturēšanās un darbība Pēterburgā.

Ļoti zīmīga un turpmāko notikumu izpratnei svarīga ir Šulca tālākā saruna ar komisijas priekšsēdi grāfu Černišovu. Savas prasības pamatošanai Šulcs aizrādīja: „Nevienam jau nav tuvāk pie

sirds mūsu zemes labklājība kā mums pašiem un neviens nepazīst labāk mūsu zemi kā mēs paši." Bet ja valdība tiešām domātu, ka valsts vispārējās labklājības labā Vidzemē būtu nepieciešama kāda reforma, tad Šulcs uz to noteikti paziņoja: „Ist mein Rock zur allgemeinen Wohlfahrt nöthig, so will ich's gern ausziehen und dahin geben; würde mir aber dieser Rock ungefragt ausgezogen werden, so würde ich schon nicht mehr wissen, ob ich noch ein Eigenthum hatte oder nicht"⁹³."

Šinīs Šulca vārdos jau slēpjas zināma piekāpšanās pret valdības reformu gribu: ja reiz reforma ir neizbēgama, tad muižnieki paši to realizēs. Ar šādu rīcību Šulcs cerēja iegūt divkāršu labumu: 1) novērst tiešu nepastarpinātu valdības iejaukšanos Vidzemes lietās, kas provinces autonomijai būtu bīstams un nevēlams precedents; 2) izdarot pašiem reformu, būtu vienmēr iespējams panākt satura piemērošanu muižnieku interesēm.

Grāfs Čerņišovs bija Šulcam ļoti labvēlīgs un tādēļ steidzās tūlīt nomierināt viņu: „Jūsu prasība ir ļoti taisnīga, tomēr šeit nebūs vajadzīgs iet tik tālu." Attiecībā uz minēto Linka projektu Čerņišovs komisijas vārdā bija gatavs iesniegt ķeizarienei Vidzemes muižniekiem labvēlīgu atsaukumi: „Ich werde ihnen das Sentiment, welches wir eingeben wollen, erst zeigen, und dieses soll kürzlich nur darin bestehen, daß I. M. erklären mögen, daß sie keine erhöhung der Hakenzahl statt finden, sondern alle künftige Verbesserung dem Eigenthümer allein zu gute kommen lassen wollen"⁹⁴."

Čerņišovs tā tad izvirzīja pirmajā vietā muižnieku prasību. Tomēr arī Čerņišovs nevarēja gluži ignorēt valdības viedokli par zemnieku stāvokļa uzlabošanas nepieciešamību, un tādēļ Čerņišovs par piekāpšanos pret muižniekiem uzstādīja viņiem savā ziņā pretprasību: „Wogegen sie aber dem Adel recommandiren, daß es seine Bauern menagiren, und nichts mehr von ihnen fordern möge, als was sie zu praestiren schuldig sind; hiedurch erhalten wir eine Sicherheit, die wir noch nicht haben"⁹⁵."

Šinī ierosinājumā, ko Čerņišovs izteica Šulcam jau 1763. g. decembrī Pēterburgā, principā jau ir ietverta tā valdības prasība, kuru ķeizariene lika caur ģenerālgubernātoru Braunu formulēt 1765. g. sākumā Rīgā. Interessants ir arī uzdevums Šulcam — rekomandēt muižniekiem saudzēt zemniekus un noteikt tiem pienācīgas klausas un nodevas. Tā jau ir vesela darbības programma, ko Šulcs pusgadu vēlāk arī mēģināja realizēt dzīvē, izdodot savus

Aizkraukles un Rīmaņu muižu zemnieku pienākumus. Pagaidām Šulcs par to gan vēl nedomāja; bija jāpaiet vairāk kā pusgamam, lai ģenerālgubernātorā Brauna spiests Šulcs beidzot sāktu nopietni domāt par „parauga“ rādīšanu muižniekiem. Pagaidām Šulcs domāja tikai par iespēju atkratīties no muižniekiem bīstamās arklu revīzijas un tādēļ steidzās tūlīt pieslēties Čerņišova ierosinājumam: „Bei dieser Erklärung blieb mir nichts zu desidiren übrig, sondern glaubte, durch diesen glücklichen Zufall, die verdrießlichen Revisionshändel auf ein mahl und baldigst coupiren zu suchen“⁹⁶.

Jāsaka tomēr, ka Šulca cerības tik ātri nepiepildījās: grāfs Čerņišovs, kuŗa uzskati šinī lietā bija pārāk labvēlīgi Vidzemes muižniekiem un nesaskanēja ar ķeizarienes viedokli, bija spiests atkāpties no komisijas priekšsēža posteņa. Šulcam atlika tikai bēdīgi izsaukties: „Tomēr tā būtu bijusi mums pārāk liela laime. Grāfam Čerņišovam dažas dienas vēlāk bija jāatlūdzas, un tā visas manas lielās cerības bija galīgi vējā“⁹⁷.

Čerņišova vietā komisijas priekšgalā tika iecelts valsts padomnieks Emme. Arī Emme piederēja pie tā šaurā, bet ietekmīgā pulciņa, kuŗa aizvērī Šulcs jutās drošs un sekmīgi varēja veikt Vidzemes muižnieku aizstāvēšanas lietu. Tādēļ Šulcs nekavējoties stājās pie padomnieka Emmes ietekmēšanas muižniekiem labvēlīgā virzienā. Tomēr Emme labi saprata Čerņišova neveiksmes iemeslus, un tādēļ Šulcam bija jākonstatē: „No tā nekas neiznāca, komisijas virziens bija grozījies līdz ar Čerņišova aiziešanu.“

Šulcs tomēr nedomāja, ka viņš cīņu ir pazaudējis, un mēģināja no citas puses panākt projektā nepatīkamo punktu izmešanu. Viņam bija arī vēl citi ceļi ķeizarienes ietekmēšanai — vidzemnieks grāfs Villebuā, tāpat grāfs Gr. Orlovs, kam abiem bija brīva pieeja pie ķeizarienes un kas jau vairākkārtīgi bija Katrīnai II iesnieguši dažādus Šulca paskaidrojumus un sentimentus. Bez tam Šulca rīcībā atradās arī prāvas naudas summas attiecīgas noskaņas radīšanai. Spilgts piemērs minētajam ir padomnieks Dēns, vēlākais senāta III departamenta sekretārs, kas par grāfa Voroncova noskaņošanu Šulcam labvēlīgi saņēma savā laikā 50 zelta imperiālus un vēl solījumu, ka Vidzemes bruņniecība neaizmirsīs viņa pakalpojumus⁹⁸. Šoreiz nebija vajadzības Šulcam staigāt tik aplinkus ceļus, — viņš mēģināja nodibināt draudzīgas attiecības ar pašu projekta autoru — padomnieku Linku. Ja Eizens pret Šulca kārdinājumu savā laikā bija lepmi atbildējis, ka viņš nav nekāds kukulņēmējs, tad Links bija

labprāt gatavs pieņemt Vidzemes muižnieku „atzinību“, un Šulcs divreiz iedeva viņam pa 130 rubļu. Līdz ar to Šulcs varēja ziņot uz Rīgu: „Attiecoties uz padomnieka Linka projektu, var tikai teikt, ka, ja tas vēlreiz nāktu priekšā, tad no tā izņemtu vienīgi nekaitīgo (nur das unschädliche davon ausgezogen werden möchte)⁹⁹.“

Padarīt „nekaitīgus“ dažādus valdības reformu projektus, lūk, uz ko Šulcs patērēja daudz enerģijas un līdzekļu 1763. g. ziemā un 1764. g. pavasarī. Ja Eizens aizbrauca uz Ropšas muižu „reālizēt lielo lietu“ un ja Linka projekts it kā aplūsa, tad tas tomēr nenozīmēja, ka valdība jau bija atteikusies no saviem nodomiem uzlabot Vidzemes zemnieku stāvokli. Tāpat valdība arvien vēl neatmeta domu izdarīt Vidzemē arklū skaita revīziju un pārvērst par rēgulāru nodokli uz zemi tā sauc. jātņieku uztura naudu — tādā veidā, kā tā pastāvēja zviedru laikos (1688.). Šulcs pret to iesniedza 1764. g. maijā plašu memorandu, kurā centās apgāzt visus iebildumus un argumentus par labu šādam viedoklim. Viens no galvenajiem aizrādījumiem, uz kā balstījās šā projekta aizstāvji Senāta III departamentā, bija tas, ka privātmuižu zemnieki vēl līdz pēdējam laikam maksājot saviem kungiem jātņieku uztura naudu. Muižnieki, turpretim, valdībai šo nodokli nemaksājot, bet paturot paši sev. Šulcs mēģināja atspēkot šos iebildumus, balstoties uz Vidzemes muižnieku neierobežotām dzimtīpašuma tiesībām par viņu zemniekiem: „Die dritte Objection ist von gar keiner erheblichkeit, sowohl der Bauer als auch dessen gantzes Vermögen gehören dem Eigenthümer des Gutes, welcher, so gut er kan, beides zu nutzen berechtiget ist¹⁰⁰.“

Šis arguments atgādina Rozena deklarāciju savā izteiksmes spilgtumā un noteiktībā. Šulcs vēl 1764. g. nešaubās, ka zemnieki un viņu manta ir muižnieku privātīpašums; ja ierobežotu muižnieku attiecības ar viņu dzimtīpašumu, tad tā būtu muižnieku privāttiesību aizkaršana: „Sollte aber der Privateigenthümer alles dasjenige, was er von seinem Bauren erhält, der hohen Krohne verrechnen müssen, so würde er nicht mehr ein Eigenthümer, sondern nur ein Arrendator von seinem eigenen Gute sein¹⁰¹.“

Šulca vārdos izskan Vidzemes muižnieku tradicionālais arguments par viņu privātīpašuma tiesību neaizkaramību, pie kam šinī privātīpašumā tiek ierindoti arī zemnieki. Ka Šulcs nelieto šo pierādījumu vienīgi par cīņas ieroci, bet ka tas izteic arī viņa personīgos uzskatus, liecina tas, ka savā daudz vēlāk un mierīgos apstāk-

los sacerētājā darbā par Vidzemes valsts tiesībām Šulcs pieturas pie tā paša uzskata¹⁰².

Tā kā Senāta III departaments, kuŗa priekšgalā atradās feldmaršals grāfs Buturlins, bija Vidzemes muižniekiem ne visai labvēlīgs un Šulcam izlikās, ka nebūs iespējams izvairīties no jātnieku uztura naudas uzlikšanas, tad Šulcs centās atrast jaunu izeju: 1764. gada jūlijā viņš iesniedza Senātā aizrādījumu, ka valsts nodokļiem pakļauta vienīgi zemnieku, bet ne muižu zeme. Tāpat viņš cēla iebildumus pret Senāta viedokli, ka meliorētā zemnieku zeme vērtējama nodokļu ziņā augstāk: „Der Irrtum, daß man ein Bauerland, wenn es melioriret wäre, höher in Anschlage bringen zu können vermeinet, der rühret wohl daher, daß man solche Bauerländer als domaine ansiehet, deren Verbesserungen allerdings dem Landesherren zu gute kommen müßten. Es sind gedachte Bauerländer keine Domainen, sondern ein Privateigenthüm, dessen innere Wert und die davon zutragende Lasten, schon in alten Zeiten festgesetzt sind, und nicht überschritten werden können ohne die Ukasen von 1710 zu verletzen¹⁰³.“

Tā tad Šulcs šeit vēlreiz deklarēja, ka visa zemnieku zeme ir uzskatāma par muižnieku privātīpašumu, un ja tur būtu panākts kāds ienesīguma pieaugums, tad tas varētu nākt par labu vienīgi pašiem īpašniekiem, t. i. muižniekiem. Pieturoties pie Šulca loģikas, muižnieki varētu paaugstināt zemnieku kļaušas un nodevas, jo tas ir viņu privātīpašums, turpretim valsts savus nodokļus, kas nemami tikai no zemnieku zemes, paaugstināt nedrīkstētu, jo tas būtu pretunā ar kādu senu Pēterā I rīkojumu.

Šulca veiklā dažādu jēdzienu un argumentu spēle varbūt būtu vēl ilgi turpinājusies, ja ķeizariene nebūtu 1764. gada vasarā devusies ceļojumā pa Igauniju un Vidzemi. Šulcs, kas šinī ceļojumā nepiedalījās, palika uz laiku bezdarbībā, jo, ķeizarienei promesot, nekādas svarīgas lietas Pēterburgā netika izlemtas. Bez tam ķeizarienes ceļojumam bija svarīga nozīme nodomāto valdības reformu turpmākā gaitā.

Ķeizarieni ceļojumā pavadīja feldmaršals un senātors grāfs Buturlins, abi grāfi Orlovi, grāfs Villebuā, ģenerālanšefs Rumjancevs, grāfs Čerņišovs, hetmanis Razumovskis u. c.¹⁰⁴. Divi no šiem krievu magnātiem, Buturlins un Rumjancevs, kā jau redzējām, bija lielāku muižu īpašnieki Vidzemē. Ceļojuma laikā ķeizariene iegriezās Rumjancevam piederošā Burtņieku pils muižā. Šeit par jaunu va-

rēja rasties pārrunas par Vidzemes zemnieku stāvokli, par ko, kā redzējam, sevišķi labi informēts bija grāfs Buturlīns. Arī Rīgā bija mēģinājums pieklūt ķeizarienei un vērst viņas uzmanību uz latviešu grūto dzīvi. Tas bija maģistrs J. Aug. Maskovs, kas Rīgā uzturējās no 1762. g., krājot materiālus saviem apcerējumiem par Livonijas vēsturi¹⁰⁵. Rīgā Maskovs iepazinās ar latviešu bagātniekiem, brāļiem Šteinhaueriem, kas nesēn bija veduši niknas cīņas ar Rīgas rāti latviešu tiesību atzīšanas dēļ. Maskovs Šteinhauera uzdevumā sāka sarakstīt plašu darbu par latviešu vēsturi un bija nodomājis šo sacerējumu iesniegt ķeizarienei: „Der H. M. Maskow hat seit $\frac{3}{4}$ Jahren zwei Schreiber gehalten. Sein Stück wird stark; er wird es der Monarchin hier offeriren, oder selbst nach Petersbourg gehen,“ rakstīja pazīstamais chronists Arnsts (Arndt) Gadebušam 1764. gada 11. martā. Arnsts pie šā ziņojuma vēl piemināja: „Ich habe ehemal's schon meine Meinung entdeckt, daß der Pastor Eisen sein Project die Freyheit von Liefland umstürze, wenn man die Bauren frei machte. Maskow soll dies auch intentiren, und die Steinhauer — furniren die Gelder seiner sustentation. Der Mann wird gefährlich¹⁰⁶.“ Tomēr šī „bīstamā cilvēka“, Maskova nodoms neizdevās: attiecīgās personas bija parūpējušās aizsprostot viņam ceļu pie ķeizarienes: „Zugang war zu stark besetzt¹⁰⁷.“

Neskatoties uz visām muižnieku pūlēm neļaut ķeizarienei pašai tuvāk ieskatīties Vidzemes sadzīves īpatnībās un vajadzībās, Katrīna II šinī ceļojuma laikā tomēr bija pietiekoši daudz redzējusi un dzirdējusi, lai nopietni stātos pie dažu reformu realizēšanas. Izrādījās, ka ķeizariene nebūt nebija atmetusi domu par muižu revīziju pēc zviedru 1688. g. parauga, un ar speciālu rīkojumu nodeva pārbaudīšanai ģenerālgubernātoram Braunam Rīgā Vidzemes 1757.—58. gadu muižu revīzijas lietu. Vidzemes muižniekiem draudēja ar to visai lielas briesmas: viņiem pašiem bija jāatzīst, ka 1757.—58. g. muižu revīzijā uzdotās zemnieku kļaušas un nodevas neatbilst 1688. gada vaku grāmatu normām, bet ir augstākas. Par to rezidējošais landrāts, barons Mengdens rakstīja Šulcam uz Pēterburgu 1764. g. 31. jūlijā: „...gleichwohl in dem Anschlage derer appertinentien und deren Berechnung, gedachte Wackenbücher (1688) bey vielen Güter nicht zur Norm genommen worden, wird sich jetzt gantz gewiß hervorthun. Und dadurch ist die inviolable gültigkeit der Revision von Ao 1688, verletzt¹⁰⁸.“

Sarunā ar Vidzemes ģenerālgubernātoru Braunu Rīgā ķeiza-

riene pēdējam izteica savu noteiktu vēlēšanos uzlabot Vidzemes zemnieku stāvokli, ierobežojot dažu dzimtkungu bargo apiešanos ar zemniekiem: „Ew. Kaiserliche Majestät haben mir im vorigen Jahre allergnädigst zu erkennen gegeben, wie allerhöchst dieselbe den Zustand der Liefländischen Bauren zu verbessern, und die violente Procedures, die von einigen ihrer Herren mit ihnen vorgenommen würden, abzustellen gemeynet wäre¹⁰⁹.“ Ģenerālgubernātors Brauns attiecībā uz šo ķeizarienes vēlēšanos izteica mums jau pazīstamo domu, ka šā jautājuma apspriešana nododama pašiem muižniekiem, jo šeit ir runa par muižnieku īpašuma tiesībām: „Ich nahm mir damahlens die Freyheit Ew. Kaiserliche Majestät allergehorsamst vorzustellen, das, da diese Sache den Adeln und dessen Eigenthum rührte, solche am füglichsten auf dem Landtage abgemacht werden könnte, auf welchem auch ich alles zur erreichung Ew. K. M. allerhuldreichsten Absichten beytragen würde¹¹⁰.“

Šis ģenerālgubernātorā Brauna liecinājums par 1765. g. landtāgā iesniegto zemnieku reformas prasības tiešo priekšvēsturi ir ļoti interesants. Mēs redzam, ka ķeizariene pati visvairāk ir uzsvērusi dažus gadījumus, kur muižnieki bargi rikojušies ar saviem zemniekiem. Vidzemes zemnieku saimnieciskā stāvokļa pacelšana viņu it kā mazāk interesējusi; doma par Vidzemes muižu revīzijas lietu un atgriešanos pie 1688. g. vaku grāmatu principiem acīm redzot nāk no kādas citas, varbūt Senāta III departamenta vadītāja senātorā Buturļina puses. Vidzemes muižnieki paši bija pārliecināti, ka ķeizarienes iejaukšanās iemesls ir dažas sūdzības par muižnieku rīcību pret zemniekiem¹¹¹. Tāpat mēs redzam, ka Brauns visumā bija muižniekiem labvēlīgs un pārliecināja ķeizarieni nodot šo lietu landtāga apspriešanā, pie tam Brauns apsoliya ķeizarienei darīt visu, lai sasniegtu valdnieces vēlējumus pieņemšanu. Tā tad, jau 1764. g. vasarā Brauns bija nolēmis runāt par šo lietu landtāgā un arī paredzēja, ka muižnieki šādam ierosinājumam var izrādīt pretestību.

Vidzemes muižnieki uzskatīja savu stāvokli pēc ķeizarienes ceļojuma par diezgan apdraudētu, un tādēļ rezidējošais landrāts Mengdens lūdza Šulcu, cik ātri vien iespējams, atstāt Pēterburgu un atgriezties Rīgā¹¹². Paklausot šam uzaicinājumam, 1764. gada 17. augustā Šulcs ieradās Rīgā.

Šulcs atgriezās Vidzemē pēc vairāk kā divi ar pus gadu ilgas uzcītīgas un panākumiem pilnas kalpošanas Vidzemes muižnieku

lietai pie Krievijas galma Pēterburgā un Maskavā. Šulcs tagad atradās savas slavas augstumos: Vidzemes muižnieki viņa talantu un uzņēmību bija pietiekoši novērtējuši — divi reizes muižnieku konvents, 1761. g. jūlijā un 1763. g. augustā, bija Šulcam izteicis par pašreizējā darbību „die verpflichteste Dankbarkeit“. Pēterburgā Šulcs bija panācis muižnieku privilēģiju ģenerālkonfirmāciju, pie tam muižniekiem vēlāmā redakcijā, trīs reizes sekmīgi novirzījis no Vidzemes zemnieku dzimtbūšanas reformas draudus, tāpat ar lieliem panākumiem cīnījies pret arklū revīziju un jātnieku uztura naudas uzlikšanu. Tie visi bijā tādi ievērojami nopelni, kurus nevarēja pienācīgi nenovērtēt. Kā muižnieki vērtēja Šulca nopelnus, liecina rezidējošā landrāta Mengdena raksts Šulcam: „Ich kann mich nunmehr auch nicht entbrechen, E. Hochwgb. im Namen Dero sämtlicher Landsleute und Mitbrüder ... hiedurch den feierlichsten Dank abzulegen. Das Land und dessen Nachkommen sind E. Hochwgb. äußerst verpflichtet und können noch werden nimmermehr die lebhafteste Erkenntlichkeit in Abrede sein... Die Ritterschaft wird auch schuldig und bereit sein, E. H. ihr geleistete wesentliche Dienste bei allen Gelegenheiten und nach allen Kräften durch gefällige Gegen-dienste zu erwiedern¹¹³.“

Arī tagad, kad muižnieki nopietni jutās apdraudēti, viņi lika visas cerības uz Šulcu, domājot, ka Šulcs arī Rīgā atradīs muižniekiem labvēlīgu izeju: „... nunmehr auch hier auf eine solche Art zu führen, daß das Land nichts nachtheiliges für seine Gerechtsame befürchten darf¹¹⁴.“ Lai attaisnotu uz viņu liktās lielās cerības, Šulcs Rīgā ar divkārtotu dedzību stājās pie sava grūtā uzdevuma — sagaidāmās zemnieku reformas novēršanas.

Šulca pretinieks šoreiz bija ģenerālgubernātors Brauns. Kā jau minēju, tad Brauns visumā bija Vidzemes muižniekiem labvēlīgs, un Pēterburgā Šulcs ar Braunu bija strādājuši roku rokā Vidzemes muižnieku privilēģiju aizstāvēšanas lietā¹¹⁵. Ārēji Brauns bija diezgan ass. Visvairāk viņam nepatika ķeizarienes aizrādījums, ka Vidzemes muižnieki ļauni apejoties ar saviem dzimtļaudīm. Ar to pašu viņš izskaidroja arī Šulcam reformas nepieciešamību. Kad Šulcs mēģināja šo argumentu noraidīt, tad — nevienu spilgtāku piemēru pretējai rīcībai Šulcs tomēr nevarēja nosaukt. Iespējams, ka Brauns uzaicināja Šulcu, kā to jau savā laikā bija darījis grāfs Černišovs, parādīt pašam publiski tādas rīcības paraugu. Bez tam, paredzot muižnieku pretestību landtāgā, Braunam bija ļoti vē-

lams radīt precedentu, uz ko varētu atsaukties. Tādā ziņā Brauns nopietni uzaicināja Šulcu parādīt Vidzemes muižniekiem paraugu, kā tiem pašiem vajadzētu uzlabot savu zemnieku stāvokli, lai valdībai nebūtu vairs jādzird tamlīdzīgas zemnieku sūdzības. Ka Braunam tiešām ir bijusi svarīga Šulca Aizkraukles zemnieku tiesas izdošana, liecina viņa atzīme 1765. g. ziņojumā ķeizarienei: „Es giebt auch wirklich noch zur Zeit nicht sehr viele, die mit ihren Bauren ausschweifen, dahingegen mehrere sind, die mit aller ersinnlichen Aequanimité zu Werke gehen; wie denn unter andern der Landrath Baron von Schoultz seinen Compatrioten schon vor dem Landtage ein rühmlich Beyspiel gegeben da er seinen Bauren das Recht des Eigenthums und die Bestimmung der Praestandorum nach Beschaffenheit seines Guthes von freyen Stücken in einer besondern Acte aufs feierlichsten versichert... und dadurch diejenige Anträge, die ich nach Ew. Kaiserl. Majestät Willens — Meinung gemacht, facilitiret hat¹¹⁶.“

Pēc šīs Brauna atsauksmes redzam, kādu lielu vērību viņš piegrieza Šulca darbībai un ierosinātajam piemēram. Ka viņš atzīmē, ka Šulcs šos noteikumus izdevis pats no brīvas gribas, tas liecina tikai par Brauna vēlēšanos attēlot ķeizarienei Vidzemes muižniekus pēc iespējas labākā gaismā.

Bet vai vienīgi Brauna ierosinājums pamudināja Šulcu izdot savu zemnieku tiesu, vai Šulcam nebija vēl kādi citi nodomi un mērķi? Sarunās ar Braunu Šulcs ieguva noteiktu pārlicību, ka izvairīties no reformas šoreiz nav iespējams, jo ķeizariene pārāk nepārprotami bija izteikusi par to savu vēlēšanos. Tagad bija pienācis brīdis, kad vajadzēja „novilkt svārkus“, kā to Šulcs savā laikā bija solījis Čerņišovam. Jau uzturoties Pēterburgā Šulcs bija guvis pārlicību, ka „an neue Gnadenbezeugungen... ist bei der gegenwärtige Verfassung wohl gar nicht zu denken¹¹⁷.“ Vienīgais, ar ko Šulcs vēl varēja pakalpot muižniekiem, — bija tāda kompromisa atrašana, kas daudz maz apmierinātu ķeizarieni un neaizkartu muižnieku tiesības par zemniekiem. Šulcs bija pārlicināts, ka muižnieki landtāgā noraidīs Brauna ierosinājumu; un līdz ar to Šulcs badījās no valdības iejaukšanās un šīs iejaukšanās rezultātiem. Būdam dedzīgs Vidzemes autonomijas atzinējs, Šulcs nevarēja pielaut brutālu valdības iejaukšanos Vidzemes iekšējās lietās, kuŗas, pēc Šulca uzskata, vajadzēja nokārtot pašiem muižniekiem; vienīgi tad bija cerami daudz maz pieņemami panākumi. Šulcs tādēļ

nolēma likt svarā visu savu autoritāti, rādot ar savu rīcību Vidzemes muižniekiem vienīgi iespējamo izeju no kļūmīgā stāvokļa. Un iedomājies savu viedokli par vienīgi pareizo, Šulcs bija gatavs likt visu uz vienu kārti; zināms azarts un stūrgalvība bija viņa raksturā, to mēs redzējam vairākas reizes agrāk, piem. ķeizarienes kronēšanas laikā Maskavā, kad bija radušās lielas grūtības privilēģiju konfirmācijas jautājumā. Šulcs toreiz gribēja rīkoties pret visu savu kollēgu ieskatiem: „Und obgleich meine H. H. Collegen darin nicht willigten, so wollte ich's doch schon auf meine alleinigen Hazard thun¹¹⁸.“ Toreiz Šulcu atturēja no šāda separāta soļa vienīgi bailes sanākt neglābjamā konfliktā ar pārējiem deputātiem un grāfu Villebuā, un tādēļ Šulcs no tā atturējās. Tagad, turpretim, Šulca stāvoklis bija daudz citādāks: viņa ietekme un autoritāte bija ievērojami pieaugusi, arī Vidzemes ģenerālgubernātors pilnīgi atbalstīja Šulca viedokli. Tādēļ Šulcs nolēma rīkoties vienīgi uz savu personīgo atbildību, nesazinoties par to ar pārējiem landrātiem. Saprotais, Šulcam bija jāpieņem galvenās ģenerālgubernātora Brauna prasības, kas bija šādas: „Danach meiner Einsicht alle Wohltaten die denen Bauren wiederfahren können, auch drei Stücke zu reduzieren sind, nämlich: 1) daß ihnen ein perpetuelles Eigenthum in ihrem Mobliar-Vermögen und erworbenen zu gestanden, 2) ihre Praestanda und Arbeit und Zinse festgesetzt, und 3) die Zucht bey Vergehungen gemässiget werde¹¹⁹.“

Šīs Brauna prasības Šulcam bija jāpieņem bez iebildumiem; vienīgi šo prasību izteikšanā Šulcam bija zināma rīcības brīvība. Šulcs visumā aizstāvēja viedokli, ka zemnieku stāvokļa uzlabošana vienīgi iespējama, ievērojot Vidzemes saimnieciskos apstākļus, nenodarot šeit muižniekiem zaudējumus. Savu viedokli, kā arī pieminētās ģenerālgubernātora Brauna prasības Šulcs tad arī izteica savā Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesā.

Šulca „Zemnieku tiesa“ un 1765. g. landtāgs.

Izdodot Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku pienākumus, Šulcs nedomāja par kādu pakalpojumu humānitātei, apgaismotāju idejām vai latviešu zemniekiem. Šulcs domāja vienīgi par sagaidāmo landtāgu un valdības reformu projektu. Ja Šulcs no vienas puses bija pieņēmis ģenerālgubernātora Brauna norādījumus, tad no otras puses viņš centās iegūt ģenerālgubernātora piekrišanu muiž-

niekiem svarīgiem noteikumiem: uzskatīt par taisnīgām un pieļaujāmām ārkārtīgās klaušas jeb tā sauc. palīgdienas, atzīt, ka klaušu noteikumi jāpiemēro katras muižas īpatnējiem saimnieciskiem apstākļiem, atstāt klaušu jautājumu kārtošāņu pašu muižnieku, viņu izvēlēto aprinča komisiju vai landrātu rokās. Tās visas bija svarīgas prasības, kuŗas ģenerālgubernātors atzina un ieveda savā iesniegumā landtāgam. Līdz ar to Šulcs varēja droši izdot Aizkraukles zemnieku tiesu, kuŗā tad būtu izteikti vadītāji pamatprincipi un dots paraugs turpmākās reformas reālizētājiem. Bet pirms pārejam pie 1765. g. landtāga notikumu apskates, īsumā pakavēsimies pie Aizkraukles zemnieku stāvokļa un Šulca publicētās „Zemnieku tiesas“.

1757. g. Vidzemes muižu revīzijas dati mums dod skaidru ieskatu arī par Aizkraukles muižas zemnieku stāvokli minētajā laikā. Un skatoties šais skaitļos un noteikumos, salīdzinot tos ar citu muižu vaku grāmatu normām, nevar teikt, ka Šulca Aizkraukles zemnieki atrastos kādā labākā stāvoklī nekā kaimiņu muižās. Drīzāk rodas pretējs iespaids: Šulca zemnieki ir vairāk apkrauti klaušām un nodevām par citu muižu dzimtļaudīm. Šulcs, kā zināms, ieveda savās muižās racionālu saimniecības veidu, palielinot lauku platību un pievienojot muižas laukiem arī vēl 8 zemnieku māju zemi; bez tam Šulcs iekārtoja degvīna dedzināšanu un pārveidoja uz racionālākiem pamatiem savu lopkopību. Viss tas prasīja daudz darba spēka un bija jāpaveic klaušiniekiem. Tādēļ arī Šulcs centās pēc iespējas pilnīgāk nodarbināt savus zemniekus, iedalot katrā zemnieku mājā tikai visnepieciešamāko darbinieku skaitu. Tā $\frac{1}{8}$ arklinieka mājās parasti pietika ar vienu darbam spējīgu vīrieti un sievieti līdz ar dažiem bērniem, vienu govī un 2 zirgiem. Ja tie galīgi nespēja izpildīt visas uzliktās klaušas, tad gadījumā piedeva viņiem klāt pa strādniekam vai strādnieci. Parasti tādās mājās lika pie darba arī mazgadīgus bērnus: 1757. g. Aizkraukles muižas revīzijas listē pie nodalījuma — Kinder die nicht arbeiten können — redzam šādu piezīmi: „Einer von denen kleinen Jungen ist bereits ein Egger“, un šādu piezīmju ir diezgan daudz¹²⁰.

Salīdzinot ar kroņa Jumpravmuižas zemniekiem, Aizkraukles zemnieki deva tieši uz pusi lielākas klaušas: to, ko Jumpravmuižā prasīja no $\frac{1}{4}$ arklinieka, to Aizkrauklē — no $\frac{1}{8}$ arklinieka¹²¹. Nodevu ziņā arī bija starpība: Šulca Aizkraukles muižā $\frac{1}{8}$ arklinieks deva $1\frac{3}{4}$ pūra no rudziem, miežiem un auzām, Lieljumpravmuižā,

tāpat arī Gulberes privātmuižā $\frac{1}{8}$ arklinieks deva tikai $1\frac{1}{2}$ pūra no katras minētās labības; $\frac{1}{4}$ arklinieks Aizkrauklē — $3\frac{1}{2}$ pūra, Gulberē un Lieljumpraimuižā — tikai 3 pūrus; vaku nauda Aizkrauklē $\frac{1}{4}$ arkliniekiem ir $1\frac{1}{2}$ daldeņa, Gulberē — $1\frac{1}{4}$ dald., u. t. t.

Bez tam vēl Šulcs prasīja arī daudzas palīgdienas pie sējas darbiem, labības pļaujas, u. c. Tāpat bez vaku grāmatā atzīmētās normas Aizkrauklē $\frac{1}{4}$ arkliniekam bija jāsūta uz muižu 2 meitas 4—5 nedēļas vērpt; $\frac{1}{8}$ arkl. — uz pusi mazāk. Šķūtnieku skaitu Šulcs divkāršoja: ja agrāk Aizkraukles zemnieki no $\frac{1}{4}$ arkla deva 2, bet no $\frac{1}{8}$ arkla 1 šķūtnieku, tad 1757. g. vaku grāmatā atzīmēts, ka no $\frac{1}{4}$ arkl. jādod 4, bet no $\frac{1}{8}$ arkl. 2 braucēji ar pajūgiem muižas produktu aizgādāšanai uz pilsētu.

Visi šie skaitļi dod pamatu slēdzienam, ka Šulca zemnieki līdz 1764. g. kļaušu un nodevu ziņā neatradās labākā stāvoklī par kaimiņu dzimtļaudīm, un ka Šulca zemniekiem bija pilnīgi dibināts pamats par to žēloties 1757. g. revīzijas laikā. Vai Šulcs, izdodot 1764. g. Aizkraukles un Rīmaņu muižu zemnieku tiesu, atvieglināja savu zemnieku pārliecīgi smago kļaušu un nodevu nastu? Atbildi mums dod Šulca izdotā „Zemnieku tiesa“. Nodaļa „Par paša zemnieka darišanām, viņa kļaušām un tiesām (nodevām)“ ir visgarākā, aptver 18 pantus, t. i. daudz vairāk nekā abas iepriekšējās nodaļas kopā (12 panti). Tas liecina, ka šo nodaļu Šulcs uzskatīja par svarīgāko. Par kaut kādu zemnieku kļaušu un nodevu samazināšanu šeit nav ne runas. Šulcs šeit fiksēja vienīgi pastāvošo kārtību: „Kārtīgie nedēļas darbi un dodamās nodevas jāpilda un jādod tā, kā tas stāv vaku grāmatās“ (III, 4). Bet šīs vaku grāmatas nebija zviedru laikmetā, bet gan XVIII gs. revīzijās sastādītas, un līdz ar to kļaušu un nodevu lielums tur bija vairāk vai mazāk pieaudzis un vairs neatbilda zviedru taksācijas principiem. Liekot par pamatu jaunizdotajā „Zemnieku tiesā“ šīs paaugstinātās vaku grāmatas, Šulcs saviem zemniekiem nekādu atvieglinājumu nesagādāja.

Bez vaku grāmatām Šulcs vēl „Zemnieku tiesā“ piemin un diezgan daudz runā par tā sauc. palīgdienām: „Bet palīgdienas, kuŗas zemniekiem bez tam (t. i. vaku grāmatām) jāizpilda, paliek tā, kā esmu tās atradis priekšā un kā tās līdz šai dienai ieturētas“ (III, 4). Un uzskaitot šīs palīgdienas, Šulcs veido veselu ārkārtējo kļaušu sistēmu, kuŗai pat ar 1757. g. vaku grāmatu nav nekāda sakara. 1757. g. Aizkraukles vaku grāmatā no palīgdienām atzīmētas tikai gaitas pie labības pļaušanas, tāpat šķūtnieku došana. Tur-

pretim 1764. g. „Zemnieku tiesā“ Šulcs saskaita vēl šādas palīgdienas: plostu siešana — viens cilvēks no katrām mājām uz nenoteiktu laiku (III, 5); mēslu izvešana un izārdīšana — 2 kļaušnieki ar 2 zirgiem no katra $\frac{1}{4}$ arklinieka, uz nenoteiktu laiku (III, 6); pļavu pļaušana un siena sagrābšana — 6 palīgdienas no $\frac{1}{4}$ arklinieka; bez tam no 2 pļavām siens zemniekiem ziemā jāpārved muižā (III, 7); labības kulšana — „jebšu nu kājinieki no Miķeļiem vairs nenāk, tad tomēr tiem jānāk pa naktīm kult, līdz kamēr labība nav nokulta. Tāpat zemniekiem visiem kopā jānokopj visi līni un kaņepāji, kas mājā auguši“ (III, 9); muižas apsargāšana un pasta turēšana uz Rīgu — pēc vajadzības (III, 12, 13).

Visas šīs daudzās palīgdienas jeb ārkārtējās kļaušas 1757. g. Aizkraukles un Rīmaņu muižas vaku grāmatā nav atzīmētas. Iespējams, ka tās jau toreiz pastāvējušas, bet tikai nav tikušas oficiāli uzdotas. Tagad 1764. gadā Šulcam ir pietiekoša drosme nākt ar tām atklātības priekšā, izveidojot jaunu, ārpus vaku grāmatām stāvošu ārkārtējo kļaušu sistēmu. Saprotams, ka zviedru 1688. g. vaku grāmatu sastādīšanas principi ar to ir pilnīgi atmesti. Acīm redzot, vienīgi izveidojot savā „Zemnieku tiesā“ šādu kārtējo un ārkārtējo kļaušu sistēmu, Šulcs bija ar mieru piešķirt zemniekiem tās tiesības, kādas prasīja ģenerālgubernators Brauns — tiesības uz kustamo mantu. Ja jau zviedru laikmeta vaku grāmatu normas bija tik augstas, ka zemniekiem pašiem maz kas pāri palika, tad Šulca zemnieku kļaušu un nodevu noteikumi padarīja zemniekiem piešķirtās kustama īpašuma tiesības, tāpat viņu māju lietāšanas tiesības, pilnīgi illūzoriskas, jo zemnieki būtu nepārtraukti muižas parādnieki un tā tad — pilnīgi atkarīgi no dzimtkunga žēlastības. Tādā veidā Šulcs gribēja novērst no Vidzemes muižniekiem, pēc viņa domām, nenovēršamo — valdības pieprasīto zemnieku reformu. Pieņemot Šulca „Zemnieku tiesas“ principus, Vidzemes muižnieki varēja sevi mierināt, ka īstenībā viņi nekā daudz nav zaudējuši. Saprotams, neierobežotās dzimtbūšanas princips bija lauzts. Bet tas, pēc Šulca pārlicības, vairs nebija glābjams. Tādēļ Šulcs, būdams labs reālpolitiķis, ieteica ar savu paraugu muižniekiem izvēlēties no diviem ļaunumiem mazāko un paturēt pilnīgi neaizkartinās līdzšinējās kārtējo un ārkārtējo kļaušu normas, atteicoties par labu zemniekiem no dažām neierobežotās dzimtbūšanas tiesībām. Kā Šulca labos nodomus uztvēra pārējie Vidzemes muižnieki? To apskatīsim, runājot par 1765. g. landtāgu.

1765. gads Vidzemes muižniekiem pienāca diezgan satrauktā noskaņā. Klīda dažādas baumas par grūtībām, kādas valdība sagādājusi Pēterburgā pie Vidzemes muižnieku privilēģiju ģenerālkonfirmācijas; tāpat dažādie dzimtbūšanas reformu projekti darīja smagas dzimtkungu sirdis. Bez tam ķeizarienes ceļojums pa Vidzemi 1764. g. vasarā bija satraucis lielās gaidās visas zemnieku domas. Zemnieki slepeni cerēja, ka dzimtbūšanas atcelšanas brīdis vairs tiešām nav tālu. Kad 1764. g. 11. novembrī ģenerālgubernātors publicēja patentu, nosakot landtāga sanākšanu uz 1765. g. 26. janvāri, tad daļa muižnieku jau zināja, ka landtāgā būs jāpārsprīž valdības ierosinājums par dzimtbūšanas reformēšanu. Aizkraukles Šulcs, uz kuŗu lika tik lielas cerības, ka viņš pratīs novērst reformas draudus, pēkšņi atkāpās no savām pozīcijām un lika iespiest latviešu valodā un izdalīt savu muižu zemniekiem speciālu „Zemnieku tiesu“, līdz ar to visumā pieņemot valdības prasības. Ar šādu rīcību Šulcs, neapšaubāmi, vājināja neierobežotās dzimtbūšanas aizstāvju viedokli landtāgā. „Zemnieku tiesas“ eksemplāra piesūtīšana landrātu kollēģijai rādīja skaidri, ka Šulcs pats uzskatīja šādu reformu par vēlamu un ieteicamu. Viss tas satraukto muižnieku prātus sakarsēja vēl vairāk. Tādā stāvoklī tie pulcējās 1765. g. 26. janvārī Rīgā uz landtāga atklāšanu.

Nolasot ģenerālgubernātora propozīcijas, vispārējo ievēribu tūlīt saistīja iesnieguma 3. punkts, par kuŗu ģenerālgubernātors atzīmēja, ka tas tiek iesniegts pēc noteiktas ķeizarienes vēlēšanās. Tas attiecās uz „šās provinces zemnieku posta stāvokli un līdzekļiem kā tiem labāk palīdzēt“. Valdība prasīja piešķirt zemniekiem īpašuma tiesības uz kustamu mantu, noteikt klausas un nodevas un novērst pārāk bargos sodus.

Noklausīties šīs propozīcijas, landtāgs saprata, ka „diesem Land-Tage obliegende Beratschlagungen für die gegenwärtige und künftige Zeiten von der allergrößten Erheblichkeit seyn¹²²“. Tādēļ landmaršals ierosināja ar sevišķu rūpību ievēlēt „Einsichtsvolle, erfahrene und ausgesuchte Männer“ Mazajā komisijā, kuŗai būtu jā-sastāda atbilde uz ģenerālgubernātora ierosinājumu. Šai komisijā ievēlēja pa 3 deputātiem no katra apriņķa, kopā 12 pārstāvjus. Ievērojamākie no tiem bija grāfs Villebuā (Tērbatas apr.), Anreps, Pose (Pērnavas apr.), Igelstrēms un Engelharts (Rīgas un Cēsu apr.). Komisija tūlīt stājās pie darba, tomēr pagāja vairāk kā 20 dienas, līdz komisija izstrādāja atbildes projektu un iesniedza to

landtāgam pieņemšanai. Komisija visumā noraidīja jebkādu dzimtbūšanas reformēšanu un sastādīja savu atbildes projektu pa daļai slavenās Rozena deklarācijas garā. Savā projektā komisija vispirms atzīmēja, ka zemi iekarojot 12. gs. beigās šejienes iedzīvotāji kļuvuši „unter die Leibeigenschaft gesetzt, und nach dem ganzen Umfange des Römischen Rechts, soweit als es die Christliche Religion zugelassen, unsere Servi geworden¹²³“. Šāds stāvoklis esot turpinājies līdz pat pēdējam laikam; muižnieki nedomājot, ka ar savām neierobežotajām īpašuma un dispozīcijas tiesībām par zemniekiem viņi kaut kādā veidā būtu apvainojuši humānitātes un reliģijas noteikumus vai arī aizkāruši augstās valdības virskundzības tiesības. Tādēļ arī savos ierosinājumos komisija centās izvairīties no ģenerālgubernātorā prasību pieņemšanas.

Kad projekts tika iesniegts landtāgā, tad Šulcs, redzēdams, ka viņa piemērs nav atradis pietiekošu ievēribu, demonstratīvi atteicās dot par to savu atsaukumi, norādot uz savu „Zemnieku tiesu“: „viņam liekoties, ka viņš esot atbrīvots izteikt šinī lietā savas domas, jo esot taču zināms, ko viņš jau darijis savu pašu zemnieku lietā un no šā akta itin dabiski redzamas viņa domas¹²⁴“. Bet tā kā landtāgā daudzi nebija skaidrībā, kādēļ Šulcs uzskatīja savu izdoto „Zemnieku tiesu“ par paraugu, kam būtu jāseko, tad Šulcs paziņoja, ka viņš ir ar mieru nākt ar plašākiem paskaidrojumiem: „Ja dižciltīgā bruņniecība tomēr skaidri pieprasītu pierādīt, kādēļ viņš (Šulcs) tā rīkojies un kādu iemeslu dēļ viņš uzskatot savu iestādījumu par nepieciešamu un derīgu vispārībai (dem Allgemeinen nothwendig und heilsam finde), tad viņš esot nevien gatavs to darīt, bet uzskatot to par savu pienākumu¹²⁵“.

Ar to Šulcs spēra izšķirošo soli — griezās tieši pie landtāga, lai tur aizstāvētu savu rīcību un ieteiktu piekāpties valdības prasību priekšā, ņemot reformai par pamatu „Zemnieku tiesā“ nospraustos principus.

Šulca stāvoklis nebija viegls. Izrādījās, ka landtāgā un komisijā nepacēlās neviena balss par Šulca kompromisa projektu. Visi bija pārliecināti, ka valdības ierosinātā reforma nemaz nav tik nopietni ņemama un ka labi cenšoties varēs no tās izvairīties. Pamatu šādam uzskatam deva tas, ka nesen ķeizariene ar savu parakstu bija apliecinājusi un apsoliījusi nekā neatņemt Vidzemes muižniekiem, ko tiem piešķīruši iepriekšējie valdnieki. Arī Brauns sava iesnieguma ievadā bija to pašu uzsvēris. Tā tad pēc vispārējas pārlieci-

bas bija nepieciešams vienīgi saskaņot neierobežotās dzimtbūšanas praktiku ar valdnieces „humānitātes jūtām“. Sekojot, turpretim, Šulca ieteikumam, būtu aizkarts pats dzimtbūšanas princips, no kā muižnieki ārkārtīgi sargājās. Tādēļ muižniekiem izlikās, ka Šulcs šoreiz ir kļūdījis un bijis pārāk piekāpīgs, nav pietiekoši enerģiski pratis aizstāvēt muižnieku intereses. Jūtot šādu landtāga noskaņojumu, Šulcs atzina par vēlamu noteikti pasvītrot, ka viņš nebūt nedodot padomu katram sevi tik tālu ierobežot, kā viņš (Šulcs) to ir darījis: „Das Detail meiner Einrichtung ist aber weder auf das Allgemeine applicable, noch würde ich auch rathen, daß ein Jeder sich so weit einschränken sollte, als ich mich selbst einzuschränken für gut gefunden¹²⁶.“ Šulcs vienīgi vēl gribēja saglābt pašu principu: „... so habe ich von dieser Einrichtung nichts weiter verstanden, als nur die Grundsätze derselben, daß nämlich der Bauer ein festes Eigenthum und gemessene Pflichten haben müsse¹²⁷.“

Šinīs vārdos jau ir jūtama piekāpšanās Mazās komisijas viedokļa priekšā. Šulcs vairs neaizstāv zemnieku sūdzēšanās tiesības, kuŗas pēc Brauna pieprasījuma viņš bija ievietojis savā „Zemnieku tiesā“. Šulcs zināja, ka Mazās komisijas noskaņojums zemnieku sūdzēšanās tiesībām bija ļoti naidīgs: „... es ist auch ein unstreitiges principium juris, daß ein Servus niemals einiges Recht zu klagen haben kann.“ Tādēļ arī Šulcam, lai glābtu pārējo „Zemnieku tiesas“ daļu, bija jāpiekāpjas dažos jautājumos.

Landtāgā pilnīgi uzvarēja komisijas viedoklis: 26. februārī iesniegto atbildes projektu landtāgs, izņemot Šulcu, vienbalsīgi pieņēma: „Dieser erste Entwurf wurde so wohl von der versammelte Ritterschaft, als auch denen Herrn Land-Räthe... einhellig approbiret¹²⁸.“ Šulca iesniegtais Sentiments nemaz netika ņemts vērā, nedz arī nolasīts landtāgā. Vienīgi, kad izcēlās grūtības ar ģenerālgubernātoru, kas atteicās pieņemt Mazās komisijas rediģēto landtāga lēmumu, un kad tas bija jāpārstrādā, radās interese pret Šulca Sentimentu, un 28. febr. to pievienoja pie landtāga protokola un nolasīja¹²⁹.

Šulca Sentiments, uz kuŗa pirmās daļas balstās viņa cilvēkdrauga un zemnieku labvēļa slava, ir mums, samērā, labi pazīstams¹³⁰. Sastādot šo iesniegumu Šulcs bija sarūgtināts un aizkarts; sarūgtināts tādēļ, ka gaidītās atzinības vietā viņš par saviem pūliņiem saņēma vienīgi uzbrukumus; aizkarts tādēļ, ka „daži nopūlējušies piešķirt riebigāko nokrāsu maniem īstenībā tīriem un nepe-

ļamiem nodomiem tēvzemes labā (meinen gewiß reinen und untadelhaften Absichten vor's Vaterland den gehässigsten Anstrich zu geben)¹³¹."

Šī noskaņa ietekmēja arī Šulca Sentimenta izteiksmi, sevišķi tā pirmo daļu. Ar savu iesniegumu Šulcs gribēja pierādīt savas rīcības — „Zemnieku tiesas“ izdošanas — nepieciešamību un neatliekamu vajadzību. Savu Sentimentu Šulcs dibina uz trim argumentiem: 1) humānitātes prasībām, 2) muižnieku pašu interesēm un labumu, 3) valdības pieprasījumu — „vislielāko vajadzību“, kā to raksturo pats Šulcs. Šī „vislielākā vajadzība“ neapšaubāmi bija galvenais motīvs visā Šulca darbībā sakarā ar „Zemnieku tiesas“ izdošanu un izturēšanos landtāgā. Tas ir redzams no visas Šulca izteiksmes Sentimentā: „... nicht allein die Menschenliebe, sondern auch unserer eigener wahrer Vortheil uns persuadire, dem Bauer ein Recht zu geben: so schreite ich nur mit Widerwillen zu dem Beweise, daß auch die dringendste Nothwendigkeit uns zwingt (Šulca retinājums), diesen Schritt zu thun“. Tā tad Šulcs pats apliecina, ka vislielākā vajadzība viņu piespiedusi izdot savu „Zemnieku tiesu“. Nelabprāt Šulcs landtāgā runā tuvāk par šo „vislielāko vajadzību“. Un tas saprotams: nevarēja Šulcs šeit atstātīt visas savas sarunas ar Čerņišovu un ģen.-gub. Braunu. Vienīgais, ko Šulcs var teikt, ir norādījums, ka „ich fürchtete stündlich, daß unsere uneingeschränkte Gewalt über unsere Bauern durch einen Ukas würde aufgehoben werden.“ Šulcs bija dziļi pārliecināts, ka tas jau būtu noticis, ja ne ģen.-gub. Brauns „durch die Vorstellung, daß die Ritterschaft sich selbst einzuschränken würde, den gewaltsame Schritt abzulenken hätte“. Šinīs atturīgajos Šulca vārdos, kuriem nav iemesla neticēt, jo tie saskan ar visu mums jau pazīstamo Šulca darbību un politiskajiem apstākļiem, slēpās viņa „Zemnieku tiesas“ izdošanas īstie motīvi, un līdz ar to visa Šulca traģēdija 1765. g. landtāgā. Šulcs ticēja, ka valdība viņas prasību nepieņemšanas gadījumā iejauksies, un tādēļ bija rīkojies kā īsts patriots, kam rūp vienīgi tēvzemes, t. i. muižnieku kārtas labklājība. Un šos viņa vistīrākos nodomus, viņa uzpurēšanās gatavību landtāgā negribēja atzīt un bija gatavi Šulcu pieskaitīt „zemes ienaidnieku saimei“. Šulcs bija pārliecināts, ka landtāgs iet nepareizu ceļu, pretim vislielākajam postam: „Die in dem Sentiment des engeren Ausschusses vorgeschlagene Erklärung kann unmöglich Ihre Majestät die Kaiserin befriedigen¹³².“ Muižnieki savā atbildē pierādot

savas neaprobežotās tiesības par zemniekiem, par kuŗām neviens nešauboties, un noraidot ķeizarienes vēlēšanos ierobežot pašiem savu varu par zemniekiem. Šāda apstākļu neizprašana un gaidāmās sekas Šulcu satrieca: „Wie kann das gefallen!“ Ķeizariene neapšaubāmi ņemšot ļaunā, ja muižnieki neievēros cilvēces vispārējās tiesības. Iemantot ķeizarienes nelabvēlību — to Šulcs baidījās un tādēļ sava Sentimenta ievadā, līdzīgi ķeizarienei, arī pūlējās uzsvērt cilvēces tiesības un apgaismotāju cēļos principus — lai skaidri parādītu, ka arī Vidzemes muižniekiem šie principi ir dārgi.

Tā ir visvairāk gan tiši, gan netiši pārprastā vieta Šulca Sentimentā. Tā ienes tiešām lielu sajukumu: Šulcs, dzimtbūšanas dedzīgākais aizstāvis un piekritējs, pēkšņi runā kā cilvēktiesību nesavtīgs apustulis un pravietis: „Tiklīdz prāta gaisma sāka soli pa solim izplatīties un stumt pie malas barbariskās ierašas, tad ļaudis arī tūlīt sāka saukt pēc cilvēka tiesībām...“

Vai Šulcā piepeši bija noticis kāds liels lūzums un pārvērtis viņu no dzimtbūšanas piekritēja par dzimtbūšanas apkarotāju? Vai arī vēlāk Šulcs vēl sludināja tamlīdzīgas domas un idejas? Jāsaka, ka — nē. Tā ir vienīgā izņēmuma vieta visā plašajā Šulca atstātajā rokrakstu krājumā. Vēl sava mūža beigās, 1773. g. Šulcs rakstīja pret dzimtbūšanas atcelšanu: „Es wäre höchst gefährlich gewesen, ein rohes ungesittetes Volk, welches unter der Freyheit nur eine ungebundene Licence versteht, auf einmal seiner Ketten zu entledigen und sich selbst überlassen¹³³.“ Arī atgriezies pēc 1765. g. landtāga uz dzīvi savā muižā, Šulcs atsauca un atņēma zemniekiem izdalīto „Zemnieku tiesu“ un valdīja kā neierobežots dzimtkungs. Sentimentā lietotos izteicienus par cilvēku tiesībām Šulcs tur izteica pirmo un pēdējo reizi.

Lai spēcīgāk kritizētu Mazās komisijas projektu, Šulcs ņēma palīgā Monteskjē: „Quand les sauvages de la Louisiane veulent avoir du fruit, ils coupent l'arbre au pied et cueillent le fruit¹³⁴,“ un rakstīja: „...so könnten wir, wie die Wilden in Amerika, die Fruchtbäume ungepflegt lassen, und ganze Aeste abhauen, um eine einzige Frucht zu genießen.“

Tā ir apgaismotāju filosofija diplomāta un dzimtkunga Aizkraukles Šulca dienestā, kas runā uz mums no Sentimenta pirmajām rindām; paša Šulca sirds un jūtas nav šinīs vārdos; vienīgi sašutums vada viņa spalvu, kad viņš savus dižciltīgos ciltsbrāļus, par kuŗiem viņš citos apstākļos vienmēr runāja ar visdziļāko cienību un

godbijību, šoreiz pielīdzināja Monteskjē citētiem Luizianas mežoniem. Arī pārējais ir tikai jūtu sarūgtinājumā izteiktas frazes, pie kurām Šulcs nekad vairs neatgriezās. Saskatīt šinīs rindiņās Šulca dziļāko personīgo pārlicību ir pavisam maldīgi.

Landtāga Mazā komisija uz Šulca Sentimentu atbildēja ar izsmelošu paskaidrojumu. Tas ir svarīgs dokuments Šulca neveiksmes izskaidrošanai. Mēs redzam, ka pēc vairāk kā divi ar pus gada veiksmīgas diplomātiskas darbības Pēterburgā un Maskavā Rīgā Šulcs bija smagi kļūdījies un uzvaras vietā cietis zaudējumu. Ģenerālgubernātors grāfs Brauns bija uzveicis diplomātiskā spēlē Vidzemes muižnieku landrātu un diplomātu Aizkraukles baronu K. F. Šulcu. Šulcs bija piekāpies daudz vairāk nekā to prasīja aukstasinīgi apsvērtie politiskie apstākļi. Mazās komisijas pārstāvis, ģenerālmajors grāfs Villebuā bija izpratis ķeizarienes prasību raksturu daudz labāk nekā landrāts Šulcs. Šulca kļūda bija tā, ka uztraukuma steigā viņš „Zemnieku tiesā“ bija piešķīris zemniekiem vairāk, nekā to prasīja faktiskie apstākļi. Muižnieku acīs tā bija nepiedodama kļūda, un Mazā komisija to Šulcam vaļsirdīgi pateica. Konstatējusi, ka princips par īpašumtiesību un klaušu noteikšanu zemniekiem jāpieņem bez iebildumiem, komisija norādīja, ka 1) „Zemnieku tiesas“ pārāk vispārīgā forma, tāpat iespējama latviešu valodā un izdalīšana zemniekiem, ir nevēlama landtāga ietekmēšana, jo, ja landtāgs nepieņemtu Šulca normas, tad zemnieki, vīlušies savās cerībās, varētu izrādīt pretestību; 2) Šulca „Zemnieku tiesa“ landtāgam nav pieņemama, jo tur ir panti, kas pārsniedz ģenerālgubernātorprasības: „Was für Folgen sind nicht nächst dem daher zu befürchten, wenn man siehet, daß statuiert wird: „es könne kein Bauer ohne seine, vor'm Landgericht declarirte Einwilligung verkauft werden?“ da dieser Satz unendlich weiter als die Proposition, gehet¹⁸⁵.“

Šulcam uz šiem, kā arī vēl citiem, ne mazāk pārliecinošiem Mazās komisijas iebildumiem nebija ko atbildēt. Šulcs bija par lepnu, lai atzītos, ka viņš šinī lietā ir pārsteidzies un apstākļus pietiekoši neizpratis. Attiecībā uz komisijas spriedumu Šulcs lepni pateica: „... es wird mir ganz gleichgültig sein, ob diese oder eine andere Meinung bestätigt wird.“ Komisijas domas Šulcs uztvēra kā pret sevi vērstu naidīgu rīcību un tādēļ vēl reiz apellēja pie landtāga: „Sollte aber eine Edle Ritterschaft die in ihrem Namen wider

mich gefällte feindselige Beurtheilung auch vor die ihrige annehmen, so gestehe ich, daß ich dabei nicht gleichgültig seyn kann.“

Neskatoties uz šādiem Šulca norādījumiem, landtāgs, kad tam cēla priekšā Mazās komisijas iebildumus pret Šulca Sentimentu, pilnīgi atzina un pieņēma tos. Šulca sabiedriskā karjēra līdz ar to bija galā. Saņēmis vēl no landtāga pateicību par savu brunniecībai uzticīgo darbību Pēterburgā, sakarā ar landtāgam iesniegto „Deputācijas“ ziņojumu, Šulcs atteicās no landrāta amata un pārgāja dzīvot savā Aizkraukles muižā, nepiedalīdamies vairs līdz savai nāvei aktīvi muižnieku sabiedriskajā dzīvē.

K. F. Šulca sabiedriskie uzskati.

Nobeidzot apcerējumu par Aizkraukles K. F. Šulcu un viņa sabiedrisko darbību, vēl nedaudz jāpakavējas pie Šulca sabiedrisko uzskatu raksturošanas. Par avotiem šeit mums noder visi Šulca sacerējumi, bet jo sevišķi viņa rokraksts „Kurzgefaßte Abbildung des Liefländischen Staatsrechts¹³⁶“ un pēc nāves iespiestais apcerējums „Versuch den Adelstand zu entwickeln¹³⁷“.

Reti kāds cilvēks savos uzskatos ir bijis tik viengabalains kā Aizkraukles Šulcs. Dedzīga un godkārīga rakstura cilvēks, Šulcs bija pārliecināts Vidzemes muižnieku kārtas ideologs un cīnītājs. Ar muižnieku kārtu Šulcs identificēja visu Vidzemi un tās iekārtu. Pakalpot muižnieku kārtas interesēm nozīmēja pakalpot tēvzemei: „Ich bin schuldig, und niemand fühlet diese Schuldigkeit mehr als ich, meinem Vaterlande nach allem Vermögen zu dienen¹³⁸“, rakstīja Šulcs 1762. g. 2. jūlijā priekš sava ceļojuma uz Maskavu, kur bija jāpiedalās keizarienes kronēšanas svinībās un kur vajadzēja izšķirties Vidzemes muižnieku privilēģiju konfirmācijas liktenim. Vidzemes muižnieku intereses Šulca acīs bija svēta un taisna lieta — eine gerechte Sache¹³⁹. Muižnieku labklājība bija Šulcam augstākā goda lieta, tādēļ viņš nevēlējās panākt kaut kādu vienkāršu, bet gan vienīgi muižniekiem izdevīgu privilēģiju apstiprinājumu: „Wäre es nur darum zu thun gewesen, ein beschriebene Stück Pergament zu haben, so würde ich schon längst expediret sein können. Allein dabei würde so wenig die Wohlfahrt der Ritterschaft als meine eigene Ehre ihre Rechnung gefunden haben. Beides lieget mir so nahe am Herzen, daß ich schon alles andere dem willig aufopfere¹⁴⁰“.

Un jāsaprot, ka tie nebija vienīgi tukši vārdi, kurus Šulcs šeit izteica. Uzturēdamies Pēterburgā un Maskavā, Šulcs neapšaubāmi arī personīgi nesa diezgan lielus upurus muižnieku lietas labā. Bet šīs muižnieku intereses Šulcam bija tā pie sirds pieaugušas, ka viņš daudz nesūdzējās par nestajiem personīgajiem upuriem, bet darīja visu, lai „apspiesto zemi“ — untrudrūcktes Land, bedrāngte Lief-land¹⁴¹ varētu pienācīgi aizstāvēt. Visi, kas cēla iebildumus pret Vidzemes muižnieku priekšrocībām un prasīja reformas, bija Šulca acīs „zemes ienaidnieki“, „vieglprātīgi projektu taisītāji“, „apmelotāji“, pret kuriem visi līdzekļi bija atļauti. Vēl sava mūža beigās, nobeidzot darbu par Vidzemes vēsturi, Šulcs pēc kāda drauga ierosinājuma nosūtīja šo darbu Vidzemes bruņniecības kancelejai, pārlicībā, ka šis darbs muižniekiem varētu kaut kā būt lietderīgs: „Bis zur schwachheit begierig, meinem Vaterlande nützlich zu seyn... übergebe hiemit gedachtes Werck zu beliebigen Gebrauch¹⁴².“ Varbūt tieši šī pārāk lielā centība pakalpot muižnieku lietai, kas bija kļuvusi jau par Šulca vājību, noveda pie Šulcam kļūmīgās situācijas 1765. g. landtāgā, kad pārējie muižnieki bija spiesti nostāties pret Šulcu, kas savā gatavībā pakalpot bija gājis pārāk tālu un izdarījis muižniekiem īstu „lāča pakalpojumu“.

Runājot par Vidzemes valsts iekārtu, Šulcs uzskatīja to vienīgi muižnieku acīm, no muižnieku viedokļa. Jau bīskapa Alberta laikā, pēc Šulca domām, uz Vidzemi bija atnākušas vairākas muižnieku ģimenes un uzsākušas cīņu pro aris et focis. Muižas viņi ieguvuši gan uz lēni, gan kā allōdu. Un pēc vecā vācu paraduma tie baudījuši netik vien pilnīgu brīvību savas personas un muižu ziņā, bet vēlējušies arī darboties līdz valsts pārvaldē. „Und so entstand in Liefland die republikanische Staatsverfassung¹⁴³.“

Tā ir īsta muižnieku republika, par kuru Šulcs runā savā darbā un kas pastāvējusi līdz 1561. gadam. Muižniekiem bijušas pašiem savas publiskas gadskārtējas sanāksmes — mantāgi, līdz ar muižnieku izvēlētiem pārstāvjiem, u. t. t. Sabrūkot republikai Vidzemē izveidojusies jauna valsts iekārta. Muižnieki atteikušies no līdzdalības zemes pārvaldīšanā, bet par to ieguvuši lielāku rīcības brīvību un dažādas priekšrocības attiecībā uz savām lauku muižām¹⁴⁴. Sigismunda Augusta privilēģijas nodrošinājušas muižniekiem viņu tiesības un likušas pamatu Vidzemes hercogistes iekārtai. Muižnieki ir vienīgā kārta, kuriem zemē piešķirtas rīcības tiesības¹⁴⁵.

Muižniekiem un viņu muižām pieder vesela rinda dažādu priekšrocību: muižu zeme ir brīva no nodokļiem; vienīgi muižai pieder spirta dedzināšanas monopōltiesības, kroģēšanas un dzirnavu turēšanas tiesības; medību, zvejas un mežu lietāšanas tiesības. Muižniekiem pieder arī jurisdikcija par zemniekiem, arī krimināllietās (die Jurisdiction über die unterhabende Bauern, auch in peinlichen Sachen¹⁴⁶). Kurzemē šīs tiesības vēl tagad esot spēkā, turpretim Vidzemē — nodotas zemes tiesnešu rīcībā. Tomēr Šulcs steidzas tūlīt piemetināt, ka Vidzemes muižnieki tādēļ nebūt neesot sliktākā stāvoklī, jo zemes tiesās tiesnešus saviem zemniekiem ievēlot paši muižnieki: „Und im Grunde verliert die Ritterschaft auch nichts dabey, in dem sie in den Gliedern des Landgerichts auch die Ritter ihrer Bauern wirklich selbst wählet¹⁴⁷.“

Šulcs pakavējas arī pie jautājuma par zemnieku attiecībām pret valsti. Šulcs pilnīgi pieņem tradicionālo uzskatu, ka zemnieki jau tūlīt pēc iekarošanas kļuvuši „in die härteste Leibeigenschaft gesetzt“. Stefans Batorijs un Kārlis XI gribēdami „die privilegirten Stände zu Knechten zu machen“, pieprasījuši, lai „die Ritterschaft ihr Eigenthumsrecht ganz aufgebe und ihre Bauern in völlige Freyheit setzen sollten.“

Šulcs — kā tiesību vēsturnieks — noraida šādu valdības nodomu, kas redzams jau no viņa pieejas šai lietai. Šulcs aizrāda, ka nav iespējams zemniekiem piešķirt brīvību, jo būtu ārkārtīgi bīstami rupju un neizglītotu tautu uzreiz atbrīvot no važām; bez tam, atbrīvojot zemniekus, galīgi pagrīmtu lauksaimniecība¹⁴⁸. Kad ķeizariene Katrīna II ierosinājusi pakāpeniski uzlabot zemnieku stāvokli, „so ging die Ritterschaft diesem gnädigen Begehren gar willig entgegen und faßte auf dem Landtage A^o 1765 folgenden Schluß ab, etc.¹⁴⁹.“ Šulcs pilnīgi piekrīt, ka 1765. g. nevarēja zemniekiem neko vairāk piešķirt: „Tiklīdz zeme būs pietiekošā mērā cilvēku apdzīvota, muižnieki dāvās saviem zemniekiem pilnīgu brīvību un vēl ar lielāku patiku, jo tādēji, beidzot, viņi atbrīvosies no tagadējā ļoti smagā pienākuma rūpēties par savu nesaimniecisko un nolaidīgo dzimtcilvēku uzturu.“

Šinīs Šulca vārdos ir veltīgi meklēt kādas simpatijas pret zemniekiem. Vienīgi muižnieki, viņu privilēģijas un intereses saista Šulca vērību. Var redzēt, ka Šulcs tiešām „līdz vājībai“ centās pakalpot Vidzemes muižnieku lietai: Šulca Vidzemes valsts tiesību attēlojums nav nekas cits kā mēģinājums sniegt muižnieku kārtas

polītisko ideoloģiju, vienpusīgi izvirzot muižniekus pāri visām citām iedzīvotāju kārtām. Lai to panāktu, Šulcam vajadzēja „vienkāršot“ Livonijas iekārtas patiesos apstākļus, jo citādi būtu grūti attēlot muižnieku dominējošo ietekmi visās Vidzemes dzīves nozarēs, sākot jau ar bīskapa Alberta laikmetu. Tā ir īsta valsts valstī, šī „Vidzemes muižnieku republika“, kādu mums tēlo Šulcs: „Die Ritterschaft hat ihren eigener privilegirten Staat, bestehend aus 12 Landrätthen, einem Ritterschaftshauptmann oder Landmarschall und einem Secretaire¹⁵⁰.“ Cik maz Šulcam rūpēja vēstures patiesība, liecina viņa 1765. g. landtāga notikumu attēlojums. Šulcs bija pats šā landtāga aktīvs dalībnieks un labi zināja, cik ļoti muižnieki pretojās valdības ierosinājumam; neskatoties uz to, Šulcs kā vēsturnieks raksta, ka muižnieki labprāt piekrituši valdības ierosinājumam. Šulcs to dara nolūkā attēlot muižnieku izturēšanos, pēc iespējas, labākā gaismā. Vēstures patiesība Šulcu maz interesē: ja tas nāk muižniekiem par labu, tad Šulcs ir gatavs vēsturi viltot.

Šulca apcerējums „Versuch den Adelstand zu entwickeln“ ir viņa sabiedrisko uzskatu konsekvēntais noslēgums. Ja Vidzeme bija muižnieku republika, tad muižniekiem dabiski ir jābūt ar izcīlām rakstura īpašībām, lai prastu savas brīvības cienīt un aizstāvēt. Muižnieku jaunatne nevar apmierināties ar vispārējo, bet tai vēl vajadzīga speciāla audzināšana. Muižniekiem ir sava sevišķa misija un līdz ar to no pārējām kārtām atšķirīga tikumība. Audzinot muižniekus, jāievēro trīs momenti: 1) muižnieku kārtas izcelšanās un cieņa; 2) tās sevišķi pienākumi; 3) tās sevišķi pamatprincipi¹⁵¹.

Dižciltīgo muižnieku cieņa paceļ viņus pāri visām valsts iedzīvotāju kārtām un tuvina tronim, piešķirot viņiem dažādas brīvības, amatus, muižu turēšanas tiesības u. t. t. Bet „große Würden, große Bürden“: muižniekiem par šo cieņu tiek uzlikti lieli sevišķi pienākumi, daudz lielāki nekā pārējām kārtām. Muižniekiem jābūt ne tikai pārākiem pilsoniskos tikumos, bet arī savā kalpošanā valstij jābūt pirmajā vietā¹⁵². Kādā veidā muižnieki var kalpot valstij? Ar zobenu un spalvu: „Indessen bleibet noch immer der Dienst mit dem Degen dem Adelstand vorzüglich“, steidzas tūlīt piemētināt Šulcs; kalpošanai ar zobenu ir plašākas iespējas, un tā var apmierināt vairāk konkurentu, tāpat šinī laukā var iegūt visspožāko slavu¹⁵³. Muižnieku kārtas sevišķiem principiem ir jābūt — lepnumam, goda sajūtai un varonībai¹⁵⁴.

Tādi ir Šulca sabiedriskie uzskati galvenos pamatvilcienos. Muižnieki tur ieņem vienīgo un galveno vietu. Muižnieki paceļas pāri visām citām kārtām, viņi ir Vidzemes dzīves dabiskie vadītāji un noteicēji, uz to viņiem dod tiesības vēsture, viņu stāvoklis, audzināšana, cieņa un uzdevumi. Šiem uzskatiem Šulcs palika uzticīgs visu mūžu un nekad nav no tiem novirzījies. Var teikt, ka Aizkraukles barons K. F. Šulcs bija spilgtākais XVIII gs. Vidzemes muižnieku tiesību cīnītājs un ideologs.

Vai ir kāds pamats uzskatīt Šulcu par latviešu zemnieku draugu un labvēli?

Pēc visa sacītā, jāatbild ar noteiktu — nē. Šulcs zemnieku kārtu saistīja ar muižnieku muižām, tā bija tikai dižciltīgās muižas apertinence. Šulcs turējās pie uzskata, ka „tiklab zemnieks pats, kā arī visa viņa mantība pieder muižas īpašniekam, kam ir tiesības, cik labi vien viņš var, likt tos abus savā lietā¹⁵⁵“. Jā ķēniņš Stefans Batorijs, tāpat Kārlis XI ir gribējuši atcelt šīs neatņemamās muižnieku īpašumtiesības, tad vienīgi tādēļ, lai muižniekus ruīnētu un novestu verdzībā, jo uz zemnieku dzimtbūšanas pamatojas visa muižnieku labklājība. Tādēļ arī Šulcs asi uzstājās pret tādām reformām.

Šulcs pret zemniekiem nejūt nekādu labvēlību. Viņš zemniekus uzskata par „rupju, neizglītotu tautu“, par muižnieku „nesaimnieciskiem un nolaidīgiem apakšniekiem“, kas ir „nеспējīgi iztikt paši par sevi“. Ja zemnieki aizbēgtu, tad dzimtkungam ir pilnīgas tiesības meklēt tos rokā; 1765. g. landtāga lēmumu, kas pastiprināja sodus pret aizbēgušiem zemniekiem, Šulcs apsveica ar gandarījumu. Savās attiecībās pret zemniekiem arī Aizkraukles Šulcs bija tas pats stingrais un bargais dzimtkungs kā visi pārējie tā laika Vidzemes muižnieki.

Saņemot kopā visu sacīto, jāsaka, ka

1. līdzšinējais uzskats par Aizkraukles baronu K. F. Šulcu, ka viņš bijis ievērojams latviešu zemnieku labvēlis un cīnījies par tiesību piešķiršanu zemniekiem — ir maldīgs; tas radies no nepietiekošas avotu pārzināšanas un dažu muižnieku vēsturisku vēlēšanās izvirzīt baronu Šulcu par pirmo zemnieku reformas ierosinātāju Vidzemē.
2. Aizkraukles Šulcs patiesībā bija Vidzemes muižnieku tiesību aizstāvis, kas ar lieliem panākumiem cīnījās pie Krievijas gal-

ma par muižnieku brīvību un privilēģiju neaizkaņamību; Šulcs ar visu savu būtību ticēja muižnieku kārtas izcilajam stāvoklim un darija visu, lai sekmētu šās kārtas saimniecisko, politisko un garīgo labklājību.

3. Latvijas vēsturē Šulcam ir negatīva loma cīņā pret Tormas mācītāja Eizena ierosinājumiem atcelt Vidzemē dzimtbūšanu. Šulcs ar savu darbību pie galma un muižnieku aprindās daudz veicināja Vidzemes dzimtbūšanas reformas atbīdīšanu par vairākiem gadu desmitiem.

Piezīmes.

¹ Skat. Kā dsimtuhschana pee Latweescheem un Iggauneeem us gallu gahjuse. *Mahjas Weesis*, 1872, Nr. 47, pag. 372—73. Ibid. 1874, Nr. 1, pg. 5—6 iespiests aperējums par Šulcu līdz ar viņa ģimetni: Baron Karl Friedrich Schoultz von Ascheraden, Aizkraukles dsimtleelkungs, ta laika Widsemes landrahts, Latweeschu tautas labdarritajs. — Vēlāk šo ģimetni ievietoja brāļu K a u d z ī š u izdotajā *Vijā*, V. sēj. Cēsis, 1904. g., tāpat J. K r o d z n i e k s — *Iz Baltijas vēstures*, 3. d. Rīgā, 1914. — Šulca Aizkraukles muižas zemnieku tiesības arī latviešu valodā iespiestas vairākas reizes.

² V. A. bij. Bruņniecības arhīvs Nr. 21, in fol.

³ V. A. Nr. 20. Correspondenz des Deputirten Hrn. Landrath baron von Schoultz mit der Residirung de Ao1762—64, pg. 367—915, orig.; pg. 915—1223, concept.

⁴ *Baltische Monatsschrift*, 1898, pg. 1—28, 121—146, 211—236.

⁵ Labākais noraksts Latv. valsts arhīvā, inv. 318b. Darbs nobeigts 1773. g., 715. lpp. in fol.

⁶ *Latvieši*, II. d., Rīgā, 1932., pg. 26—47.

⁷ *Dorpat*, 1789, in 8°, pg. 38.

⁸ pg. 33—39.

⁹ Nesen pārvestas no Rīgas vēstures un senatnes pētītāju b-bas.

¹⁰ Op. cit. pg. 89.

¹¹ Schoultz von Ascheraden — *Geschichte der Reduction in Livland unter der Regierung Karls XI.* (Herrmann, E. Beiträge zur Geschichte des russischen Reiches, Leipzig, 1843, pg. 83).

¹² J a n n a u, Op. cit. pg. 119.

¹³ Ibid., pg. 89.

¹⁴ Ibid., pg. 133.

¹⁵ Citēts pēc M e r ķ e ļ a „Latvieši“ tulkojuma, III. izd. 1924. g., pg. 68.

¹⁶ Ibid., pg. 71.

¹⁷ Ibid., pg. 71.

¹⁸ V. A. Sen. Pēt. b-ba, 1757. g. revīzija, Krsp. Ascheraden Memorial 9. nov. 1758.

¹⁹ Ibid., pg. 71.

²⁰ Samson von Himmelstern, Historischer Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen, Inland, 1838, pg. 73.

²¹ Ibid., pg. 77.

²² Par Šulca un Eizena attiecībām skat. M. Stepermanis — Pirmās ciņas par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē, I. M. M. 1931., Nr. 11.

²³ Eckardt, J. — Livland im achtzehnten Jahrhundert, Leipzig, 1876, pg. 282—288.

²⁴ Bock, W. — Livländische Beiträge, Neue Folge, Bd. I, pg. 82. Leipzig, 1870.

²⁵ Eckardt, Op. cit. pg. 300.

²⁶ Ibid., pg. 287.

²⁷ Bruiningk, H. Dr., Livländische Rückschau, Riga, 1879, pg. 177.

²⁸ Ibid., pg. 179.

²⁹ Ibid., pg. 182.

³⁰ V. A. Sen. Pēt. B-bas rokr. krāj. Nr. 982. Brauna ziņojums ķeizarienei par 1765. g. pieņemtiem lēmumiem zemnieku jautājumā, 27. apr. 1765., cop.

³¹ Krodznieks, J. — Iz Baltijas vēstures, Rīgā, 1914, pg. 113—141.

³² Latvieši, II d., 1932., pg. 26—47.

³³ Ibid., pg. 34—35.

³⁴ Eckardt, J., Op. cit. pg. 282—288.

³⁵ Recke-Napiersky, Allg. Schriftsteller Lexicon, Bd. IV, pg. 116—119, arī sniedz īsas biografiskas ziņas par Šulcu, bet tās nesniedz nekā jauna.

³⁶ Selbstbiographie, Mitteilungen, Bd. X, pg. 34.

³⁷ Ibid., pg. 36.

³⁸ Ibid., pg. 37.

³⁹ Extract aus der Geschichte der Freyherrlichen Familien von Schoultz. Mss. Rīgas pils. bibliotēkā.

⁴⁰ V. A. Sen. Pēt. B-ba, Nr. 974. 1759. g. landtāga protokola nor. Sal. Mitteilungen, X, pg. 38. Jāatzīmē, ka Ekarts (Op. cit. pg. 288), vēlēdamies izcelt Šulca lielās spējas, šo 12 gadu starplaiku, kurā Šulcs izkalpojās līdz landrāta amatam, atzīmē šādi: „Er wurde 1747 zum Kassa Deputierten gewählt und... schon nach wenigen Jahren... die Ritterschaft ihn... zum Landraht wählte.”

⁴¹ V. A. Ibid., d. 24. Julii, ad punkt 7.

⁴² R. pils. bibl.: Extract aus der Familien Geschichte.

⁴³ V. A. Sen. Pēt. B-ba, Nr. 974. 1759. g. 26. jūl.

⁴⁴ V. A. Specification zu dem Guthe Ascheraden gehörigen Baurgesindern.

^{44a} Selbstbiographie, Mitteilungen X, pg. 38.

⁴⁵ R. pils. bibliotēkā, Extract aus der Familien-Geschichte.

⁴⁶ J. F. Tiemroth, Rede vor der Beerdigung des hochwohlgebohrnen Herrn Carl Friedrich Freyherrn von Schoultz. 4°, 6 pg.

⁴⁷ Par apstākļiem Pēterburgā norādījumus sniedz Stael von Holstein, Die Kodifizierung des Baltischen Provinzialrechts, Balt. Monatschr. Bd. 52, pg. 264. Bock, W. Das Baltische Obertribunal, Beiträge, 1869. pg. 776.

Eckardt, J. Zur Livl. Landtagsgeschichte, Balt. Monatschr. Bd. 18, pg. 436.

⁴⁸ V. A. Res. Rez. vol. 12., pg. 438—439, 488—489.

- ⁴⁹ V. A. bij. Brunn. archīvs Nr. 21, pg. 1.
- ⁵⁰ Sal. H a g e m e i s t e r, Materialien, 1836, Bd. I, pg. 115.
- ⁵¹ Sal. S t r y c k, L., Beiträge, Bd. II, pg. 325.
- ⁵² Par to plašāk M. S t e p e r m a n i s, Pirmās cīņas par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē, I. M. M. 1931, Nr. 10—11.
- ⁵³ V. A. Sen. Pēt. b-bas, Mss — G a d e b u s c h, Briefsammlung, Bd. I, Nr. 1171/1. Bakmeistersa vēstule, 14. V. 1762.
- ⁵⁴ V. A. Archiv 21. Schoultz, Relation, pg. 57.
- ⁵⁵ V. A. Sen. Pēt. b-ba, 1171/1, Bakmeistersa vēstule Gadebušam.
- ⁵⁶ V. A. Archiv 21. Schoultz, Relation, pg. 58.
- ⁵⁷ V. A. Archiv 20, pg. 375, Šulca vēstule 28. dec. 1761.
- ⁵⁸ V. A. Archiv 21, Schoultz, Relation, pg. 19.
- ⁵⁹ V. A. Bakmeistersa vēstule 14. V. 1762, ibid.
- ⁶⁰ V. A. Archiv 21, Schoultz, Relation, pg. 57.
- ⁶¹ Piem. B o c k, W., Livländische Beiträge, 1869, Bd. II, pg. 779.
- ⁶² V. A. Archiv 20, pg. 377.
- ⁶³ V. A. Ibid., Šulca vēstule 23. dec. 1761.
- ⁶⁴ V. A. Archiv 21, pg. 70. Schoultz, Relation.
- ⁶⁵ V. A. Ibid., pg. 72.
- ⁶⁶ V. A. Archiv 20, pg. 582.
- ⁶⁷ V. A. Ibid., pg. 583—584.
- ⁶⁸ V. A. Ibid., pg. 731. Šulca vēstule 24. sept. 1763.
- ⁶⁹ V. A. Ibid., pg. 666. Šulca vēst. 12. aug. 1763.
- ⁷⁰ V. A. Ibid., pg. 731. Šulcs 24. sept. 1763. g. par to rakstīja uz Rīgu: „Nun wird man mit dem Danksagungsschreiben an den H. Gf. Orloff nicht säumen dürfen.“ Vidzemes brunniecība pateicības rakstu Orlovam nosūtīja 30. sept.
- ⁷¹ V. A. Ibid., pg. 747. Šulca vēst. 17. okt. 1763.
- ⁷² M o n t e s q u i e u, L'Esprit des Lois, I, 15, chap. 1, 18.
- ⁷³ Žurnal Zemļevladeļcev, 1858, nr. 23, pg. 297—310.
- ⁷⁴ V. A. Sen. Pēt. B-bas Mss. Vēstules ģen.-gub. Braunam 1762.—63. Orig. fol. Buturļina vēstules, Maskavā, 26. febr. 1763. g., 8. jūl., 12. dec., Pēterhofā.
- ⁷⁵ G a d e b u s c h, Livl. Bibl. Bd. I, pg. 253.
- ⁷⁶ V. A. Jahresacta, vol. LI, pg. 205. Eizena vēstule rezid. landrātam, Tormā, 23. sept. 1763.
- ⁷⁷ V. A. Archiv 20, pg. 1158; sal. Rez. Rec. 1763, pg. 393.
- ⁷⁸ V. A. Archiv 20, pg. 754. Šulca vēst. 24. X. 1763.
- ⁷⁹ V. A. Archiv 20, ibid.
- ⁸⁰ V. A. Archiv 20, pg. 1167, Rezid. landrāta vēstule Šulcam 16. nov. 1763.
- ⁸¹ V. A. Archiv 20, pg. 763. Eizena vēstule, Pēterburgā, 3. nov. 1763.
- ⁸² V. A. Archiv 21, pg. 204, Schoultz, Relation.
- ⁸³ V. A. Archiv 21, ibid. — Šulca pieminētais G. domājams bija Senāta I. dept. virssekretārs Gurgievs, viens no Šulca labākiem līdzstrādniekiem.
- ⁸⁴ V. A. Archiv 21, ibid.
- ⁸⁵ V. A. Archiv 20, pg. 765, Šulca vēstule 18. nov. 1763.
- ⁸⁶ V. A. Archiv 20, pg. 775—77, Šulca vēstule 5. dec. 1763.
- ⁸⁷ V. A. S c h o u l t z, Kurz gefaßte Abbildung, pg. 531. 1773, Mss.

- ⁸⁸ V. A. Archiv 20, pg. 1173.
- ⁸⁹ V. A. Archiv 20, pg. 777. Šulca vēstule.
- ⁹⁰ V. A. Archiv 21, Schoultz, Relation, pg. 216.
- ⁹¹ V. A. Archiv 21, pg. 216—219.
- ⁹² V. A. Ibid., pg. 219.
- ⁹³ V. A. Archiv 21, ibid.
- ⁹⁴ V. A. Archiv 21, ibid.
- ⁹⁵ V. A. Archiv 21, ibid.
- ⁹⁶ V. A. Ibid.
- ⁹⁷ V. A. Ibid.
- ⁹⁸ V. A. Archiv 21, pg. 29—30.
- ⁹⁹ V. A. Archiv 20, pg. 794, Šulca vēstule 5. janv. 1764.
- ¹⁰⁰ V. A. Archiv 21, pg. 248, muižnieku privāttiesības.
- ¹⁰¹ V. A. Archiv 21, ibid.
- ¹⁰² V. A. Bij. Brunn. bibl. Inv. 318 b, I. 95°. Schoultz, Kurzgefaßte Abbildung des Liefländischen Staatsrechts, pg. 529.
- ¹⁰³ V. A. Archiv 21, pg. 264.
- ¹⁰⁴ V. A. Archiv 21, Schoultz, Relation, pg. 257, 271.
- ¹⁰⁵ Jau 1759. g. Maskovs projektēja izdot plašu sacerējumu: *Theatrum et Monumenta genealogico — Historica Nobilitatis, Familiarum Illustrium in Livonica et Ehstonia*, skat. *Jahresacta*, 1759, pg. 88.
- ¹⁰⁶ V. A. Sen. Pēt. b-bas Mss. 1171/1. Gadebusch, Briefsammlung, Bd. I, Arndta vēst., Rīgā, 11. III. 1764.
- ¹⁰⁷ V. A. Ibid., Arndta vēstule, Rīgā, 25. sept. 1764.
- ¹⁰⁸ V. A. Archiv 21, pg. 270.
- ¹⁰⁹ V. A. Sen. Pēt. B-ba, Nr. 982, ģen.-gub. Brauna ziņojums ķeizarienei 27. apr. 1765. g., kop., tulk.
- ¹¹⁰ V. A. Ibid.
- ¹¹¹ V. A. Landtagsrezesse, 1765, pg. 267.
- ¹¹² V. A. Archiv 21, pg. 270.
- ¹¹³ V. A. Archiv 20, pg. 1152, 8. okt. 1763.
- ¹¹⁴ V. A. Archiv 21, pg. 270.
- ¹¹⁵ V. A. Archiv 20, pg. 697—698. Šulca vēstule 2. sept. 1763. g.
- ¹¹⁶ V. A. Sen. Pēt. B-ba, Nr. 982, Brauna ziņojums.
- ¹¹⁷ V. A. Archiv 20, pg. 590.
- ¹¹⁸ V. A. Archiv 20, pg. 589. Šulca vēstule Maskavā 30. okt. 1762. g.
- ¹¹⁹ V. A. Sen. Pēt. B-ba, Nr. 982. Brauna ziņojums.
- ¹²⁰ V. A. Sen. Pēt. B-ba, 1757. g. revīzijas dokumenti, *Das Private Guth Ascheraden*, 21. jūl. 1757.
- ¹²¹ V. A. ibid., *Groß Jungfernhof*.
- ¹²² V. A. Landtags Recesse, 1765, pg. 86, 4. febr.
- ¹²³ V. A. Landtags Recesse, 1765, pg. 216.
- ¹²⁴ V. A. Landtags Recesse, vol. XII, 1765, pg. 214.
- ¹²⁵ V. A., Ibid.
- ¹²⁶ V. A. Landtags Recesse, vol. XII, 1765, pg. 238.
- ¹²⁷ V. A. Ibid.

- ¹²⁸ V. A. Landtags Recesse, 1765, pg. 235.
- ¹²⁹ V. A. Ibid., pg. 238—246.
- ¹³⁰ Sentimenta nesaīsinātu tekstu sniedz Jannavs, Samsons; tāpat tas ievietots krājumā *Materialien zu Grundsätzen zur Verbesserung des Zustandes der Bauern*, kas iznāca Rīgā 1796. Latviešu tulk. skat. Krodznieks, Iz Baltijas vēstures, III, 1914, pg. 128—131.
- ¹³¹ V. A. Ibid., pg. 239.
- ¹³² V. A. Ibid., pg. 245.
- ¹³³ V. A. Bij. Bruņn. bibl. inv. 318b, Schoultz, Kurzgefaßte Abbildung, etc. pg. 529—530. Mss.
- ¹³⁴ Montesquieu, De L'Esprit des Lois, L. V, chap. 13.
- ¹³⁵ V. A. Landtags Recesse, 1765, pg. 258. Mazās komisijas retinājums.
- ¹³⁶ V. A. Bij. bruņn. bibl. Mss. inv. 318b, pg. 459—715.
- ¹³⁷ Šo apcerējumu iespieda Veimarns, Tērbatā, 1789. g. nelielā eksemplāru skaitā; pārdošanā tas neparādījās.
- ¹³⁸ V. A. Archiv 20, pg. 469.
- ¹³⁹ V. A. Ibid., pg. 481.
- ¹⁴⁰ V. A. Archiv 20, pg. 647.
- ¹⁴¹ V. A. Ibid., pg. 561, 666.
- ¹⁴² V. A. Bij. Bruņn. bibl. Mss. 318b, Schoultz, Versuch, etc. Ievads, oriģ. 21. VI. 1773.
- ¹⁴³ V. A. Ibid., pg. 461.
- ¹⁴⁴ V. A. Ibid., pg. 471.
- ¹⁴⁵ V. A. Ibid., pg. 479.
- ¹⁴⁶ V. A. Ibid., pg. 527.
- ¹⁴⁷ V. A. Ibid., pg. 528.
- ¹⁴⁸ V. A. Ibid., pg. 529.
- ¹⁴⁹ V. A. Ibid., pg. 530.
- ¹⁵⁰ V. A. Ibid., pg. 482.
- ¹⁵¹ Schoultz, K. F., Versuch, etc., pg. 14.
- ¹⁵² Schoultz, Op. cit. pg. 19.
- ¹⁵³ Ibid., pg. 29.
- ¹⁵⁴ Ibid., pg. 30—31. ē.
- ¹⁵⁵ V. A. Archiv 21, Schoultz, Relation, pg. 248.

Apcerējumā izlietāto avotu un literatūras saraksts.

Avoti.

a) Rokrakstā:

C. F. Schoultz, Relation von der Deputation Landraths Carl Friedrich Baron von Schoultz. Vom December 1761 bis Augusti 1764. Mss in fol. pg. 1—274.

Correspondenz des Deputierten Herrn Landrath Baron von Schoultz mit der Residirung, de A^o 1762—64. Mss in fol. pg. 367—1223, orig. u. concept.

Schoultz, C. F., Versuch über die Geschichte von Liefland nebst kurzgefaßte Abbildung des Liefländischen Staatsrecht. Mss in fol. pg. 1—715.

Extract aus der Familiengeschichte der Freyherrlichen Familien von Schoultz zu Schloß Ascheraden, verf. von C. F. Schoultz. Mss in fol. cop.

Landtags Recess A^o 1759. Mss in fol.

Landtags Recess A^o 1765. Mss in fol.

J. G. Arndt, Briefe an Gadebusch, 1763—64, orig., in Gadebusch Briefsammlung, Mss in 4°.

Ch. L. H. Backmeister, Les lettres à Gadebusch, 1763—64, orig., in Gadebusch Briefsammlung.

П. Бутурлин, Письма к ген. губ. графу Брауну, 1763, orig. Mss.

Vidzemes muižu 1757.—58. g. revīzijas aktis:

1. Das Private Guth Ascheraden, Mss in fol.

2. Das Publique Guth Groß-Jungfernhof, Mss in fol.

3. Das Private Guth Grütershof, Krsp. Kokenhusen, Mss in fol.

b) Iespiesti:

Schoultz, C. F., Aiskraukles un Rihmaņu Muischas Semneeku Teesa. 1764.

Schoultz, C. F., Sentiment über die Verbesserung des Zustandes der liefländischen Bauerschaft, 1765, in Materialien zu Grundsätzen zur Verbesserung des Zustandes der Bauern, Riga, 1796.

Schoultz, C. F., Versuch den Adelstand zu entwickeln, Dorpat, 1789.

Schoultz, C. F., Geschichte der Reduction in Liefland unter der Regierung Carls XI, in Herrmann, E. Beiträge zur Geschichte des russischen Reiches, Leipzig, 1843, pg. 83—116.

Des Landraths Carl Friedrich Schoultz von Ascheraden Selbstbiographie, in Mitteilungen a. d. livl. Geschichte, Bd. X, 1865, pg. 33—39.

Gadebusch, Fr. C., Liefländische Bibliothek, Bd. I, 1777.

Tiemroth, J. Fr., Rede vor der Beerdigung des Hochwohlgebohrnen Herrn Carl Friedrich Freyherrn von Schoultz. 1782, in 4°.

Literatūra.

Jannau, H. J. v., Geschichte der Slavery und Charakter der Bauern in Lief- und Ehistland. 1786.

Merkel, G., Die Letten, vorzüglich in Livland am Ende des philosophischen Jahrhunderts. Leipzig, 1796.

Samson von Himmelstiern, R. J. L., Historischer Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen. 1838.

Eckardt, J., Livland im achtzehnten Jahrhundert, Leipzig, 1876.

Eckardt, J., Die Baltische Provinzen Rußlands, Leipzig, 1868.

Bienemann, Fr., Aus der Correspondenz des Landraths Karl Friedrich Freyherrn von Schoultz-Ascheraden, 1761—1763, in Balt. Monatsschr., Bd.

Bruiningk, H. v., Livländische Rückschau, 1879.

Bock, W. v., Livländische Beiträge, Berlin, 1869, Bd. II.

Hagemeister, H., Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands, 1836, Bd. I.

Stryk, L. v., Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands, Dresden, 1883, Bd. II.

Stael von Holstein, bar., Die Kodifizierung des baltischen Provinzialrechts, in Balt. Monatsschr. Bd. 52, 1901, pg. 249.

Kā dsimbušchana pee Latweescheem un Iggauneem us gallu gahjuse, iesp. Mahjas Weesī, 1872, Nr. 47, pg. 372—73; ibid. 1874, Nr. 1.

Kaudzītes, R. u. M., Dsimbušchanas atzelschana Kreewu walstī. Vija, V, 1904.

Krodznieks, J., Aiskraukles un Rihmaņu muischas semneeku likumi. Iz Baltijas vēstures, III, 1914., pg. 113—141.

Vippers, R., prof., Vidzemes apgaismotāji XVIII gadsimtenī, Latvieši, II d., 1932., pg. 26—47.

Stepermanis, M., Pirmās cīņas par dzimtbūšanas atcelšanu Vidzemē, I. M. M., 1931., XI, pg. 438—453.

C. F. Schoultz et son rôle social.

Résumé par *M. Stepermanis*.

C. F. Schoultz von Ascheraden s'est fait une réputation particulière grâce aux essais de réforme agraire entrepris par lui en Ascheraden — sa terre seigneuriale. C'est en 1764 que Schoultz publia en letton son ordonnance. Cette ordonnance fixa à jamais les corvées et redevances et eut pour but d'améliorer la condition juridique des serfs. Quand en 1765 à la Diète de Livonie le gouverneur général, le comte Browne, chargé par l'Impératrice Catherine II, invita la noblesse de Livonie d'entreprendre la réforme agraire, Schoultz leur proposa de prendre modèle sur l'ordonnance rédigée par lui. Schoultz eut soin également de présenter à la Diète un exposé „Sentiment sur l'amélioration des conditions sociales des paysans en Livonie“, dans lequel il s'efforça de démontrer la nécessité de la réforme. Ces deux documents ont valu par la suite à Schoultz dans les travaux historiques cette renommée particulière, car on le considérait comme premier initiateur de la réforme agraire en Livonie et on l'appréciait comme philanthrope et propriétaire-philosophe. C'est seulement dernièrement, à partir de 1932 que le professeur Mr. R. Vippers a exprimé des doutes au sujet de la légitimité de ces opinions. Il nous renvoie à un ouvrage du Schoultz, non publié, mais beaucoup plus détaillé des précédents. Il porte le titre: „Essai sur l'histoire de la Livonie“ (1773). Cette oeuvre ne laisse pas entrevoir une attitude bienveillante à l'égard des paysans et à la nécessité d'une réforme en 1765. Il s'agit donc d'éclaircir le véritable point de vue et le rôle social de Schoultz en tenant compte de ses oeuvres posthumes, surtout de ses lettres non publiées, datées de Moscou et de St. Pétersbourg de 1761—1764, de même que de son Bulletin de député (Deputationsbericht), c.-à-d. des manuscrits. Voilà le but que se propose cet exposé.

Les biographes de Schoultz, surtout ceux qui sympathisent à la noblesse livonienne, idéalisent le baron C. F. Schoultz d'une manière tout à fait injustifiée. En tenant compte de l'autobiographie rédigée par Schoultz lui-même, on voit qu'il était un vrai

baron balte de son temps, d'une instruction insuffisante, aimant passionnément les choses militaires, les cartes, etc. La carrière militaire manquée, il administrait sa propriété d'Ascheraden et ne se préoccupait nullement de l'amélioration de la situation de ses serfs. Nommé conseiller de la Diète de Livonie, Schoultz se propose de maintenir les droits et les privilèges des nobles. C'est en 1761 qu'il fut envoyé de la part des grands propriétaires à la Cour de St. Pétersbourg pour y défendre leurs intérêts. A la Cour Schoultz par toutes sortes d'intrigues, déploya une grande activité qui aboutit enfin à la confirmation générale de tous les privilèges des nobles en Livonie. La noblesse livonienne jouissait surtout de la bienveillance de Pierre III que Schoultz dans ses lettres avait l'habitude de désigner tout court „Monsieur“. Lorsque Catherine II monta sur le trône, la situation changea brusquement. Disciple de Montesquieu, l'Impératrice voulait également abolir le servage en Russie. Les plaintes que les paysans de Livonie adressèrent au sénateur, comte Boutourline, attirèrent l'attention de l'Impératrice sur la situation agraire en Livonie et elle donna l'ordre de faire venir à St. Pétersbourg J. G. Eizen qui était connu par ses projets de réforme. Schoultz engagea une lutte acharnée contre Eizen et grâce à toutes sortes d'intrigues il l'emporta sur Eizen dont les projets subirent un échec. De même Schoultz fit échouer les projets de réforme proposées par le conseiller Link à l'égard de paysans livoniens.

Toutefois l'Impératrice ne renonça pas à la réforme agraire. En traversant la Livonie en 1764 elle s'assura des conditions difficiles dans lesquelles vivaient les paysans et chargea le gouverneur général Browne de procéder aux réformes nécessaires. Les nobles de Livonie se hâtèrent de réclamer le retour à Riga de Schoultz en le chargeant d'atténuer dans les mesures possibles les effets des réformes projetées par le gouvernement. N'ayant pas réussi à persuader le gouverneur général Browne de l'inutilité des réformes, Schoultz s'empressa en 1764 de publier son ordonnance dans sa propriété d'Ascheraden dans le but de prévenir la réforme gouvernementale et d'en rabaisser le mérite. En 1765 les nobles de la Diète déclinèrent les propositions du gouverneur général Browne et attaquèrent Schoultz au sujet de son ordonnance publiée, car ils considéraient cette ordonnance comme précédent pouvant nuire aux intérêts des grands propriétaires.

Ainsi Schoultz, tout en luttant pour les droits des nobles de Livonie, entra en conflit avec la majorité de ceux-ci en ce qui concernait la tactique. Ce conflit lui valut la réputation d'être bienveillant envers les paysans lettons. Ce point de vue n'est pas exact étant fondé sur des données insuffisantes. Les sources, au contraire, attestent que Schoultz fut le partisan des privilèges des nobles et qu'il fut l'adversaire prononcé de la réforme agraire.

SATURA RĀDĪTĀJS.

Levadam	Lapp.	105
K. F. Šulcs līdzšīnējā vēsturnieku apgaismojumā		109
K. F. Šulca dzīves gājums		117
Šulca darbība pie galma muižnieku brīvību aizstāvēšanā		125
Šulca „Zemnieku tiesa“ un 1765. g. landtāgs		146
K. F. Šulca sabiedriskie uzskati		156
Piezīmes		161
Apcerējumā izlietāto avotu un literatūras saraksts		166
Kopsavilkums: „C. F. Schoultz et son rôle social“		168

LU bibliotēka

220034231

135345

930

P. Lili
1446

LŪR fil. III.

AUL phil. III.

Nr. 5. M. Stepermanis. Aizkraukles K. F. Šulcs un viņa sabiedriskā darbība	105
C. F. Schoultz et son rôle social	168